
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

ВИПУСК 131

ACTUAL PROBLEMS OF INTERNATIONAL RELATIONS

Науковий часопис «Актуальні проблеми міжнародних відносин»
індексується в міжнародній наукометричній базі
Index Copernicus з 2015 року

КИЇВ – 2017

Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць.
Випуск 131.

К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
Інститут міжнародних відносин, 2017. – 132 с.

У Збірнику розглянуто актуальні питання розвитку сучасних міжнародних відносин, міжнародного права та міжнародних економічних відносин.
Розраховано на викладачів, наукових співробітників, аспірантів та студентів.

Редакційна колегія

Головний редактор: Копійка В. В., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

1-ий заступник головного редактора (науковий редактор): Дорошко М. С., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

2-ий заступник головного редактора: Хмара М. П., кандидат економічних наук, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Відповідальний редактор: **Макєєнко Л. Ф.**, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Члени редакційної колегії

Арнольд Райнер, доктор юридичних наук, професор, Регенсбурзький університет (м. Регенсбург, Федеративна Республіка Німеччина).

Балюк Валенти, доктор політичних наук, професор, Університет Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін, Республіка Польща).

Вергун В. А., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Губерський Л. В., доктор філософських наук, академік НАН України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Дайнеко В. В., кандидат філологічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Довгерт А. С., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кисіль В. І., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Коппель О. А., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Крижанівський В. П., доктор історичних наук, професор.

Крушинський В. Ю., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кремона Маріз, доктор юридичних наук, професор, Європейський академічний інститут (м. Флоренція, Італійська Республіка).

Лещенко Лариса, доктор політичних наук, професор, Вроцлавський університет (м. Вроцлав, Республіка Польща).

Манжола В. А., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Матвієнко В. М., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Муравйов В. І., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Перепелиця Г. М., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Пирожков С. І., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України.
Пузанов І. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Рижков М. М., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Рогач О. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Сіскос Євангелос, доктор економічних наук, професор, Державний технологічний навчальний інститут (м. Касторія, Грецька Республіка).
Скорород Ю. С., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Філіпенко А. С., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Фурса С. А., доктор юридичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
Шемшученко Ю. С., доктор юридичних наук, професор, академік НАН України.
Циганов С. А., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Шляхта Богдан, доктор політичних наук, професор, Ягеллонський університет (м. Краків, Республіка Польща).
Шнирков О. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Адреса редакційної колегії:

04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1, Інститут міжнародних відносин.
тел. 044-483-11-25.

Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин» заснований у 1996 році. Засновник: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Збірник наукових праць включено до переліку наукових фахових видань України в галузі політичних, юридичних і економічних наук.

Наказ Міністерства освіти і науки України № 241 від 09. 03. 2016 р.

Науковий часопис «Актуальні проблеми міжнародних відносин» індексується в міжнародній наукометричній базі Index Copernicus з 2015 року.

Електронну версію видання розміщено на сайті «Актуальні проблеми міжнародних відносин» за адресою <http://journals.iir.kiev.ua> і передано до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на депозитарне зберігання та представлення на порталі наукової періодики: <http://www.nbuv.gov.ua>.

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за добір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних, коректність перекладу на іноземну мову та інших відомостей.

Всі права застережені. All right reserved. При цитуванні обов'язкове посилання на Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин».

© Інститут міжнародних відносин. 2017.

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 327.7:341.1(470+571)+(061.1ЄС)

RUSSIA AND THE COUNCIL OF EUROPE: THE CRISIS OF RELATIONS IN THE CONTEXT OF INVERSION IN DEMOCRATIC DEVELOPMENT

РОСІЯ І РАДА ЄВРОПИ: КРИЗА ВІДНОСИН В КОНТЕКСТІ ІНВЕРСІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ

РОССИЯ И СОВЕТ ЕВРОПЫ: КРИЗИС ОТНОШЕНИЙ В КОНТЕКСТЕ ИНВЕРСИИ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Shynkarenko T.

PhD (History), Associate Professor of the Department of International Relations and Foreign Policy of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Email: tshincar9@gmail.com

Шинкаренко Т. І.

Кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних організацій і дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. tshincar9@gmail.com

Шинкаренко Т. И.

Кандидат исторических наук, доцент кафедры международных организаций и дипломатической службы Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: tshincar9@gmail.com

Abstract. *The article is about the crisis in relations between the Russian Federation (RF) and the Council of Europe (COE) in the context of inversion in democratic development of Russia. While preparing the given paper a set of methodological instruments of the transitological approach was used, in particular, democratization «wave theory», the approach towards understanding transformation processes in Eastern Europe as a non-linear process, models of «transition with an open final».*

In the XXI century the Council of Europe faced daunting challenges resulted both from crisis situations in the EU member-states and from inversion of democratic transit in post-Soviet countries, particularly, in Russia. Apparently, the COE failed to realize any of its basic functions in Eastern European countries: regulatory, prognostic, worldview and axiological. Under these circumstances, the functional weakness of some COE bodies and institutions became especially notable, complicating, along with lobbyism and corruption of representatives of post-soviet states, the organization's operational capacity.

Overcoming the institutional crisis and strengthening the role of the COE on the continent suggests both further reforms of the organization and reintegration of the normative dimension and the value-based approach into foreign policy of European states.

Key words: *Council of Europe, Russian Federation, inversion of democratic development, post-Soviet countries, institutional crisis, foreign policy of European states.*

Анотація. *Стаття присвячена проблемі кризи у відносинах між Російською Федерацією (РФ) і Радою Європи (РЄ) в контексті інверсії демократичного розвитку Росії.*

© Шинкаренко Т. І. 2017

При підготовці статті використовувався методологічний інструментарій транзитологічного підходу, зокрема «теорія хвиль» демократизації, підхід до розуміння трансформаційних процесів у Східній Європі як нелінійного процесу, моделі «переходу з відкритим фіналом».

У XXI ст. РЄ опинилась перед серйозними викликами, зумовленими як кризовими явищами в державах-членах ЄС, так й інверсією демократичного транзиту в пострадянських країнах, перш за все в Росії. РЄ не змогла реалізувати свої основні функції у східноєвропейських країнах: регулятивну, прогностичну, а також світоглядно-аксіологічну. На фоні демократичної інверсії стала особливо помітною функціональна слабкість деяких органів та інститутів РЄ, що разом із лобізмом і корупцією представників пострадянських держав ускладнило діяльність Організації.

Подолання інституційної кризи та посилення ролі РЄ передбачає як продовження реформування Організації, так і повернення нормативного виміру і ціннісного підходу у зовнішню політику європейських держав.

Ключові слова: Рада Європи, Російська Федерація, інверсія демократичного розвитку, пострадянські країни, інституційна криза РЄ, зовнішня політика європейських держав.

Аннотація. Стаття посвячена проблеме кризиса в отношениях между Российской Федерацией (РФ) и Советом Европы (СЕ) в контексте инверсии демократического развития России. При подготовке статьи использовался методологический инструментальный транзитологического подхода, в частности «теория волн» демократизации, подход к пониманию трансформационных процессов в Восточной Европе как нелинейного процесса, модели «перехода с открытым финалом».

В XXI ст. СЕ оказался перед серьезными вызовами, обусловленными как кризисными явлениями в государствах-членах ЕС, так и инверсией демократического транзита в постсоветских странах, прежде всего в России. СЕ не смог реализовать свои основные функции в восточноевропейских странах: регулятивную, прогностическую, мировоззренческо-аксиологическую. На фоне демократической инверсии стала особенно заметной функциональная слабость некоторых органов и институтов СЕ, что вместе с лоббизмом и коррупцией представителей постсоветских государств усложнило деятельность Организации.

Преодоление институционального кризиса и усиление роли СЕ предполагает как продолжение реформирования Организации, так и возвращение нормативного измерения и ценностного подхода во внешнюю политику европейских государств.

Ключевые слова: Совет Европы, Российская Федерация, инверсия демократического развития, постсоветские государства, институциональный кризис СЕ, внешняя политика европейских государств.

Problem statement. Inversion of democratic transition in Russia, deterministic consolidation of the authoritarian regime in RF, geopolitical and ideological divergence of Europe and Russia. These processes took place against the background of Russia's membership in the COE – the organization established in order to prevent international and interethnic conflicts in Europe, substitute military methods of international contradictions' settlement by legal arbitration. Apparently, the COE failed to realize any of its basic functions with respect to RF: regulatory, prognostic, worldview and axiological. In the XXI century the COE faced daunting challenges resulted both from inversion of democratic transit in post-Soviet countries and from crisis situations in the EU member-states.

The purpose of the article. To analyze the reasons of COE's failure to prevent consolidation of the authoritarian regime in RF and to influence its aggressive external policy. To find out the signs of institutional crisis of COE and ways to overcome it.

Analysis of the latest publications. During the preparation of the article methodological tools of transitological approach were used, in particular, democratization "wave theory" [Huntington, 2003], the approach towards understanding transformation processes in Eastern Europe as a non-linear process of V. Bans [Bans, 1993], models of "transition with an open final" of V. Hellman [Hellman, 1999]. The problem of inversion of the democratic development of RF was investigated by Russian expert Shevtsova L. [Shevtsova, 2013; 2014]. In Ukraine the question of the rise of Russia's aggressive foreign policy in the context of its membership in COE was raised by Kaminski E. [Kaminski, 2009]. In general, attention to the topic of the crisis in relations between RF and COE in the context of inversion of Russia's democratic development in Ukrainian and foreign literature was insufficient, which fact determines the relevance of the research.

Exposition of basic material of research. For the first time in the aftermath of the Second World War the European state annexed the territory of the neighboring state and started a hybrid war against it. Though in Ukraine events in Donbas are formally referred to as a counterterroristic operation, politicians, experts, journalists and citizens of Ukraine do not doubt that there is an ongoing war between Ukraine and Russia in Donbas which was called by Ukrainian president P. Poroshenko "the patriotic war for the independence of Ukraine" [Poroshenko, 2015]. Furthermore, the Russian Federation blatantly violated its obligations to respect independence, sovereignty and present boundaries of Ukraine, fixed in a number of international legal agreements [1]. In addition, Ukraine and Russian Federation are members of the Council of Europe, the organization established with the view to preventing international and interethnic conflicts in Europe, substituting military methods of international contradictions' settlement by legal arbitration. While creating the CE, leaders of European states expected that the activities of that organization might prevent wars in Europe by making it impossible to come to power in any state of an authoritarian leader, who would become a threat to the continent and the world as a whole. As the COE creators intended, associating European states into the organization aimed at protecting democracy and human rights, would allow to influence the political situation in each member-state in the event of a threat of establishing an antidemocratic regime. The groundwork of such a concept was laid by the theory of democratic peace, pursuant to which democratic regimes or, in a narrower sense, liberal democratic regimes, did not fight with one another.

Following the European revolutions of the late 80s of the 20th century and the collapse of the USSR, the COE Vienna summit (October, 1993) decided to support the policy of openness and enlargement of the organization. Counting upon the positive influence of entry to the COE of states, in which the processes of democratization faced complications (the so-called "therapeutic membership obtaining" doctrine) [Huber, 1999: 144], the summit participants specified the criteria of entry to the COE of new independent states. States claiming upon the COE membership undertook a range of commitments in the sphere of bringing their institutions and legal systems in compliance with the fundamental principles of democracy, rule of law and respect for human rights, as well as conduct of free and just elections on the basis of universal suffrage. The Vienna summit determined the COE enlargement as a factor of realization of the important mission – creation of a broad area of democratic security on the continent, which could become a substantial supplement to military security, necessary for the maintenance of peace and security in Europe. February 2016 marked 20 years since the Russian Federation entry to the COE. What was the result of this membership? Nevertheless today in Russia the matters of withdrawal from the COE, return to capital punishment are being actively discussed. The Russian delegation to

PACE left the conference hall as a sign of protest till the end of 2015, when the Assembly once again deprived the Russian delegates of voting rights and some other powers. According to Russia's representatives, Russia intends to return to the Assembly only in case of restoration of rights, of which it was deprived as the result of annexation of Crimea in 2014–2015, and creation of favorable conditions for dialogue.

Apparently, the COE failed to realize any of its basic functions in Eastern European countries: regulatory, aimed at influencing the performance of member-states; prognostic – directed at examining and forecasting main tendencies of a democratic development of the European community; as well as worldview and axiological, since the contradictions in the triangle Europe – Ukraine – Russia lie, primarily, in the sphere of values, which is a direct field of responsibility and competence of the Council of Europe. Ukraine found itself at the cutting edge of geostrategic confrontation between the European and Eurasian patterns of internal development and foreign policy.

S. Huntington, the famous American political expert, specialist in the sphere of comparative politology and transitology, considered that the inversion of the “third wave” of democratization (ongoing since 1975) began in 1992 (a year before the Vienna summit of the CE), the backsliding, spreading to different extents and in different forms to the significant part of the world, including Western countries [*Huntington*, 1995: 87–77].

S. Huntington warned in this respect that authoritarianism might take new, not earlier detected forms: “One possibility might be a technocratic electronic dictatorship, in which an authoritarian governance is possible and legitimated by the ability to manipulate information, media, and sophisticated means of communication” [*Huntington*, 2003: 315].

The third backsliding became apparent most extensively and palpably during the crisis of democratic transition, i.e. transition of particular states and whole groups of related states from a non-democratic regime to a democratic one, which became noticeable at the edge of the 80-s and 90-s. In many of these countries earlier adopted constitutions, promulgating democratic norms, were preserved; regular elections were held; opposition parties were present, etc. However, in fact, those countries were the so-called “electoral democracies”, “hybrid democracies” or “simulated democracies”, i.e. demi-democracies – demi-autocracies, in which the real power was not in the hands of people, but belonged to civil bureaucracy, the military, oligarchic capital or was divided among the representatives of these groups.

The majority of post-Soviet states entered this “grey area”. Many of them, including Russia, in the beginning of the 90-s associated their hopes with the recovery after the crisis and better future of their countries and peoples, while implementing democratic reforms. However, socio-political and economic transformations done under the slogan of democratization in Russia and a range of other CIS countries since the beginning of the 90-s, were carried out hastily, without any system and led, along with tangible accomplishments in the sphere of democracy, to division and impoverishment of the population, emergence of oligarchy, intensification of corruption, ethnic conflicts. As a consequence, the concept of democracy itself was discredited among the majority of citizens (the words “democrat” and “liberal” became abusive at the end of the 90-s in Russia), and the political course of decision-makers needed a significant correction which pushed to authoritarianism as it is common in countries without democratic traditions and democratic experience.

Thus, the first years of transformations in post-Soviet countries questioned the possibility of a linear move from authoritarianism to democracy. This made researchers reconsider a “classical” model of transition to democracy [*Bans*, 1993: 44–51]. For instance, Russian researcher V. Gelman elaborated a model of “transition with an open ending”, under which transformation

of a political regime is a non-linear process of transition from one consolidated regime to another [Hellman, 1999: 34-36].

Why all these processes remained unnoticed by the COE? At least, the reaction of the organization's institutions was proved to be overtly inadequate? During the first years after the collapse of the USSR the Council of Europe, being in euphoria, because of the victory of democratic West in the Cold War and hopes for a speedy democratization of the newly independent states, failed to see the prospect of reestablishment of the Russian great-power tradition.

For a long time most attention of the COE towards Russia was concentrated on presidential and parliamentary elections, which gradually lacked democracy and ended in approximation of the Russian Federation to the creation of an authoritarian regime. Election monitoring on the post-Soviet area conducted by the COE essentially had no effect in terms of shaping a democratic society, not only because the existing mechanisms impeded the efficient decision-making, but also due to the lack of determination in protecting interests of the majority of citizens of the newly independent states. Prominent Ukrainian expert E. Kaminski deems that one of the results of merely diplomatic comments on the violation of the principles of conducting democratic elections was the substitution of the soviet one-party system by authoritarian regimes in a variety of new members of the COE or by the prevalence of pseudoparties and corrupted authorities in such states as Ukraine [Kaminski E., 2009: 4]. In November 2011 during the conference "Helsinki 2.0: For democracy and the rule of law in Russia" former prime-minister of the RF M. Kasyanov stated that "the institution of elections in the RF completely collapsed and can not be directly used to restore constitutional order" [2].

One more concern for the COE was the violation of human rights in Chechnya. The admission of the RF to the Council of Europe was delayed due to military actions in the region. At the same time the COE contributed much to the termination of that war, getting a chance to exert influence on Russia, which allowed observer missions of the COE to go to Chechnya. The Second Chechen War (1999–2000) complicated relations of the RF and the COE. However, the COE didn't go beyond depriving the Russian delegation of the right to vote at the Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE) for a term of less than one year.

Addressing the international conference dedicated to the 60th anniversary of the Council of Europe, A. Kaminski paid attention to Russian attempts to form a regional centre of power around itself that would incorporate all post-soviet countries, including Ukraine. In his opinion, European democrats didn't notice even the evident threats not only in Russian proposals concerning the de-facto new conflicting division of the world into regional centres, but also in the sphere of Russian military policy aimed at both considerable boosting of Russian defence spendings, as well as concealing the actual expenditures similarly to the soviet era [Kaminski E., 2009: 3].

The COE responded neither to the ideology of anti-Americanism adhered to by the ruling circles of Russia nor to the explicit attempts to split the Euro-Atlantic and the European communities which were launched at the beginning of the 2000s.

The reaction of the COE to the events in Russia-Georgia war in 2008 also proved to be inadequate. PACE turned down the proposal of the delegate's group to debar Russia from voting in the light of events in South Ossetia and in its resolution regarded the use of force by both Georgia and Russia as disproportionate and unlawful [2].

The competence of the COE also encompasses the assessment of a political concept of "russkiy mir", which has become the ground for Russian aggressive foreign policy with respect to post-Soviet countries. It should be noted that the political doctrine of "russkiy mir" was formulated in 1871 by first military governor of Turkestan M. Chernyaev. Currently the term "russkiy mir" was introduced into the scope of active social discourse in 2007. According to

Russian expert I. Zevelev, – “Following 2011 the ideology of post-Soviet revenge, comprising the image of Russia as a collector of the Russian world divided by artificial boundaries, became, in fact, official” [Zevelev, 2014].

Some European politicians expressed a certain concern about the processes taking place in Russia. By virtue of the memorandum approved at the conference “Helsinki 2.0: For democracy and the rule of law in Russia”, organized by the Alliance of Liberals and Democrats of the European Parliament and Russian People’s Democratic Union, the conference called upon the COE to grant no legitimacy to the future Russian elections, to accept no credentials of the new delegation of Russian parliamentarians in PACE, to abandon close partnership with the Kremlin and to tie the future agreements of the EU and Russia to how Russian authorities fulfill the obligations assumed by Russia when becoming a member of the COE [18]. Unfortunately, at the end of 2011 such appeals looked like a manifestation of idealism, because at the time of the European financial crisis, for example, the governments of Germany and France implemented the strategy of Realpolitik with respect to the Kremlin.

Furthermore, legitimation of Russian authoritarianism was furthered by the so-called “shred-erization” of policies of some European countries in regard to Russia which implied a mutually beneficial business in return for the abandonment of a values-based approach. The most important element of such a policy was the energy dialogue between Russia and Germany. The example of such a cooperation was the Nord Stream pipeline which was compared by Minister of Foreign Affairs of Poland R. Sikorski to the Molotov-Ribbentrop pact and named by former President A. Kwaśniewski as “a mine in the groundwork of the European solidarity” [Sikorski, 2008]. It should be noted that even under sanctions of the European countries imposed in response to the Russian aggression in Ukraine, in September 2015 the agreement on the implementation of the project “Nord Stream-2” was signed. Prime-Minister of Ukraine A. Yatsenyuk called the agreement anti-European and anti-Ukrainian. One should note that Russian experts and politicians do not hide the fact that the Russian interest in the construction of a new line of “Nord Stream” is attributed not only to economic but also to geopolitical factors, namely a desire to eliminate its dependence on such transit countries as Ukraine, Poland and Slovakia.

Thus, within the framework of the third democratic rollback, there has been a trend called by Russian expert L. Shevtsova the export of corruption from authoritarian and semi-authoritarian countries to democratic ones [Shevtsova, 2013: 3].

Such a policy is not applicable only to Russia. Azerbaijan in order to lobby its interest to legitimize the power and demonstrate advancement in democratic transformations, uses the so-called “gourmet diplomacy” which implies pompous receptions of delegations of European politicians, European Parliament and PACE, expensive gifts, including black sturgeon caviar.

Manifestations of the new democratic rollback are observed not only beyond the West. We can see them in the West itself, i.e. Europe and America. The only difference is that here it is reflected not in shrinking traditional democratic institutions but in lowering the quality of their functioning, and somewhere in diminishing their effective social role and lagging behind current requirements. Furthermore, democracy has disclosed its hazardous inability to efficiently oppose new threats to national security from internal and external forces; first and foremost, we mean international terrorism, uncontrolled immigration, as well as aggressive propaganda and funding European radical parties by authoritarian states.

The Council of Europe faced daunting challenges resulted both from crisis situations in the EU member-states and from inversion of democratic transit in post-Soviet countries, particularly, in Russia.

Under these circumstances, the functional weakness of some COE bodies and institutions became especially notable, complicating, along with lobbyism and corruption of representatives

of post-soviet states, the organization's operational capacity. Thus, due to behind-the-scene manoeuvres and lobbyism of Russian and Azerbaijani representatives, the report on political prisoners in Azerbaijan failed to be adopted at the PACE January session in 2013. Due to his inability to visit Russia, member of Bundestag Beck could not finish on time the examination of the implementation of the COE resolutions and recommendations in Ukraine and Russia.

Voting in the PACE has long been the COE functional problem, given the situation when there are slightly more than ten affirmative votes and one negative vote out of 318 potential votes. The PACE sessional discussions are also far from being efficient. The initiative of Great Britain, one of the founding members of the organization, as to the denunciation of the European Convention for Protection of Human Rights and withdrawal from the jurisdiction of the European Court of Human Rights may, as well, be regarded as the symptom of the COE crisis.

Ukrainian experts and politicians believe that Ukraine, before the 2014 events, was subjected to much greater pressure and criticism by the COE institutions than Russia, indicating some bias in the approaches applied by those institutions to state-members.

The lack of mechanism of legal monitoring aimed at democracy and the rule of law, unlike the human rights field, remains the institutional weakness of the Council of Europe.

Therefore, the Council of Europe, against the background of a democratic inversion, became a bureaucratic organization perceiving its mission in an increasingly formal way. This trend was illustrated by the Strasburg conference, devoted to the freedom of speech in October 2015. Purely theoretical discussions were not attended by speakers from sensitive in this respect Russia, Turkey, and Azerbaijan. The situation itself as to the freedom of speech in those countries was not discussed. Such a position of the Council of Europe, in Russian journalists' view, is attributable to the reluctance of European politicians to finally break off relations with Russia and, thus, receive its rejection of the obligations, e.g. of the financial ones, insofar as the Russian Federation is one of the five principal "shareholders" of the Council of Europe, and it would be challenging to make up the COE budget without the Russian multimillion contribution [Velehov, 2015].

The PACE, in Russia's joining the Council, formulated a number of obligations for it. Accordingly, in the sphere of international relations the Russian Federation undertook: to settle international disputes exclusively by peaceful means; to resolve outstanding border issues on the basis of international law; to withdraw its troops from Moldova; to abandon the distinction among foreign countries of the immediate sphere of its peculiar influence known as "near abroad". As it can be seen, even in the abovementioned segment of obligations Russia didn't fulfill anything within 20 years.

The most tough resolution with regard to Russia was adopted at the PACE session only in October 2012 following the discussions on prospects for monitoring Russian Federation's obligations to the Council of Europe and on the review report on Russia. The COE deputies pointed to the shortcomings in the course of the 2008 and 2012 presidential elections and the 2007 and 2011 parliamentary elections in the Russian Federation and decided to leave Russia under the monitoring of its obligations. The amendments proposed by the Russian parliamentarians were dismissed. They insisted, inter alia, on deleting from the text of the resolution the phrase stating that the Assembly "calls on president Putin not to strengthen the authoritarian nature of the system but democratize it". However, the recommendation on bringing the monitoring at the level of the Committee of Ministers proposed for the first time in the COE history was rejected.

The relationship between the Council of Europe and Russia changed only after the annexation of Crimea and Russian aggression in Donbas. In April 2014 the PACE suspended the voting rights of the Russian delegation as well as its right to be represented in the Assembly's ruling bodies till the end of the year. The PACE suspended the rights of the Russian representatives to

vote for a second time on the 28th of January 2015. The PACE also reaffirmed the election of Ukrainian aviation pilot Nadezhda Savchenko, detained in Russia, to the delegation of Ukraine, granting her international immunity. Head of the Russian delegation A. Pushkov in response thereto announced that the members of the State Duma ceased their activities in the PACE till the end of the year, and might subsequently reflect on the withdrawal from the Council of Europe. The same statement was made by Duma speaker S. Naryshkin on the 29th of January. A large part of the Russian society supports Russia's withdrawal from the PACE, as well as from the OSCE.

The debates labelled "The separatist tension in Ukraine and neighbouring countries" were held on the 16th of October 2014 within the framework of October, 27, session of the Congress of local and regional authorities of the Council of Europe. As a result of the debates, the Declaration of the Congress was adopted, officially recognizing military intervention of the Russian Federation in the events in Ukraine. "The Congress condemns any form of Russia's military incursion into the East of Ukraine, and also all other forms of pressure, which Russia exerts on its neighbours", the document states. It was noted at the Congress that the security of the whole continent was endangered because of Russia's continuing violations of international law, norms and principles of the COE, which it had signed, when acceding to the organization. "What happened in the Crimea (Ukraine), South Ossetia and Abkhazia (Georgia), Transnistria (Republic of Moldova) and what is occurring in the East of Ukraine, are totally contradictory to the regional Europe we are aspiring to build," the declaration states [20].

On the 25th of June 2015 the PACE adopted the resolution with regard to persons who disappeared during the conflict in Ukraine. Apart from this, on the voting day the Assembly agreed to considerably reinforce the document by making it more rigid with respect to Russia. In particular, there was the recognition of the fact in the text that the conflict in Ukraine was actually the Russian aggression, and concerning the Crimea the term "occupied" was introduced. 54 members voted "for" the resolution. The amendment stating that Russia was an aggressor country received 48 votes "for" and 7 votes "against".

It is evident that in Russia they did not expect such unanimity and such rigid opposition to its actions in Ukraine on the part of the European politicians, institutions of the EU and the COE which, inter alia, enabled to reach the cessation of active hostilities in the East of Ukraine.

Has the inversion of the "third wave" of democratization by S. Huntington reached the bottom point or will the situation in the world be worsening? In the annual report on the state of rights and freedoms globally summarizing the 2014 results the human rights organization Freedom House noted that democratic standards in the world came under "a severe blow over the last 25 years". According to the experts of Freedom House, "the Russian intervention and occupation of the territory of the neighboring country significantly worsened the state of freedom all over the world" [19]. For the year 2016 the number of free countries has diminished by six (85 free countries) and the quantity of countries that are not free has increased by two (57 countries that are not free). Starting from 2005 Russia has belonged to the group of countries that are not free and according to Freedom House it has been ranked 167th in the ranking of free states for 2016. In the human rights organization the alteration of Russia's rating is connected, inter alia, with the enhancement of propaganda on TV-channels, which are under the state control [19].

The Western world recovered from its crisis in the 70s through the activation of the value-based dimension of politics, reflected by the Helsinki Accords of 1975, which initiated the "third wave" of democratization. It is evident that in overcoming the crisis caused, in particular, by Russia's politics, the European Union, the OSCE and the Council of Europe have a decisive role to play, for which the unanimity of European countries, their adherence to democracy and protection of human rights are required. Strengthening the role of the COE on the continent suggests

both further reforms of the organization and reintegration of the normative dimension and the value-based approach into foreign policy of European states.

As regards the relations of the COE and Russia, Russian delegation keeps working with the Organization. Russia remains principal funder of COE alongside Germany, Turkey, Italy and Great Britain. RF still takes part in conventional activity of the Council. The problems, related to selling of human organs, illegal drugs trafficking, corruption are solved with participation of Russia. Both sides show their willingness to continue the dialogue. Thus, in September of 2015 Secretary-General of the Council of Europe T. Jagland spoke in favour of the preservation of Russia's membership in the COE: "I think so just because millions of Russians are entitled to appeal to the Strasbourg Court. If Russia is not a member of the CE, they will not have such a right." According to his words, "the Council of Europe is the only place where Russia is officially from the very beginning connected with the European standards. It is very important for the pan-European idea to preserve this connection" [21]. In December 2016 Secretary General of the Council of Europe T. Jagland made work visit to Russia where he was taken at the highest level. Russia's rhetoric towards COE has become softer too. Thus, in December 2016 S. Lavrov claimed that Russia considers the Council of Europe as an important pan-European organization, which has unique conventional mechanisms and is a demanded humanitarian pillar of European architecture" [Lavrov S., 2016]. During the visit of the Parliamentary Assembly President Pedro Agramunt to Moscow in 2016 the agreement was reached on return to PACE of Russia's delegation following the change in its rules of procedure. As the result of negative feedback of the most of PACE's deputies, Pedro Agramunt suggested to adopt changes to the rules of procedure during COE's summit scheduled for May 2019.

Yet, Russia keeps with its aggressive policy in Ukraine and Syria as well as violations of international law. On the other side, on the 4th of December 2015 the State Duma of Russia adopted the law enabling the Constitutional Court to consider it impossible to implement the decisions of international courts in Russia. According to the law, the Constitutional Court may enable Russia's authorities to refuse to implement the decisions not only of the European Court of Human Rights but of any interstate organ on protection of human rights and freedoms. Among them there are the Committee on Human Rights, the Committee against Torture, the Committee on the Rights of Persons with Disabilities etc. It means that the new law will allow the Russian authorities to ignore the decisions and assessments of international institutions, pronounced not only in favour of companies but also of citizens alleging violations of their rights in Russia. Thus, RF has already proclaimed its intention to refuse from executing some of ECHR's decisions. Of highest resonance was the decision of the Constitutional Court of RF as of 19 January 2017 on impossibility of payment to Yukos former shareholders of compensation in the amount of Euro 1.8 billion awarded to them by ECHR due to violation of their rights to effective remedy and a fair trial. In return ECHR President Guido Raimondi threatened to expel Russia from COE.

Conclusions. Thus, the COE faced the most challenging dilemma: whether to agree to continue the membership of the Russian Federation, which has transformed into authoritarian state conducting aggressive external policy and severely violating international law, or to raise the question on suspension of its membership in COE? And to what extent is Russia interested in its membership in the COE? It is clear that political reasons of its membership do not prevail, but there are also economic reasons. Thus, the membership of a state in the COE is regarded by powerful world and European financial and economic structures (the IMF, the World Bank, the EBRD) as an indicator of domestic stability and additional guarantee of protection of investments and credits into that state, which is of a great importance for the Russian Federation which faces the financial and economic crisis. Russia also tries to maintain the visibility of the democratic

state with the original model of “sovereign democracy” in order to preserve some respect in Europe.

In any case only stability and development of democratic countries and their international institutions will make it possible to find solutions to new challenges in the XXI century. Famous American philosopher of the XX century J. Dewey used to say: “It is necessary to study the idea itself, the very sense of democracy again and again. Democracy should constantly be discovered and rediscovered anew... If democracy does not move forward, if it tries to remain unchanged, it embarks on the path of regress, resulting in its dying away” [Dewey, 1990: 182].

References

1. Memorandum on Security Assurances in Connection with Ukraine’s Accession to the Treaty on Non-Proliferation of Nuclear Weapons. Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/998_158>
2. Resolution PACE 1633 (2008) The consequences of the war between Georgia and Russia. Available at: <<https://assembly.coe.int/Documents...ta08/eRES1633.htm>>
3. Dewey J. the Later Works: 1925–1953, Vol. 11 Carbondale, 1981/1990.
4. Huber D. Une décennie pour l’Histoire: le Conseil de l’Europe, 1989-1999, Strasbourg: Conseil de l’Europe, 1999.
5. Huntington S. The third wave. Democratization in the Late Twentieth Century, Moscow 2003.
6. Huntington S. The Future of Democratic Process: from Expansion to Consolidation, International Economy and International Relations, 1995, № 6.
7. Lavrov S. Remarks and Response to Media Questions. Available at: <http://coe.mid.ru/home_ru/-/asset_publisher/ZTG2OPgfZixd/content/vystuplenie-i-otvety-na-voprosy-smi-ministra-inostrannyh-del-rossii-s-v-lavrova-v-hode-sovmestnoj-press-konferencii-poitogam-peregovorov-s-general-ny?inheritRedirect=true>
8. Siruk M., Shevtsova L. Western society wants to bring back normative dimension to foreign policy and stop the export of corruption from authoritarian and semi-authoritarian countries to the West, Day, 15 March 2013.
9. Shevtsova L. “Interregnum: Russia Between Past and Future”, Carnegie Endowment for International Peace, 2014.
10. Shevtsova L. “Crisis: Russia and the West in the Time of Trouble”, Carnegie Endowment for International Peace, 2013.
11. Bans V. Elements of uncertainty during the transition period, Polis, 1993, № 1
12. Kaminski E. Ukraine-Russia-Europe: A critical view on the occasion of 60th anniversary of the Council of Europe, Topical issues of international relations, Edition 85 (p. 1), Kyiv 2009
13. Poroshenko P. Gave a new definition to anti-terrorist operation, “Vesti”, December 10, 2015
14. Russia of regions: Transformation of political regimes. Under the general editorship of V. Gelman, S. Ryzhenkov, M. Bri, Moscow, 2000
15. Sikorski R. Minister of Foreign Affairs of Poland. Available at: <<http://kommersant.ru/doc/845421>>
16. Velehov. L. Europe will not help us. Available at: <<http://www.svoboda.org/content/article/27313816.html>>
17. Zevelev I. Russia’s national identity transformation and new foreign policy doctrine. Available at: <<http://eng.globalaffairs.ru/number/Granitcy-russkogo-mira--16582>>
18. “Helsinki 2.0”: Kasyanov calls upon West not to recognize the results of Russian elections. Available at: <<http://mirror572.graniru.info/Politics/World/Europe/m.192988.html>>

19. FREEDOM IN THE WORLD 2015. DISCARDING DEMOCRACY: Return to the Iron Fist. Available at: <<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2015>>
20. The Council of Europe has officially recognized the fact of military intervention of the Russian Federation in Ukraine. Available at: <<http://yearago.unian.net/politics/997413-soviet-evropyi-ofitsialno-priznal-fakt-voennogo-vmeshatelstva-rf-v-ukrainu.html>>
21. The Secretary-General of the Council of Europe spoke in for retaining the membership of Russia in the Organization. Available at: <<http://ru.sputnik.md/Политика/20151016/2455468.htm>>

УДК 32.019.51(477.52/.6):316.776.23(470+571)

FRAMING OF RUSSIAN FEDERATION'S AGGRESSION IN UKRAINE BY RUSSIAN MEDIA IN EARLY 2015

ФОРМУВАННЯ СПРИЙНЯТТЯ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ РОСІЙСЬКИМИ ЗМІ НА ПОЧАТКУ 2015 РОКУ

ФОРМИРОВАНИЕ ВОСПРИЯТИЯ АГРЕССИИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ В УКРАИНЕ РОССИЙСКИМИ СМИ В НАЧАЛЕ 2015 ГОДА

Zaporozhets O.

Ph.D. (Political Science), Associate Professor at the Department of International Information, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: oxana-za@yandex.ua

Запорожець О. Ю.

Кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Електронна пошта: oxana-za@yandex.ua

Запорожець О. Ю.

Кандидат политических наук, доцент, доцент кафедры международной информации Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. Электронная почта: oxana-za@yandex.ua

Abstract. *The article examines Russian propaganda over the armed conflict in Eastern Ukraine. The research is based on the news stories of Russian TV channel "Pervij Kanal" during January-March 2015. The key topics of news stories were as follows: shelling of residential areas in Donbas by Ukrainian troops; humanity of rebels and their military successes; belligerence and hypocrisy of Ukrainian government; the US influence on Ukrainian government; failed military draft in Ukraine; Russia's humanitarian aid for residents of the Donbas region. Russian propaganda was intended to discredit Ukrainian authorities and undermine the legitimacy of their actions in Eastern Ukraine. For this purpose Russian media used a set of manipulative techniques that made possible to distort the reality and to mislead the public about the situation in Ukraine.*

Key words: *information warfare, Russian propaganda, Ukraine, Donbas conflict.*

Анотація. *У статті досліджено російську пропаганду щодо збройного конфлікту на Сході України на прикладі повідомлень телеканалу "Первый канал" за січень-березень 2015 року. Основними темами повідомлень у цей період були: обстріли населених пунктів Донбасу українською армією, гуманність ополченців та їхні військові успіхи, мілітаристська і лицемірна політика українського уряду, вплив США на політику українського уряду, проблеми з військовою мобілізацією в Україні, а також гуманітарна допомога РФ жителям Східної України. Мета пропаганди – дискредитація української влади і делегітимізація її дій щодо врегулювання конфлікту на Сході України. Для цього російськими ЗМІ використано низку маніпулятивних методів, які дали змогу спотворити дійсність і впродовж тривалого часу вводити громадськість в оману щодо реального перебігу подій в Україні.*

Ключові слова: інформаційна війна, російська пропаганда, Україна, конфлікт на Донбасі.

Аннотация. В статье представлен анализ российской пропаганды касательно вооруженного конфликта в восточном регионе Украины на примере сообщений телеканала “Первый канал” за январь-март 2015 года. Основными темами сообщений в этот период были: обстрелы населенных пунктов Донбасса украинской армией; гуманность ополченцев и их военные успехи; милитаристская и лицемерная политика украинского правительства; влияние США на политику украинского правительства; проблемы с военной мобилизацией в Украине; гуманитарная помощь РФ жителям Восточной Украины. Цель пропаганды – дискредитация украинской власти и делегитимизация ее действий по урегулированию конфликта на Донбассе. Для этого российскими СМИ использованы манипулятивные методы, которые позволили исказить действительность и в течение длительного времени вводить общественность в заблуждение относительно реального хода событий в Украине.

Ключевые слова: информационная война, российская пропаганда, Украина, конфликт на Донбассе.

The current problem. Since 2014 Russia has been waging hybrid war against Ukraine. This war relies heavily on information warfare. The most powerful instruments are Russian state-run media that use the variety of manipulative techniques to shape public perceptions of ongoing armed conflict in Eastern Ukraine. The distorted perception of the situation has strong impact on relations between two countries as well as on Ukraine’s international image.

Analysis of the latest publications. Over the last two years Russia’s information warfare against Ukraine has been a topical issue that attracts attention of different researchers, such as J. Darczewska [1], U. Franke [2], P. Pomerantsev [3], M. Snegovaya [4], G. Pocheptsov and others. This topic is also discussed in the analytical reports of the National Institute of Strategic Studies (Ukraine), of NATO Strategic Communications Centre of Excellence as well as in the monitoring reports published by experts of Ukrainian NGO “Telekritika” [5, 6].

The aim of this paper is to examine how Russian propaganda depicts the current conflict in Eastern Ukraine (the Donbas region).

The research is based on the news stories of one of the leading state-run TV channel “Channel One” (Pervij Kanal) during January-March 2015.

The important research results. Russian propaganda presented events in the Donbas region as civil war. Russian authorities denied the presence of Russian troops in Eastern Ukraine and accused Ukrainian authorities in levying war against their own citizens. Thus, Russia dissociated itself from the conflict in Eastern Ukraine pretending to be an outside observer and mediator rather than a party in the conflict. During all period of confrontation in the Donbas region Russia emphasized its support to the diplomatic settlement of the conflict.

From January to March, 2015 Russian media focused on the following topics:

- Shelling of residential areas in Donbas by Ukrainian troops;
- Humanity of rebels of Donetsk and Luhansk People’s Republics (DPR and LPR);
- Belligerence and hypocrisy of Ukrainian government;
- The US influence on Ukrainian government;
- Failed military draft in Ukraine;
- Military successes of the Donbas rebels;
- Russia’s humanitarian aid for residents of the Donbas region.

Shelling of residential areas in Donbas by Ukrainian troops. First of all, Russian media accused Ukrainian armed forces for violation of ceasefire and for shelling residential areas in the

Donbas region, using heavy artillery, multiple rocket launch systems and even prohibited weapons (phosphorus and cluster bombs). Ukrainian soldiers were portrayed as cruel, merciless and inhuman.

According to Russian TV channel, Ukrainian troops shelled cities and villages without distinction. To emphasize the atrocities of Ukrainian armed forces, Russian journalists used such phrases as “Ukrainian soldiers don’t stint themselves of the choice of ammunition; everything that is the most mighty and deadly is falling on residential areas” [7].

The statistics on civilian casualties, ruined buildings and abandoned cities was used to instill the idea that due to Ukrainian army the whole families had been killed and residential areas had turned into “cities of the dead” [8].

Russian TV channel broadcasted real life heart-breaking stories about children who lost their parents, about young couple who saw the horrible death of their little son, etc.

Moreover, Russian propaganda cited the reports of Russian NGOs to accuse Ukrainian soldiers for brutal treatment and putting war prisoners to torture [9].

Media coverage of the conflict in Eastern Ukraine was very biased and one-sided. Russian media cited mainly the statements of separatists while withholding or questioning the accuracy of information from Ukrainian official sources. For example, Ukrainian army was held responsible for the Volnovakha bus attack and for shelling a bus stop in Donetsk that resulted in dozens of civilian injuries and deaths. Russian media quoted separatists, eyewitnesses and experts to deny any involvement of Donbas militants in such incidents [10]. Russian journalists also referred to hackers from CyberBerkut group who published the compromised documents of Security Service of Ukraine on their official website. According to the documents, the bus shelling incident in Volnovakha could have been planned and carried out by the Office of Security Service of Ukraine in Donetsk region for political purposes [11].

After Minsk ceasefire agreement had been signed on February 12, 2015 Russian media focused on its violation by Ukrainian armed forces. Russian TV channel repeatedly reported that Ukrainian troops continued fighting and delayed the withdrawal of heavy weapons from the frontline. These facts were allegedly documented by OSCE Mission.

Humanity of the rebels of Donetsk and Luhansk People’s Republics (DPR and LPR). Unlike Ukrainian soldiers, Donbas separatists were portrayed as good guys that didn’t want to be at war with anyone and looked for a peaceful resolution of the conflict. Russian TV channel used facts selection and favorable interpretations to present the separatists as defenders of their land and compatriots.

Russian propaganda claimed that the Donbas rebels were willing to negotiate with Ukrainian authorities and made every effort to force Ukrainian army back and minimize civilian casualties. One of the media stories contained the following quote of rebels’ representative: “For us Minsk talks are about people’s lives and for Kyiv it is a cover operation” [12].

There were a number of news stories about Donbas rebels helping civilians to leave the combat area by organizing so called “humanitarian corridor”. Thus, Donbas residents were not left to the mercy of fate and had the chance to save their lives. The rebels also took advantage of ceasefire periods to restore houses and other infrastructure facilities in the Donbas region [13].

Russian propaganda also attributed to the DPR’s militants such features as generosity and compassion to their enemy. These features were accentuated in the news stories about Battle of Debaltseve. When thousands of Ukrainian soldiers were surrounded by the Donbas militants near Debaltseve city, the separatists gave Ukrainian soldiers the chance to save their lives and to return home safe and sound [14].

Following Minsk summit on February 11, 2015 and the agreement on a new package of peacemaking measures for the Donbas region, Russian media focused on the efforts of the separatists to implement these agreements. The main topics of news stories were the respect for the ceasefire and the withdrawal of heavy weapons from the frontline by Donbas rebels. By the end of the month the separatists reported the full withdrawal of heavy weapons from the frontline. According to Russian media, all actions of the rebels were monitored and documented by OSCE Mission [15].

Belligerence and hypocrisy of Ukrainian government. The key message of Russian propaganda was that Ukrainian authorities are not interested in peaceful resolution of the conflict in the Donbas region.

Ukrainian government was labelled “party of war”. Russian journalists stated that Ukrainian authorities were not willing to negotiate with the representatives of Donetsk and Luhansk People’s Republics [20].

Russian journalists also emphasized the inconsistency between words and deeds of Ukrainian president. In his speeches Ukrainian leader stood for diplomatic resolution of the Donbas conflict. In practice he gave orders to supply Ukrainian army with new weapons and declared next wave of military draft. One of the media reports revealed the plans of Ukrainian authorities to call up for military service more than 100 thousand of citizens [16]. Moreover, despite peaceful negotiations Ukrainian leadership repeated attempts to get lethal arms from USA [17].

Ukrainian authorities were also accused for violating Minsk agreements. Russian media reported that Ukrainian officials were trying to postpone the implementation of Minsk agreements, in particular the clauses on local elections in rebel-held regions as well as constitutional reform granting special status to the separatist-controlled regions in Eastern Ukraine [18].

When Ukrainian parliament finally passed the law on special status of the Donbas region, Russian journalists rushed to label it as “not complying with Minsk agreements”. The representatives of DPR and LPR were quoted to say that Ukrainian authorities tried to impose unacceptable terms and didn’t want to negotiate with them. Thus, the law adopted by Ukrainian parliament just confirmed belligerent plans of Ukrainian authorities [19].

The US influence on Ukrainian government. Russian propaganda claimed that the United States had significant influence on Ukrainian policy. Ukrainian authorities were called “American puppets”.

Russian media stated that after every visit of American high-ranking military officials to Kyiv Ukrainian troops intensified combat operation in the Donbas region.

Russian TV channel also quoted several experts to argue that USA took advantage of the situation in Eastern Ukraine to put pressure on Russia and drive a wedge between Russia and European Union [20].

Russian TV channel quoted the separatists and the experts to argue that foreign mercenaries were involved in military operations of Ukrainian armed forces. To prove these allegations Russian media reported that the Donbas rebels had found the fragments of US-made shells in the ruins of houses and the guidelines in English language for Ukrainian soldiers [17].

Russian TV channel also referred to the report of hacker group CyberBerkut to assert that the United States would use Western private military contractors to deliver weapons to Ukraine [21].

Failed military draft in Ukraine. Russian propaganda claimed that Ukrainian authorities had serious difficulties in mobilizing Ukrainian citizens to fight against rebels in the Donbas region. According to Russian media reports, a growing number of Ukrainian citizens were evading military service. The men eligible for conscription as well as Ukrainian soldiers already

fighting in the Donbas region sought ways to leave the country. This information was endorsed by concrete examples and statistics from Russian and Ukrainian sources [22].

Desperately trying to solve the problem Ukraine's parliament passed a law which authorized commanding officers to use physical force against army defectors. Ukrainian government also offered a significant increase of salary payments for soldiers fighting in Donbas. But, according to Russian news stories, all these efforts were unlikely to change the situation because Ukrainian soldiers were not eager to defend and die for their motherland.

Military successes of the Donbas rebels. Russian TV channel reported that the separatists of DPR and LPR forced Ukrainian army back from several cities of Donbas, occupied Donetsk airport and encircled thousands of Ukrainian soldiers in the area around Debaltseve. The "final (ultimate)" and "total" encirclement of Ukrainian troops near Debaltseve by the separatists was at the top of media agenda during the first half of February. When reporting the ultimate victory of DPR militants over Ukrainian army in Debaltseve city Russian media emphasized the joy of local residents to whom the separatists gave hope for peace. Russian media also reported the hasty retreat of Ukrainian troops and the surrender of hundreds of Ukrainian soldiers [23, 24].

Russia' humanitarian aid for residents of the Donbas region. While Ukrainian authorities fought against their own citizens, Russian government sent trucks with humanitarian aid to war-torn eastern Ukraine. Russian humanitarian aid included food, medicine, building materials and textbooks for educational institutions. According to Russian TV channel, more than 15,000 tons of humanitarian aid had been delivered to the Donbas region over the past six months [25].

Russian media stated that Donbas residents were very grateful for this aid because Ukrainian government had left them to the mercy of fate. The people of Donbas hadn't got salaries and pensions for a long time. They found themselves in a sort of economic blockade. And Russian humanitarian aid helped them to survive [26]. Thus, Russia appeared to be more caring about Ukrainians than their own government.

Russia also took care of refugees from Eastern Ukraine, providing them with temporary housing, food and medical treatment. Russian media reported that more than 40 thousand of Ukrainian citizens had already fled to Russia and the flow of refugees had been increasing each day [27]. Moreover, Russian government organized evacuation of sick and injured children from the warzone and sent them to the best hospitals in Moscow [28].

Conclusions. Russian propaganda is intended to discredit Ukrainian authorities and undermine the legitimacy of their actions in the Donbas region. To achieve this purpose Russian media heavily distorted the reality, using manipulation techniques. The strong psychological effect was obtained due to the combination of appeals to emotions with statistical evidence and expertise, facts selection (card stacking), repetition of certain information, labelling, simplification as well as the mixture of truth and lie. The abundance of such information made it possible to weaken the critical thinking of the target audience and totally immerse it in alternative reality.

References

1. *Darczewska J.* The Information War on Ukraine: New Challenges. –http://www.cicero-foundation.org/lectures/Jolanta_Darczewska_Info_War_Ukraine.pdf
2. *Franke U.* War by non-military means: Understanding Russian information warfare. – <http://www.foi.se/en/Search/Abstract/?rNo=FOI-R--4065--SE>
3. *Pomerantsev P., Weiss M.* The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money. –http://www.interpretermag.com/wp-content/uploads/2014/11/The_Menace_of_Unreality_Final.pdf

4. *Snegovaya M.* Putin's Information Warfare in Ukraine: Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare. – <http://understandingwar.org/report/putins-information-warfare-ukraine-soviet-origins-russias-hybrid-warfare>
5. Analysis of Russia's Information Campaign Against Ukraine. NATO STRATCOM COE Report. – Riga, 2015. – <http://www.stratcomcoe.org/download/file/fid/3213>
6. *Shutow R.* Russian Propaganda in Ukrainian Information Space. – http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/in_english/russian_propaganda_in_ukrainian_information_field_overview_2014/?media=print
7. Opolchenie soobshhaet ob inostrannom oruzhii, kotorym voyuet ukrainskaya armiya. – https://www.1tv.ru/news/2015/02/03/26441-opolchenie_soobschaet_ob_inostrannom_oruzhii_kotorym_voyuet_ukrainskaya_armiya
8. *Prozorov I.* V rezul'tate obstrelov na Donbasse mirnye zhiteli gibnut celymi sem'yami. – https://www.1tv.ru/news/2015/02/09/26827-v_rezultate_obstrelov_na_donbasse_mirnye_zhiteli_gibnut_tselymi_semyami
9. Rossijskie pravozashhitniki predstavili doklad o prestupleniyax ukrainskix voennyx. – https://www.1tv.ru/news/2015/03/13/21189-rossijskie_pravozaschitniki_predstavili_doklad_o_prestupleniyah_ukrainskih_voennyh
10. *Vernickij A.* Podrobnosti tragedii pod Volnovaxoj, gde byl vzorvan avtobus. – https://www.1tv.ru/news/2015/01/14/25132-podrobnosti_tragedii_pod_volnovahoy_de_byl_vzorvan_avtobus
11. "KiberBerkut": est' materialy, ukazyvayushhie na prichastnost' SBU k tragedii pod Volnovaxoj. – https://www.1tv.ru/news/2015/01/19/25447-kiberberkut_est_materialy_ukazyvayushchie_na_prichastnost_sbu_k_tragedii_pod_volnovahoy
12. *Brajnin K.* Boi bez pravil – rezkoe obostrenie v Donbasse. – https://www.1tv.ru/news/2015/01/25/25848-boi_bez_pравil_rezkoe_obostrenie_v_donbasse
13. Stepanenko A. Uglegorsk smogli pokinut' okolo shestisot mirnyx zhitelej, kotorye nedelyu proveli v podvalax. – https://www.1tv.ru/news/2015/02/03/26438-uglegorsk_smogli_pokinut_okolo_shestisot_mirnyh_zhitelej_kotorye_nedelyu_proveli_v_podvalah
14. *Evstigneev A.* Okolo pyati tysyach ukrainskix voennyx ostayutsya v «debal'tsevskom kotle». – https://www.1tv.ru/news/2015/02/17/27381-okolo_pyati_tysyach_ukrainskih_voennyh_ostayutsya_v_debaltsevskom_kotle
15. Opolchency Doneckoj narodnoj Respubliki prakticheski polnost'yu zavershili otvod tyazheloy texniki. – https://www.1tv.ru/news/2015/02/28/28113-opolchentsy_donetskoy_narodnoy_respubliki_prakticheski_polnostyu_zavershili_otvod_tyazheloy_tehniki
16. *Pich E.* Na Ukraine vstupil v silu ukaz o provedenii tak nazyvaemoj chastichnoj mobilizacii. – https://www.1tv.ru/news/2015/01/20/25530-na_ukraine_vstupil_v_silu_ukaz_o_provedenii_tak_nazyvaemoj_chastichnoj_mobilizatsii
17. *Brajnin K.* Zachem Kievu novye tanki i gaubicy, esli mirnye peregovory v polnom razgare? – https://www.1tv.ru/news/2015/02/08/26756-zachem_kievu_novye_tanki_i_gaubitsy_esli_mirnye_peregovory_v_polnom_razgare
18. *Brajnin K.* Vlasti DNR i LNR obvinyayut Kyiv v sryve grafika vypolneniya Minskix dogovorennostej. – https://www.1tv.ru/news/2015/03/15/21279-vlasti_dnr_i_lnr_obvinyayut_kyiv_v_sryve_grafika_vypolneniya_minskix_dogovorennostej
19. *Yur'eva N.* MID RF prizval liderov FRG i Francii povliyat' na Kyiv v voprose vypolneniya Minskix dogovorennostej. – http://www.1tv.ru/news/2015/03/16/21347-mid_rf_prizval_liderov_frg_i_frantsii_povliyat_na_kyiv_v_voprose_vypolneniya_minskix_dogovorennostej

20. *Pchelkin P.* LNR i DNR obvinyayut Kyiv v sabotazhe mirnyx peregovorov. – https://www.1tv.ru/news/2015/01/13/25058-lnr_i_dnr_obvinyayut_kiev_v_sabotazhe_mirnyh_peregovorov
21. *Mixajlov A.* “KiberBerkut”: SShA budut postavlyat’ Ukraine oruzhie cherez chastnye voennye kompanii. – https://www.1tv.ru/news/2015/02/28/28114-kiberberkut_ssha_budut_postavlyat_ukraine_oruzhie_cherez_chastnye_voennye_kompanii
22. *Korepanov A.* Ocherednaya volna mobilizacii vyzyvaet protesty v ukrainskix regionax. – https://www.1tv.ru/news/2015/02/02/26360-ocherednaya_volna_mobilizatsii_vyzyvaet_protesty_v_ukrainskih_regionah
23. *Evstigneev A.* V Debal’cevo na zdanii, otkuda nedavno veli ogon’ siloviki, podnyat flag Novorossii. – https://www.1tv.ru/news/2015/02/18/27458-v_debaltsevo_na_zdanii_otkuda_nedavno_veli_ogon_siloviki_podnyat_flag_novorossii
24. *Davydov D.* Ukrainskie voennye rasstrelivayut boekomplekt i sdayutsya v plen. – https://www.1tv.ru/news/2015/02/18/27460-ukrainskie_voennye_rasstrelivayut_boekomplekt_i_sdayutsya_v_plen
25. *Yur’eva N.* Gruzoviki MChS, dostavivshie produkty i medikamenty na yugo-vostok Ukrainy, vernulis’ v Rossiyu. – https://www.1tv.ru/news/2015/01/31/26247-gruzoviki_mchs_dostavivshie_produkty_i_medikamenty_na_yugo_vostok_ukrainy_vernulis_v_rossiyu
26. *Evstigneev A.* V Donecke i Luganske razdayut gumanitarnuyu pomoshh’, privezennuyu iz Rossii. – https://www.1tv.ru/news/2015/03/04/20610-v_donetske_i_luganske_razdayut_gumanitarnuyu_pomosch_privezennuyu_iz_rossii
27. *Chumakova Yu.* Obostrenie situacii v Donbasse zastavlyayet ego zhitelej uezzhat’ v Rossiyu. – https://www.1tv.ru/news/2015/01/22/25681-obostrenie_situatsii_v_donbasse_zastavlyayet_ego_zhiteley_uezzhat_v_rossiyu
28. Segodnya spetsreys MChS dostavil v Moskvu 10 tyazhelobol’nyx i ranenyx detey s yugo-vostoka Ukrainy. – https://www.1tv.ru/news/2015/02/25/27900-segodnya_spetsreys_mchs_dostavil_v_moskvu_10_tyazhelobolnyh_i_ranenyh_detey_s_yugo_vostoka_ukrainy

УДК: 327.7((430):(477)):(061.1ЄС):(1-622НАТО)

СТАВЛЕННЯ НІМЕЧЧИНИ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

GERMANY'S ATTITUDE TOWARD THE EUROPEAN INTEGRATION AND EURO-ATLANTIC ASPIRATIONS OF UKRAINE

ОТНОШЕНИЕ ГЕРМАНИИ К ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫМ И ЕВРОАТЛАНТИЧЕСКИМ СТРЕМЛЕНИЯМ УКРАИНЫ

Крушинський В. Ю.

Доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

E-mail: kruvadim2000@gmail.com

Приймак Б. І.

Аспірант кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: b.pryimak@gmail.com

Krushinsky V.

Doctor of Political Sciences, Professor of International Relations and Foreign Policy Chair, Institute of International Relations of National Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: kruvadim2000@gmail.com

Pryimak B.

PhD student of International Relations and Foreign Policy Chair, Institute of International Relations of National Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: b.pryimak@gmail.com

Крушинский В. Ю.

Доктор политических наук, профессор кафедры международных отношений и внешней политики Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

E-mail: kruvadim2000@gmail.com

Приймак Б. И.

Аспирант кафедры международных отношений и внешней политики Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: b.pryimak@gmail.com

Анотація. Незважаючи на давню історію відносин, Україні довгий час відводилася другорядна роль у німецькій східноєвропейській політиці. Українсько-німецькі відносини знаходилися у тіні німецько-російських. Це призводило до непослідовності у розбудові німецької стратегії щодо України та її євро- та євроатлантичних прагнень. Іншою причиною є певний дуалізм зовнішньої політики Німеччини – як національної держави з одного боку, а з іншого – як неформального лідера ЄС, найвпливовішої країни цього об'єднання, чия зовнішня політика певною мірою впливає і на загальноєвропейську. Як неформальний лідер ЄС ФРН бажає посилення цієї організації, у тому числі й шляхом розширення та залучення до неї нових держав. Але виходячи з тих самих позицій вона не може допустити входження до ЄС економічно слабких та політично нестабільних держав, що ослабить організацію. Такої ж думки притримується й національна німецька зовнішня політика, оскільки збільшення кількості слабких економік в ЄС збільшить навантаження на економіку ФРН. З одного боку це надовго відтермінує вступ України до ЄС і НАТО, але водночас ситуація може змінитися на краще внаслідок позитивних змін в Україні.

Злам XX і XXI ст. характеризується істотними змінами формату відносин між країнами, у тому числі між східноєвропейськими, зокрема Україною та Німеччиною істотно змінюється. Відбувається відмова від концепції фіксованих сфер впливу, політичної зверхності одних держав над іншими. Німеччина і значна частина країн регіону об'єднані у рамках Європейського союзу та НАТО. У Східній Європі з'явилися нові потужні центри сили, насамперед Польща, що намагається відігравати самостійну роль. Це диктує Німеччині необхідність брати до уваги польську позицію при розбудові зовнішньополітичних стратегій у регіоні.

Ключові слова: зовнішня політика Німеччини, ставлення ФРН, євро- та євроатлантичні прагнення України, Європейський союз, НАТО, дипломатичні відносини, німецько-українські відносини.

Abstract. *Despite the long history of relations Ukraine had a sidetrack in the German Eastern European politics. Ukrainian-German relations were in the shadow of German-Russian. This led to inconsistencies in the development of the German strategy for Ukraine and its European and Euro-Atlantic aspirations. Another cause is a dualism of German foreign policy – as a nation-state on the one hand and on the other – as the informal leader of the EU, the most influential country in the union, whose foreign policy to some extent affects Europe overall. As the informal leader of the EU, Germany wants to strengthen the organization, including by means of the expansion and attraction of the new member-states. At the same time, Germany cannot let the entry of economically weak and politically unstable states that will dilute the strength of the organization. This opinion is shared by the German foreign policy, since the increased number of weak economies in the EU will increase the burden on the economy of Germany. On the one hand this will prorogue considerably Ukraine's entry to the EU and NATO, but at the same time the situation may change for the better in the event that positive changes take place in Ukraine.*

The breakdown of the twentieth and twenty-first centuries is characterized by significant changes in the format of relations between countries, including the Eastern region, in particular the relations between Ukraine and Germany changed significantly. There is an abandonment of the fixed spheres of influence concept and political supremacy of some states over others. Germany and many of countries in the region are united in the European Union and NATO. There are new mighty centers of power, especially Poland, which is trying to play an independent role. This dictates the need for Germany to take into account the position of the Polish foreign policy strategies under development in the region.

Key words: *foreign policy of Germany, the attitude of the German, European and Euro-Atlantic aspirations of Ukraine, the European Union, NATO, diplomatic relations, German-Ukrainian relations.*

Аннотация. *Несмотря на давнюю историю отношений, Украине долгое время отводилась второстепенная роль в немецкой восточноевропейской политике. Германско-украинские отношения находились в тени германско-российских. Это приводило к непоследовательности в развитии немецкой стратегии по отношению к Украине и ее евро- и евроатлантических стремлений. Другой причиной является определенный дуализм внешней политики Германии – как национального государства с одной стороны, а с другой – как неформального лидера ЕС, самой влиятельной страны этого объединения, чья внешняя политика в определенной степени влияет и на общеевропейскую. Как неформальный лидер ЕС ФРГ желает усиления этой организации, в том числе и путем расширения и привлечения к ней новых государств. Но исходя из тех же позиций, она не может допустить вхождения в ЕС экономически слабых и политически нестабильных государств,*

что ослабит организацию. Такого же мнения придерживается и национальная немецкая внешняя политика, поскольку увеличение количества слабых экономик в ЕС увеличит нагрузку на экономику ФРГ. С одной стороны это надолго откладывает вступление Украины в ЕС и НАТО, но в то же время ситуация может измениться к лучшему в результате положительных изменений в Украине.

Рубеж XX и XXI века характеризуется существенными изменениями формата отношений между странами, в том числе между восточноевропейскими, в частности Украиной и Германией существенно меняется. Происходит отказ от концепции фиксированных сфер влияния, политической превосходства одних государств над другими. Германия и многие страны региона объединены в рамках Европейского союза и НАТО. В Восточной Европе появились новые мощные центры силы, прежде всего Польша, пытающаяся играть самостоятельную роль. Это диктует Германии необходимость принимать во внимание все позиции при развитии внешнеполитических стратегий в регионе.

Ключевые слова: внешняя политика Германии, отношение ФРГ, евро- и евроатлантические стремления Украины, Европейский союз, НАТО, дипломатические отношения, немецко-украинские отношения.

Постановка проблеми. Регіон Східної Європи, та Україна зокрема є одним із важливих напрямків зовнішньої політики Німеччини та здавна знаходиться у сфері німецького впливу.

Дослідження процесу оформлення, змісту й практичного втілення політики ФРН стосовно європейського розширення на Схід ставлять інтерес, по-перше, для визначення можливостей евро- та евроатлантичного інтегрування України та діяльності Німеччини у регіоні, а також вимірів взаємодії з ними. По-друге ця галузь німецької зовнішньої політики вирізняється усталеністю як стосовно напрямів, так і принципів її проведення.

Вона слугує відмінним прикладом продуманого стратегічного напрямку зовнішньої політики. Саме у цій якості досвід політики та позиція Німеччини щодо розширення ЄС та НАТО може виявитися надзвичайно корисним, з огляду на нерозвиненість стратегічного планування у зовнішньополітичній діяльності України.

Мета статті. З огляду на зазначене, метою нашої статті є визначення та комплексний аналіз німецької політики щодо євроінтеграційних та евроатлантичних прагнень України та процесу її трансформації за період перебування А. Меркель на посаді Федерального канцлера. У цьому зв'язку були поставлені такі завдання дослідження:

- дослідити процес становлення та розвитку зовнішньополітичних підходів Німеччини щодо України;
- визначити місце і роль цього напрямку у системі зовнішньої політики ФРН;
- визначити основні напрямки політики ФРН щодо євроінтеграційних та евроатлантичних прагнень України;
- простежити трансформацію підходів зовнішньополітичного керівництва ФРН до відносин з Україною під час урядування А. Меркель.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на те, що тема охоплює відносно недавній часовий період, проблема німецької політики стосовно регіону Східної Європи, її історичний розвиток та основоположні принципи отримали всебічне висвітлення у різноманітних наукових працях.

Німецька історіографія проблематики політики ФРН щодо країн ЦСЄ та зокрема України, представлена працями Д. Бінгена, Г.-П. Шварца, Г. Мауля, В. Лінка, М. Мільденбергера, Р. Фройденштайна. Слід відзначити, що деякі з цих досліджень, насамперед, праці Д. Бінгена мають історичний характер, і тому переважно використовувались як дже-

рело фактичного матеріалу. Німецькі дослідники особливо фокусуються на питанні німецько-польських відносин, хоча ще не існує узагальненого дослідження цієї проблематики.

Важливе місце в сучасній історіографії німецької східноєвропейської політики посідає вітчизняна наукова література. Це монографії, збірники наукових праць, статті та дисертації провідних українських германістів: І. Коваля, С. Кондратюка, Р. Кривоноса, А. Кудряченка, А. Мартинова, В. Солошенко, Г. Старостенко. У них розглядається широке коло проблем німецької зовнішньої політики у постбіполярний період, визначається місце ФРН у сучасній системі міжнародних відносин. Вітчизняні германісти не оминули й теми українсько-німецьких відносин, дослідження розвитку їх політичних, безпекових, економічних та культурних аспектів.

Слід відмітити дослідження провідних спеціалістів і викладачів Інституту міжнародних відносин. У працях В. Копійки, А. Суботіна, В. Крушинського, В. Манжолі, висвітлено вплив Німеччини на процеси європейської інтеграції, її роль у розширенні ЄС на Схід.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Окремі аспекти даної теми вже отримали своє повноцінне й багатоаспектне відображення у численних працях спеціалістів різних галузей. Проте у даній роботі узагальнюються доробки попередників, крім того, автор торкається окремих актуальних подій та тенденцій, які ще мають бути докладніше вивчені й належно оцінені у майбутньому. Дана робота не може слугувати основою для радикальних змін усталених точок зору на об'єкт дослідження і, в широкому сенсі, підтверджує попередню практику. Однак окремі аспекти теми, без сумніву, заслуговують більш детального подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія відносин між Україною та Німеччиною сягає ще часів Київської Русі. Іншою значною віхою в ній є Берестейський мир 27 січня 1918 р., яким було встановлено дипломатичні відносини між Українською Народною Республікою та Німецькою імперією [1, с. 108–116]. Німеччина однією з перших держав 26 грудня 1991 р. визнала незалежність України; 17 січня 1992 р. між двома державами були встановлені дипломатичні відносини. Посол ФРН став першим послом іноземної держави в Україні. 16 березня 1992 р. офіційно розпочало роботу Посольство України в Бонні.

Федеративна Республіка надає найбільшу після США двосторонню допомогу та є одним із найважливіших торговельних партнерів України і першою серед країн Європи [2, 3, 4].

Вагомим етапом у розвитку відносин між двома країнами став 1993 рік, коли відбувся візит в Україну Федерального канцлера ФРН Г. Коля. Було укладено Спільну декларацію про основи відносин між Україною та ФРН, а також угоди про широкомасштабну економічну співпрацю, взаємний захист інвестицій [5, с. 57]. Цього ж року Київ відвідали низка високопосадовців ФРН та декілька делегацій Бундестагу. Відповідні візити до Німеччини були здійснені з українського боку.

У липні 1995 р. з візитом до ФРН прибув Президент України Л. Кучма. Федеральний канцлер Г. Коль запропонував здійснювати регулярний обмін міжвідомчими делегаціями задля визначення пріоритетних напрямів розвитку двосторонньої співпраці, передусім в економічній сфері.

На початку вересня 1996 р. Україну відвідав Г. Коль. Одним із основних та вагомих результатів цього візиту стало досягнення довірливих, партнерських відносин між Президи-

дентом України та Федеральним канцлером Німеччини. Було продовжено практику обміну урядовими делегаціями [5, с. 57].

3 грудня 1998 р. відбувся робочий візит міністра закордонних справ Б. Тарасюка до ФРН, що став першим контактом на високому рівні після формування уряду Г. Шрьодера. До провідних тем переговорів належало сприяння Німеччини у просуванні України до європейських та євроатлантичних структур з огляду на головування ФРН в 1999 р. у «великій вісімці» та в першому півріччі – в ЄС і Західноєвропейському союзі (ЗЄС) [6, с. 90].

5 лютого 1999 р. відбувся черговий робочий візит Б. Тарасюка до Німеччини. У процесі переговорів особлива увага приділялась проблематиці, пов'язаній із фінансово-економічною ситуацією в Україні, її співпраці з Міжнародним валютним фондом, іншими фінансовими інституціями.

З 1998 р. українська та німецька сторони започаткували проведення щорічних політичних консультацій на вищому рівні. Такий механізм співробітництва у Центральній і Східній Європі Німеччина має лише з Україною, Польщею та Росією.

За активного сприяння Німеччини 10 грудня 1999 р. на Гельсінському саміті ЄС було ухвалено Спільну стратегію Союзу стосовно України, де викладено шляхи партнерства з Україною [7].

Суттєвим імпульсом розвитку українсько-німецьких відносин став робочий візит Президента України до Берліна в січні 2001 р. Низка наступних двосторонніх заходів зробила можливим розв'язання окремих проблемних питань, насамперед економічних. Початок компенсаційних виплат українським громадянам – жертвам нацизму та інші кроки у гуманітарній сфері створили позитивну атмосферу для подальшої планомірної співпраці з впливовою європейською державою.

6 грудня 2001 р. відбулися IV німецько-українські міжурядові консультації на найвищому рівні. Головними темами були проблеми боротьби з міжнародним тероризмом, питання співпраці України з НАТО, а також її наближення до Європейського Союзу. Федеральний канцлер Г. Шрьодер запропонував, щоб Україна разом з Комісією ЄС склала план просування до асоціації, і підтвердив наміри Німеччини підтримувати ці кроки [7].

Отже, можна побачити, що від самого започаткування дипломатичних відносин між ФРН та Україною, останньою ставилося питання інтеграції до європейських та євроатлантичних структур, до чого Німеччина ставилася цілком прихильно.

Прихід А. Меркель на пост Федерального канцлера у 2005 р. і її перша каденція у цій якості співпали у часі з періодом значного євроентузіазму України під час президентства В. Ющенка (2005–2010 рр.). Меркель зайняла більш обережну позицію стосовно подальшого розширення ЄС та НАТО на схід, на відміну від попередників, що дотримувалися ідеї щонайбільшого розширення цих об'єднань. Це пояснювалося з одного боку бажанням продовжити обраний курс на залучення східноєвропейських країн до ЄС, що відповідало інтересам Німеччини [8, 9, с. 29–30], з іншого ж боку, величезна хвиля розширення ЄС у 2004 р. викликала значні проблеми організаційного характеру [10, 11, 12]. Водночас, Німеччина бажала зберегти добрі відносини з Росією, що саме почала відходити від прозахідного курсу першого путінського строку і почала негативно сприймати розширення європейських та євроатлантичних структур на схід, та врахувати її точку зору [13, с. 3]. Спрацював усталений ще з часів «Східної політики» Брандта принцип невторчання до чужої сфери впливу, у даному випадку – пострадянського простору. У той же час нові члени ЄС також схилилися до підтримки подальшого розширення. Особливо активною була Польща, яка стала найголовнішим лобістом європейської та євроатлантичної інтеграції України. Особливої ваги позиції Польщі додавала участь у форматі «Веймарського

трикутника». На саміті очільників держав та урядів «Веймарського трикутника», що відбувся у м. Метлах 5 грудня 2006 р., була прийнята спільна декларація. У цьому документі була відмічена близькість позицій трьох країн по важливих міжнародних питаннях стосовно спільних дій не лише у рамках Євросоюзу і НАТО, але й на міжнародній арені. У плані військового співробітництва було висловлено готовність створити тактичну групу. Не була залишена осторонь і проблема енергетики. Учасники саміту заявили про координацію позицій по розробці та проведенню енергетичної політики для Європи, «здійснювану в дусі солідарності». Три країни підкреслили свою прихильність європейській «політиці сусідства» як засобу посилення співпраці на східних кордонах ЄС, надання підтримки політичним і економічним реформам у сусідніх країнах. Окрема увага приділялася в документі Білорусії, Україні та Росії. Німеччина, Франція і Польща домовилися поглиблювати співпрацю щодо підтримки зусиль України по встановленню більш сильних і тісних відносин з євроатлантичними структурами. Пильна увага приділялася співпраці з Україною у галузі міграції та безпеки на кордонах. Країни «Веймарського трикутника» висловилися на користь укладення всеохоплюючої угоди між Європейським союзом і Україною, посиленої угодою про вільну торгівлю, як засобу створення нової бази для подальшої співпраці [14, с. 261].

У 2008 р. істотно зросла динаміка двостороннього діалогу. В Україні 13-14 лютого 2008 р. з робочим візитом перебував федеральний міністр закордонних справ Німеччини Ф. Штайнмайер, який взяв участь у першій зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів ЄС та держав Чорноморського регіону. Німецький міністр був прийнятий Президентом України. Міністр закордонних справ України В. Огризко відвідав Німеччину 16 вересня 2008 р. з робочим, а 6 жовтня 2008 р. з офіційним візитами. Головна увага приділялася безпековій ситуації в Європі й перспективам відносин «Україна – НАТО». 21 липня Україну відвідала А. Меркель, яка провела зустрічі з Президентом В. Ющенком і Прем'єр-міністром Ю. Тимошенко. У центрі переговорів були питання подальшого розвитку економічного співробітництва, а також відносин «Україна – НАТО» й «Україна – ЄС» [15].

Проте, незважаючи на інтенсифікацію формального діалогу, стан україно-німецьких відносин залишився незмінним. На Бухарестському саміті НАТО у квітні 2008 р. Україні та Грузії було відмовлено у отриманні ПДЧ, насамперед через тиск з боку РФ [16, 17, с. 16]. Російсько-грузинська ж війна у серпні того ж року спричинила поворот у політиці ЄС та НАТО. Ці організації вирішили відмовитися від розширення на пострадянський простір. Неабияку роль у прийнятті цього рішення відіграла позиція Німеччини.

Отже, можна констатувати, що під час першої каденції А. Меркель у якості федерального канцлера, українсько-німецькі відносини не зазнали відчутних змін. Але й їхній розвиток загальмувався, що було продиктовано, насамперед, бажанням зберегти високий рівень німецько-російського співробітництва.

Після приходу до влади В. Януковича у 2010 р. Україна відмовилася від перспективи членства у Північноатлантичному альянсі, зробивши ставку на політику позаблоковості. Проте європейський вектор інтеграції залишився активним.

У рамках державного візиту В. Януковича до Німеччини 30 серпня 2010 р. у Берліні досягнуто згоди про продовження до кінця 2013 р. Програми підвищення кваліфікації молодих українських менеджерів. У присутності українського віце-прем'єра з економіки С. Тігіпка державний секретар Федерального міністерства економіки і технологій Б. Пфаффенбах та Посол України в Німеччині Н. Зарудна підписали угоду про взаєморозуміння.

З підписанням Спільної заяви між Федеральним міністерством економіки і технологій Німеччини та Міністерством економічного розвитку і торгівлі України була створена

основа для продовження Програми до 2013 р. її мета у перепідготовці управлінських кадрів для сфери підприємництва України така: зробити внесок до створення і розбудови стійких двосторонніх економічних відносин між Німеччиною й Україною через вишкіл менеджерів українських підприємств у Німеччині; допомогти опанувати нові ринки через установлення контактів, зокрема для малих та середніх підприємств; підвищувати конкурентоспроможність та здатність до співпраці українських підприємств через передавання менеджерам нових управлінських компетентностей.

Упродовж 29–30 вересня 2011 р. у процесі робочого візиту В. Януковича до Польщі для участі в саміті «Ініціативи Європейського Союзу «Східне партнерство» відбулась зустріч з Федеральним канцлером ФРН А. Меркель, а 15 листопада 2011 р. – під час робочого візиту В. Януковича до Польщі – зустріч із Федеральним президентом ФРН К. Вульфом.

Президент України, прибувши з робочим візитом до Федеративної Республіки Німеччини, 3–4 лютого 2012 р. зустрівся з представниками німецьких бізнес-кіл і виступив на 48-й Мюнхенській конференції з питань політики безпеки [18].

Зусилля України були спрямовані на забезпечення сприятливого ставлення німецької сторони до процесів, що відбуваються в Україні, підтримки внутрішньо-політичних та структурних реформ, її євроінтеграційних устремлінь. Динаміка двосторонніх контактів протягом року не відрізнялась відносно високою інтенсивністю. Офіційні представники Німеччини висловлювали стурбованість ситуацією навколо резонансних судових справ над колишнім Прем'єр-міністром України Ю. Тимошенко та іншими високопосадовцями її уряду, а також проведення парламентських виборів в Україні. Проте, обсяг економічних зв'язків збільшився. У першому півріччі 2012 р. обсяг українсько-німецької торгівлі товарами та послугами зріс у порівнянні з відповідним періодом 2011 р. на 5,3% і склав близько 4,5 млрд. дол. [19].

У 2012–2013 рр. на перший план вийшов процес підготовки України до укладення Угоди про асоціацію з ЄС, у якому Німеччина приймала активну участь. Підписання Угоди планувалося на 28 листопада 2013 р., але не відбулося. Натомість на 3-му саміті ЄС «Східне партнерство» у ЄС парафували подібні угоди з Молдовою та Грузією. Зрив підписання в останній момент призвів до масштабних акцій громадської непокори в Україні, що отримали назву «Євромайдан». Вони призвели, зрештою, до повалення режиму Януковича [20] 22 лютого 2014 р. Уряд Меркель з великою увагою стежив за подіями в Україні та неодноразово закликав тодішнє українське керівництво утримуватися від застосування сили та схилити його до діалогу. Збройна агресія Росії на Сході України та анексія Криму стали новим викликом для Німеччини. Незважаючи на підтримку уряду України у розв'язанні конфлікту, Німеччина, водночас, намагається не допустити повної ізоляції Росії, збереження існуючих традиційних зв'язків та пошуку компромісного вирішення [21]. Це призвело до низки заяв про несвоєчасність рішень України щодо майбутнього вступу до ЄС і НАТО [22, 23], а також відтермінування введення у дію Угоди про асоціацію [24]. Незважаючи на це, Німеччина продовжує надавати дипломатичну підтримку, багато німецьких урядових та неурядових організацій надають гуманітарну допомогу [25, 26].

Висновки. Українсько-німецькі відносини з моменту їхнього встановлення і дотепер наділені певною динамікою, яка була зумовлена розвитком сучасних міжнародних відносин та внутрішньополітичними особливостями обох держав. Початковий період двосторонніх відносин, охарактеризований формальним визнанням України як незалежної держави внаслідок досягнення домовленостей щодо без'ядерного статусу України, змінився конструктивними відносинами між Німеччиною й Україною. Створення ефектив-

ного інституційного механізму політичної співпраці у сфері євроінтеграційних проблем та питань двостороннього розвитку, а також розширення кола суб'єктів відносин засвідчили перехід до якісно нового етапу українсько-німецьких відносин. Позитивна динаміка відбувалася завдяки зусиллям і української, і німецької дипломатії, що підтверджує, на нашу думку, взаємне визначення стратегічної перспективи майбутніх двосторонніх відносин.

Політичний та безпековий вимір українсько-німецької співпраці вирізняється високими якісними результатами: підтримкою Німеччини позиції України щодо недопустимості розміщення ядерної зброї на теренах країн Центральної та Східної Європи; прагнення Української держави до інтеграції в євроінтеграційні структури, а також у процесі розбудови відносин особливого партнерства з Альянсом. Важлива роль належить зацікавленості Німеччини у розгляді України як потенційного кандидата на вступ до ЄС без зазначення конкретного терміну. З огляду на велику роль європейських організацій у реалізації зовнішньополітичних інтересів Федеративна Республіка формує взаємини з Україною переважно не самостійно, а на рівні відповідних європейських структур, тобто через НАТО, ЄС тощо. Це дає змогу визначити європейські політичні й безпекові організації особливими механізмами співпраці України з Німеччиною з метою реалізації завдань української зовнішньої політики.

Ставлення ФРН до євро- та євроатлантичних прагнень України значною мірою витікає з російсько-німецьких відносин. Росія є головним економічним партнером Німеччини у регіоні, країна є залежною від російських енергоносіїв. З економічної точки зору Росія виглядає привабливішим партнером, а політику ФРН визначають головним чином економічні інтереси. Водночас Україна протягом періоду незалежності продемонструвала себе не з кращого боку: перебування у стані постійної політичної та економічної нестабільності, нездатності чітко сформулювати свої інтереси та вибудувати чітке стратегічне бачення зовнішньої політики, яка залежить від політичних вподобань, відсутність покращення – все це заважає Україні зарекомендувати себе як надійного партнера [27]. В середині Німеччини, можна сказати, існують побоювання щодо перетворення України на другу Грецію, до чого зараз додалася військова небезпека і невирішені територіальні питання. Всі ці фактори призвели до того, що Німеччина намагається призупинити євро- та євроатлантичні прагнення України, але, водночас, не існує категоричної відмови, що дає сподівання на позитивні зрушення у цій сфері німецько-українських відносин.

Отже, Німеччина під час канцлерства Меркель продовжувала розглядати Україну як важливий елемент стабільності в Центральній та Східній Європі, а відносини з нею – як невід'ємну складову східноєвропейської політики ФРН. Однак українсько-німецькі відносини розвивалися значно повільніше порівняно з іншими східноєвропейськими державами – безпосередніми сусідами ФРН. Фактично, Німеччина відійшла від загальної зовнішньополітичної концепції щодо країн Східної Європи періоду «нової східної політики» Віллі Брандта і почала вибудовувати окремі вектори відносин зі східноєвропейськими державами. Так, у відносинах зі своїми безпосередніми сусідами – країнами «Вишеградської четвірки» (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина) ФРН застосувала тактику всебічної підтримки демократичних реформ і євроінтеграційних прагнень. Натомість у відносинах із Україною, як державою колишнього пострадянського простору. ФРН діяла значно обережніше, адже німецька зовнішньополітична концепція щодо країн Східної Європи ґрунтувалася на консервативному геополітичному підході, згідно з яким при вибудовуванні європейської системи безпеки є небезпечним намагатися ігнорувати, ізолювати або провокувати Росію. Тобто, при розбудові відносин з Україною, як і з іншими державами пострадянського простору, ФРН об'єктивно була змушена рахуватися з ро-

сійськими інтересами в цьому регіоні. Єдиною галуззю двосторонніх відносин, яка не зазнала подібного гальмуючого впливу, були економічні відносини. Російська агресія спричинила значні зміни у стані німецько-українських відносин, але ФРН все ще демонструє значно більшу зацікавленість у розвитку відносин з Росією.

Список використаних джерел

1. Міжнародні відносини та світова політика : підручник / кер. авт. кол. В. Ю. Крушинський; за ред. В. А. Манжоли. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 863 с. – С. 108–116.
2. Німецько-українські економічні відносини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kiew.diplo.de/Vertretung/kiew/uk/04/Bilat__wirt__bez/Bilat__wirt__bez.html.
2. Ініціатива ЄС «Східне партнерство»: перспективи ефективної реалізації та можливості для України. – 50 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Shidne_partn-ce670.pdf. – С. 18.
3. Länderschwerpunkt Ukraine. Landes- und Wirtschaftsinformationen. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rheinhessen.ihk24.de/international/LSPUkraine/Landes_und_Wirtschaftsinformationen/1449984.
4. Сокол С. М. Місце України в зовнішній політиці Німеччини в Східній Європі на сучасному етапі. / С. М. Сокол // Магістеріум – Вип. 28, Історичні студії / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – 2007. – С. 57.
5. Roman Kryvonos. Deutsch-ukrainische Beziehungen vor dem Machtwechsel in Deutschland 1998. / Roman Kryvonos // 88. Berliner Osteuropa Info. Forum. – 2000. – С. 90.
6. Українсько-німецькі відносини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1474100255645/politologiya/ukrayinsko-nimetski_vidnosini.
7. Інтеграція України до ЄС. Шляхи і перспективи розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bestreferat.ru/referat-47926.html>.
8. Буданова Д. С. Участие Германии в процессе расширения ЕС на Восток и Польша. / Д. С. Буданова. // Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки – 2015. – № 1. С. 29–30.
9. Германия против расширения ЕС в ближайшем будущем. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/351155-germanija-protiv-rasshirenija-es-v-blizhajshem-buduschem.html>.
10. Франция и Германия против расширения ЕС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2009/05/11/4484174/>.
11. Усталые и недовольные: расширение ЕС замедляется. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org/content/article/24947519.html#page=1>.
12. Терешко С. Східний вимір політики ЄС у контексті національних інтересів України. / Терешко С. // – 12 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niisp.org.ua/teresh~2.pdf>. – С. 3.
13. Толкачев В. В. «Веймарский треугольник» в международных отношениях в Европе: итоги и перспективы. / Толкачев В. В. // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2011. – № 5 (1). – С. 261.
14. Deutschland-Ukraine: Schwierige, aber wichtige Partnerschaft. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_14216-1522-1-30.pdf?080723111229.
15. Украину нельзя подталкивать к вступлению в НАТО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.de/украину-нельзя-подталкивать-к-вступлению-в-нато/a-3234708>.

16. Ініціатива ЄС «Східне партнерство»: перспективи ефективної реалізації та можливості для України. – 50 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Shidne_partn-ce670.pdf – С. 16 .
17. Українсько-німецькі відносини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1474100255645/politologiya/ukrayinsko-nimetski_vidnosini.
18. Актуальний «зріз» та короткострокові пріоритети двосторонніх відносин Україна з провідними країнами Європи. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://historical-club.org.ua/inshe/inshi-materiali/982-aktualnij-zriz-ta-korotkostrokovyi-prioriteti-dvostoronnix-vidnosin-ukrayina-z-providnimi-krayinami-yevropi.html>
19. Ukraine und die Europäische Union. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://de.wikipedia.org/wiki/Ukraine_und_die_Europäiische_Union.
20. Действительно ли Германия поддерживает Украину в конфликте с Россией? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.facenews.ua/news/2014/239743>.
21. Германия против расширения НАТО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2014/07/30/7024582>.
22. «Die Verbindung Öl, Gas und Nato ist im Ukraine-Konflikt in Reinkultur zu beobachten». Interview mit Dr. Daniele Ganser. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zeit-fragen.ch/index.php?id=1868>.
23. 10 лет расширения Европейского Союза на восток: все только начинается. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.germania-online.diplo.de/Vertretung/russland-dz/ru/01-politik/eu/10-let-rasshirenija-evropeiskogo-sojuza-na-vostok-vse-tol.html>.
24. Analyse: Die deutsch-ukrainischen Beziehungen auf zivilgesellschaftlicher Ebene: Stand und Verbesserungsvorschläge. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bpb.de/internationales/europa/ukraine/203698/analyse-die-deutsch-ukrainischen-beziehungen-auf-zivilgesellschaftlicher-ebene-stand-und-verbesserungsvorschlaege>.
25. Німецькі інженери збирають модульні будинки для переселенців у Харкові. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/995908-nimetski-injeneri-zbirayut-modulni-budinki-dlya-pereselentsiv-u-harkovi.html>.
26. Євроінтеграційні прагнення України: досягнення та перспективи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2288/>.

References

1. Mizhnarodni vidnosini that svitova politika: pidruchnik / Coeur. aut. count. V. Y. Krushinsky; of Ed. V. A. Manzholi. – K. : Vidavnicho poligrafichny-center “Kiev The University”, 2010. – 863 p. – from. 108–116.
2. Nimetsko-Ukrainian ekonomichni vidnosini. [German-Ukrainian economic relations] Available at: <http://www.kiew.diplo.de/Vertretung/kiew/uk/04/Bilat_wirt_bez/Bilat_wirt_bez.html>
3. Initsiativa ES “Shidne partnership”: Prospects effektivnoï realizatsii that mozhlivosti for Ukraine. – 50 seconds. [The EU initiative “Eastern Partnership”: prospects for effective implementation and opportunities for Ukraine] Available at: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Shidne_partn-ce670.pdf. – from. 18>
4. Länderschwerpunkt Ukraine. Landes- und Wirtschaftsinformationen. [Country focus Ukraine. State and economic information] Available at: <http://www.rheinessen.ihk24.de/international/LSPUkraine/Landes_und_Wirtschaftsinformationen/1449984>

5. *Socol S.* (2007) 'Misce Ukraine in zovnishniy polititsi Nimechchini in Shidniy Ėvropi na Suchasnyj etapi' [Ukraine's place in the foreign policy of Germany in Eastern Europe today], Natsionalny University "Kievo-Mogilyanska akademiya". – P. 55–58.
6. *Kryvonos R.* (2000) Deutsch-ukrainische Beziehungen vor dem Machtwechsel in Deutschland 1998. // 88. [German-Ukrainian relations before the change of power in Germany 1998 // 88. Berliner Osteuropa Info. Forum] Berliner Osteuropa Info. Forum. – P. 90.
7. Ukrainsko-nimetski vidnosini. [Ukrainian-German relations]. Available at: <http://pidruchniki.com/1474100255645/politologiya/ukrayinsko-nimetski_vidnosini>
8. Integratsiya Ukraine v ES. Shlyakhov i perspective rozvitku. [The integration of Ukraine into the EU. Ways and prospects.]. Available at: <<http://www.bestreferat.ru/referat-47926.html>>
9. *Budanov D.* (2015) 'Participation of Germany in the process of EU enlargement to the East, and Poland', Bulletin of the Northern (Arctic) Federal University. Series: Humanities and Social Sciences. – № 1. – P. 29–30.
10. Germany against the expansion of the EU in the near future. Available at: <<http://podrobnosti.ua/351155-germanija-protiv-rasshirenija-es-v-blizhajshem-buduschem.html>>
11. France and Germany against the expansion of the EU. Available at: <<http://www.pravda.com.ua/rus/news/2009/05/11/4484174/>>
12. Tired and disgruntled: EU expansion slows. Available at: <<http://www.svoboda.org/content/article/24947519.html#page=1>>
13. *Tereshko S.* (2013) Shidny vimir politiki EU in konteksti natsionalnih interesiv Ukraine. [Eastern dimension of EU policy in the context of national interests of Ukraine]. Available at: <<http://www.niisp.org.ua/teresh~2.pdf>. – S. 3>
14. *Tolkachev V., Semenov O.* (2011) "Weimar Triangle" in international relations in Europe: results and prospects', Bulletin of the Nizhny Novgorod University. Lobachevskii. – № 5 (1). – P. 261.
15. Deutschland-Ukraine: Schwierige, aber wichtige Partnerschaft. [Germany-Ukraine: Difficult but important partnership.] Available at: <http://www.kas.de/wf/doc/kas_14216-1522-1-30.pdf?080723111229>
16. Ukraine is impossible to push for NATO membership. Available at: <<http://www.dw.de/украину-нельзя-подталкивать-к-вступлению-в-нато/a-3234708>>
17. Initsiativa ĖS "Shidne partnership": Prospects effektivnoï realizatsii that mozhlivosti for Ukraine. [The EU initiative "Eastern Partnership": prospects for effective implementation and opportunities for Ukraine]. Available at: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Shidne_partn-ce670.pdf – with. 16>
18. Ukrainsko-nimetski vidnosini. [Ukrainian-German relations]. Available at: <http://pidruchniki.com/1474100255645/politologiya/ukrayinsko-nimetski_vidnosini>
19. Actualniy "zriz" she korotkostrokovy prioriteti dvostoronnih vidnosin Ukrainy z providnimi krayinami Ėvropi. [The actual "cut" and short-term priorities for Ukraine bilateral relations with the leading countries of Europe] Available at: <<http://historical-club.org.ua/inshemateriali/982-aktualnij-zriz-ta-korotkostrokovy-prioriteti-dvostoronnix-vidnosin-ukrayina-z-providnimi-krayinami-yevropi.html>>
20. Ukraine und die Europäische Union. [Ukraine and EU] Available at: <http://de.wikipedia.org/wiki/Ukraine_und_die_Europ%C3%A4ische_Union>
21. Is Germany supports Ukraine in the conflict with Russia? Available at: <<http://www.face-news.ua/news/2014/239743/>>
22. Germany against NATO expansion. Available at: <<http://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2014/07/30/7024582>>

23. «Die Verbindung Öl, Gas und Nato ist im Ukraine-Konflikt in Reinkultur zu beobachten». Interview mit Dr. Daniele Ganser. [“The connection between oil, gas and NATO can be observed in the Ukraine conflict in reink culture”. Interview with Dr. Daniele Ganser.] Available at: <<http://www.zeit-fragen.ch/index.php?id=1868>>
24. 10 years of the EU enlargement to the East: everything is just beginning. Available at: <<http://www.germania-online.diplo.de/Vertretung/russland-dz/ru/01-politik/eu/10-let-rasshirenija-evropeiskogo-sojuza-na-vostok-vse-tol.html>>
25. Analyse: Die deutsch-ukrainischen Beziehungen auf zivilgesellschaftlicher Ebene: Stand und Verbesserungsvorschläge. [Analysis: German-Ukrainian relations at civil society level: status and suggestions for improvement.] Available at: <<http://www.bpb.de/internationales/europa/ukraine/203698/analyse-die-deutsch-ukrainischen-beziehungen-auf-zivilgesellschaftlicher-ebene-stand-und-verbesserungsvorschlaege>>
26. Nimetski inzheneri zbirayut modulni budinki for pereselentsiv in Harkov. [German engineers collect modular homes for settlers in Kharkiv.]. Available at: <http://www.unian.ua/society/995908-nimetski-injeneri-zbirayut-modulni-budinki-dlya-pereselentsiv-u-harkovi.html>.
27. Evrointegratsiyini pragnennya Ukraine: dosyagnennya that prospect. [Eurointegration aspirations of Ukraine]. Available at: <http://www.viche.info/journal/2288>

УДК 327:94(430)

МУЛЬТИЛАТЕРАЛІЗМ ЯК ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ ФРН У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

MULTYLATERALISM AS A FOREIGN POLICY STRATEGY OF THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY IN THE EUROPEAN SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS

МУЛЬТИЛАТЕРАЛИЗМ КАК ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ ФРГ В ЕВРОПЕЙСКОЙ СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Кривонос Р. А.

Кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: RKryvonos@ukr.net

Kryvonos R.

Candidate of political sciences (PhD in Politics), associate professor, doctoral student of the Department of Country Studies of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: RKryvonos@ukr.net

Кривонос Р. А.

Кандидат политических наук, доцент, докторант кафедры страноведения Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: RKryvonos@ukr.net

Анотація. *Актуальність дослідження підходів Федеративної Республіки Німеччина в європейській субрегіональній підсистемі міжнародних відносин визначається необхідністю наукового обґрунтування розбудови українсько-німецької співпраці в складних умовах глобалізованого світу. Метою статті є узагальнення досвіду використання мультилатералізму у зовнішній політиці Федеративної Республіки. На основі проведеного аналізу зроблено висновок про ефективність багатосторонніх підходів у довготривалій перспективі і їх неефективність у короткотривалій, особливо, у випадках провокування конфліктів з боку агресивних держав.*

Ключові слова: *Федеративна Республіка Німеччина, мультилатералізм, європейська система міжнародних відносин.*

Abstract. *The need of the scientific justification of the Ukrainian-German cooperation development in the complex globalized world requires studying the German political approaches within the framework of the European regional subsystem of international relations. The article generalizes the experience of the multilateralism use in the German foreign policy. Based on the performed analysis, it is concluded that multilateral approaches are effective in the long-term perspective and are not effective in the short run, especially in the cases of conflicts provoked by aggressive states.*

Key words: *Federal Republic of Germany, multilateralism, European system of international relations.*

Аннотация. *Актуальность исследования политики Федеративной Республики Германия в европейской субрегиональной подсистеме международных отношений опреде-*

ляется необходимостью научного обоснования развития украинско-германского сотрудничества в сложных условиях глобализирующегося мира. Целью статьи является обобщение опыта использования мультилатерализма во внешней политике Федеративной Республики. Выполненный анализ позволяет сделать вывод об эффективности многосторонних подходов в долгосрочной перспективе и их неэффективности в краткосрочной, особенно в случаях провоцирования конфликтов со стороны агрессивных государств.

Ключевые слова: Федеративная Республика Германия, мультилатерализм, европейская система международных отношений.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження підходів ФРН в європейській підсистемі міжнародних відносин визначається необхідністю наукового обґрунтування розбудови українсько-німецької співпраці в складних умовах глобалізованого світу. Адже ФРН є провідним партнером у процесі поступового входження України до, – раніше західно-, а нині – просто європейських міжнародних інституцій. Від неї також значною мірою залежить перспектива атлантичної інтеграції нашої держави і створення в такий спосіб умов для гарантування її безпеки у відносинах із Росією як колишньою метрополією Російської імперії та її продовженням – ЄС, яка вживає активних, у тому числі збройних, дій з метою реінтеграції пострадянського простору та відновлення свого колишнього впливу. Політика ФРН щодо анексії росіянами Криму та неоголошеної російської агресії в Україні, зокрема регулярно повторювані з німецького боку заяви про безальтернативність Мінського процесу й *Мінських угод* (причому спочатку *Угод* 2014 р. [6], а після їх зриву внаслідок російського наступу – чергових *Угод* 2015 р. [1; 3] (т. зв. «Мінськ-2»)) наочно демонструють, що ФРН намагається в сучасних умовах використовувати традиційну для неї стратегію мультилатералізму та пошуку багатосторонніх розв'язань.

Тому **метою** нашого дослідження є узагальнення досвіду використання мультилатералізму у зовнішній політиці Федеративної Республіки. Для цього слід реалізувати такі **завдання**: по-перше, в історичній ретроспективі проаналізувати використання багатосторонніх розв'язань на ключових напрямках зовнішньої політики ФРН у Європейському регіоні і, по-друге, оцінити ефективність застосування мультилатеральних підходів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Традиційно, у працях багатьох українських дослідників [22; 23; 24, с. 107–110] зовнішня політика ФРН розглядається в контексті економічного потенціалу об'єднаної Німеччини. При цьому більшість країн Європейського Союзу і, особливо, країни Центральної Європи розглядаються як економічно залежні від Німеччини держави, які через це змушені узгоджувати з нею свою зовнішню політику. Такої ж думки притримується частина західних дослідників [28; 29; 34; 37]. У той же час, інші дослідники [35; 36; 39; 41; 43] концентрують свою увагу на тому, що завдяки зваженій зовнішній політиці й широкому застосуванню в ній мультилатеральних підходів Німеччині вдається запобігати зростанню побоювань сусідів. В результаті їхня економічна і політична залежність від ФРН набирає рис оптимального вибору серед інших можливих зовнішньополітичних альтернатив. Розкриттю зазначених особливостей німецьких стратегічних підходів до відносин з регіональними сусідами сприятиме наша стаття.

Виклад основного матеріалу дослідження. На наш погляд, зовнішню політику об'єднаної Німеччини визначають її геополітичне розташування, потужний економічний потенціал та історичний досвід.

Об'єднана Німеччина знаходиться на межі Західної та Центральної Європи й має дев'ять безпосередніх сусідів, поступаючись за цим показником лише Російській Феде-

рації, КНР, Демократичній Республіці Конго та Бразилії. Колишній німецький канцлер Г. Шмідт писав з цього приводу у книзі «Німці та їхні сусіди»: «Географічне розташування посеред малої, але густо заселеної частини землі, робило наше співіснування із сусідами важчим, ніж у інших народів, що живуть у зовнішніх частинах континенту, на своїх островах і півостровах» [44, с. 13]. Проте, за влучним твердженням Г. Гілессена, «розташування в центрі є тільки географічним фактом, а не якимось фатумом для Німеччини» [33, с. 41].

За обсягом ВВП у номінальному вимірі ФРН стабільно посідає четверте місце у світі, поступаючись лише США, Китаю і Японії, і перше в Європі [61; 63; 58]. При цьому ФРН є другим найбільшим світовим експортером товарів після Китайської Народної Республіки, сплачує 28,5% бюджету ЄС, 22,8% бюджету НАТО і 8,93% бюджету ООН, тобто є третім за значенням донором Об'єднаних Націй. Крім того, вона є найбільшим акціонером Світового банку і Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР) [32, с. 101].

Історичний досвід, якого набули німці, розв'язавши дві світові війни з метою отримання гегемоністського становища [26] в Європі і програвши їх, дав розуміння неможливості досягнення цієї мети для держави з обмеженими ресурсами, якою є Німеччина. Долю обох світових війн вирішив вступ до них Сполучених Штатів Америки. Тому дилемі безпеки повоєнна ФРН, відмовившись реагувати на знамениті «сталінські ноти» 1952 р., розв'язала шляхом не нейтралізації (як сусідня Австрія), а тісної військової співпраці зі США та сусідніми країнами Західної Європи. Для тогочасного німецького керівництва під проводом К. Аденауера вже тоді було зрозуміло те, про що пізніше напише Г. Кіссенджер: «Не включена у союзи сильна Німеччина, яка спробувала б маневрувати між Сходом і Заходом, означала б класичний виклик рівновазі в Європі, незалежно від того, яку ідеологію вона сповідуватиме, оскільки та сторона, на бік якої стане Німеччина, завжди переважатиме іншу» [40, с. 174].

Німеччина 1954 р. приєдналася до *Брюссельського Пакту* [12] й Західноєвропейського Союзу (ЗЄС, 1955–2011 рр.), 1955 р. – до НАТО [5], а пізніше взяла найактивнішу участь у формуванні Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС відповідно до укладеного в Маастрихті *Договору про Європейський Союз (ДЄС)* [15] 1992 р.

Створений 1955 р., через десятиліття після завершення Другої світової війни, бундесвер (178,3 [65] тис. військовослужбовців, 2017 р.) залишається третіми за чисельністю збройними силами в рамках НАТО після США і Французької Республіки. Протягом перших 40 років після його створення в *Основному законі* [11] ФРН зберігалася заборона на використання німецької армії за межами країни (ст. 87а). Тому бундесвер не брав участі в бойових операціях. Скажімо, попри наполегливі вимоги США, ФРН відмовилася надіслати військові з'єднання для участі в антиіракській коаліції під час війни 1990–91 рр. у Перській затоці [31, с. 79].

В середині 1990-х рр. ситуація змінилася. У липні 1994 р. Федеральний Конституційний суд ФРН ухвалив рішення про скасування заборони на участь бундесверу у військових операціях за кордоном за умови їх санкціонування Радою Безпеки ООН [56]. Німецьких військовослужбовців почали залучати до участі у миротворчих операціях за кордоном, а з 2011 р. комплектацію бундесверу було переведено на професійну основу [54].

Німецькі військовослужбовці брали чи продовжують брати участь в операціях НАТО в Афганістані (для цього ФРН навіть орендує військову базу Термез у сусідньому Узбекистані, сплачуючи за оренду щороку 35 млн. євро [21, с. 105]), Косово, Сирії, Малі, Лівані, Іраку, Південному Судані, Судані, Західній Сахарі, Ліберії [57].

Після підписання 23 жовтня 1954 р. *Паризьких угод* [10] Німеччина відмовилася від виробництва атомної та інших видів зброї масового знищення. Проте, у березні 1958 р. бундестаг дозволив розміщення в країні американської атомної зброї, наданої в розпорядження НАТО. Вважається, що це було зроблено «заднім числом», адже американські військові, користуючись відсутністю у Західній Німеччині суверенітету у військовій сфері, ще у 1953 р. розмістили в своїй окупаційній зоні гармати М 65 «Atomic Annie», які могли вести вогонь атомними зарядами. У різні часи на 130 військових базах на території ФРН розміщалося до 5200 ядерних зарядів [51]. Вважається, що нині на військовій базі Бюхель в землі Райнланд-Пфальц американські військові мають від 10 до 20 ядерних боеголовок, які в надзвичайній ситуації можуть бути встановлені на літаки «Торнадо» збройних сил Німеччини [49]. До 2020 р. їх мають замінити атомні бомби В61-12, які є основною термоядерною зброєю стратегічних ядерних сил США [50; 51].

Рішучому покращенню відносин ФРН із західноєвропейськими сусідами сприяла її активна участь у інтеграції в рамках Європейських Співтовариств. Особливого значення у цьому контексті набуло стратегічне партнерство із Францією, започатковане *Єлісейським договором про німецько-французьку співпрацю* 1963 р. [16], який передбачав проведення регулярних двосторонніх міжурядових та міжвідомчих консультацій з усіх важливих питань зовнішньої політики, безпеки, оборони, освіти, а також у сфері культурних відносин з метою взаємного узгодження державної політики у цих сферах (регулярні консультації глав держав і урядів (хоча б раз на рік), міністрів закордонних справ і оборони (принаймні, один раз на три місяці), начальників генеральних штабів і міністрів з проблем молоді, а також високих службовців міністерств закордонних справ (щонайменше, раз на місяць)).

Створена згідно з *Договором* Німецько-французька молодіжна організація DFJW/ОFAJ, річний бюджет якої становить 24,5 млн. євро (2015 р.), організувала за час свого існування понад 300 тис. культурних обмінів і інших двосторонніх заходів, у яких взяли участь 8,5 млн. молодих людей [55].

Регулярні міжурядові консультації сприяли розбудові довіри між високими державними службовцями обох країн, що дозволяло поступово розширювати теми консультацій від освітньої політики до економічної співпраці та співробітництва в рамках Європейських Співтовариств й далі до безпекової проблематики. В результаті, німецько-французький консультативний механізм поступово перетворився на справжній «тандем» двох держав і «мотор європейської інтеграції». У 1970-і рр. в його рамках було погоджено початок формування спільної Європейської валютної системи й проведення прямих виборів до Європарламенту у 1979 р. У 1980-і рр. сторони уклали *Шенгенську угоду* (1985 р.) [7], яка дозволила розпочати формування між країнами ЄЕС єдиного митного простору та поступову ліквідацію митного й прикордонного контролю на спільних кордонах [4]; *Єдиний європейський акт* (1987 р.), що передбачав створення європейського внутрішнього ринку до 1993 р.; а також в рамках процесу об'єднання Німеччини – створення Європейського Союзу згідно з *Маастрихтським договором* від 7 лютого 1992 р. [15].

При цьому, після приєднання до Європейського валютного союзу німцям довелося відмовитися від німецької марки, яка у післявоєнний період була найстабільнішою з континентальних європейських валют й символом національної гордості, та перейти на спільну європейську валюту – євро. Проте, слід зазначити, що Європейський центральний банк, який емітує євро, був створений за моделлю Німецького федерального банку, й обидві установи знаходяться у Франкфурті-на-Майні.

Створення Німецько-французької ради з оборони й безпеки (1988 р.), Німецько-французької фінансової і економічної ради (1988 р.), Німецько-французької ради з культури (1988 р.), Німецько-французької ради з довілля (1989 р.), Німецько-французької ради мі-

ністрів (щопіврічні спільні засідання урядів обох держав, 2003 р.) сприяло подальшій інституалізації двосторонньої співпраці. Формування у 1989 р. Німецько-французької військової бригади та у 1992 р. Єврокорпусу, до якого, окрім німецьких і французьких вояків, увійшли солдати з Бельгії, Іспанії, Люксембургу, а з 2016 р. – й Польщі, є початком розбудови збройних сил об'єднаної Європи.

У 2003 р. Франція й Німеччина відмовилися брати участь у організованій США міжнародній інтервенції в Іраку. В ході подолання наслідків світової фінансової кризи 2008 р. плани заходів, попередньо затверджені Німеччиною та Францією, ставали основою відповідних заходів Євросоюзу.

Німеччина намагається використовувати досвід примирення із Францією для розбудови відносин зі східними сусідами, передусім із Польщею. З 1991 р. за ініціативою Німеччини розпочалися тристоронні міжурядові консультації в рамках Веймарського трикутника – спільного форуму Німеччини, Франції та Польщі. З 1996 р. регулярно збираються тристоронні консультації міністрів оборони Німеччини, Польщі та Данії. Їхнім наслідком стало створення спільного дансько-німецько-польського корпусу.

У 1990–2000-і рр. Німеччина виступила рушійною силою залучення країн Центральної Європи, Балтії та Балкан до НАТО і ЄС, оточивши в такий спосіб себе державами, які знаходяться у спільних з нею регіональних об'єднаннях і військових союзах. В результаті, зазначені країни доєдналися до грона західноєвропейських держав, серед яких Німеччина виступає найпотужнішим інвестором і чий економіки, фактично, доповнюють німецьку, адже німецькі підприємства спрямовують понад 60% своєї експортної продукції на ринки країн Євросоюзу [43, с. 263–264]. Вільне переміщення робочої сили в рамках ЄС сприяло суттєвому зменшенню безробіття в сусідніх з Німеччиною «нових» країнах Євросоюзу (у Польщі, наприклад, з 20% у 2003 р. до 8,2% у 2017 р. [62]).

При цьому не слід забувати, що саме визнання Німеччиною державності Словенії й Хорватії наприкінці грудня 1991 р. (а за нею такий самий крок була змушена зробити переважна більшість країн Європейського Співтовариства) негайно перетворило внутрішній югославський конфлікт на міждержавну війну, якої Європа не знала з 1945 р. [27; 36]. Під час «косівської кризи» 1998-99 рр. Німеччина взяла активну участь в операції НАТО проти Союзної Республіки Югославії [42, с. 72], перетворившись на другого після США фінансового донора Республіки Косово (німецький внесок у гуманітарну допомогу та технічні проекти на терені Косова склав 400 млн. євро) [59], а 20 лютого 2008 р. ФРН однією з перших визнала проголошену трьома днями раніше незалежність цієї держави [60].

Під час світової фінансової кризи 2008 р. Німеччина погодилася на надання фінансової допомоги з боку ЄС збитковим членам ЄС, натомість вимагаючи від них жорстких заходів бюджетної економії [30; 47]. Останнє різко загострило відносини Німеччини із країнами Південної Європи, особливо з Грецією, яка на офіційному рівні почала звинувачувати німців у «диктаті» всередині Євросоюзу та свідомому прагненні погіршити якість життя її населення [45; 66].

Економічні інтереси визначають політику ФРН і щодо країн пострадянського простору. Виходячи з них, ФРН приділяє особливу увагу Російській Федерації. Ще у 1990-і рр. Німеччина перетворилася на третього за величиною торговельного партнера Російської Федерації, імпортуючи переважно енергоносії, кольорові метали і хімічні добрива та експортуючи до Росії автомобілі й запчастини до них, побутову електроніку й хімікати. Росія покриває майже половину (40%) німецького попиту на природний газ, третину (30%) на нафту і десяту частину (10%) на кольорові метали та добрива [38].

Побудова у 2010–11 рр. за потужної участі німецького капіталу (30%) газогону «Північний потік», контрольованого російським «Газпромом», попри протести з боку України,

Польщі та балтійських держав, які є традиційними транзитерами російських енергоносіїв, дозволила забезпечити ФРН безперервними поставками російського газу. У той же час, схвалення в найкращих традиціях німецького мультилатералізму *Третього Енергопакету ЄС* [13; 14; 17; 18; 19] – пакету законів щодо внутрішнього ринку газу та електроенергії у Європейському Союзі дозволило не допустити формування монополії російських компаній не лише на німецькому енергетичному ринку, але й на ринку ЄС. Проте, призначення Г. Шредера відразу ж після його відставки з посади федерального канцлера у травні 2005 р. головою комітету акціонерів компанії Nord Stream AG, яка здійснює експлуатацію «Північного потоку», й колишнього мера Гамбурга Геннінга Фоше-рау у 2012 р. на аналогічну посаду в акціонерному товаристві South Stream Transport, яке у випадку реалізації проекту керувало б «Південним потоком», спровокували звинувачення з боку громадськості у поширенні формально не заборонених російських корупційних практик на високих державних службовців ФРН.

У Росії працює 6200 німецьких компаній (найбільше серед усіх країн-інвесторів із ЄС), а обсяги прямих закордонних інвестицій з Німеччини оцінюються в 28,7 млрд. доларів [38]. Серед німецьких ТНК, які реалізують значні проекти у Російській Федерації, слід зазначити «Knauf», «Metro», «E.ON», BASF/Wintershall і «Volkswagen», який став головним спонсором Зимової олімпіади у Сочі в 2014 р. і російської збірної з футболу. Понад 1 млрд. євро склали реалізовані контракти між «Російськими залізницями» і корпорацією «Siemens» про придбання і обслуговування швидкісних пасажирських потягів [64], а попередні домовленості сягають 2,5 млрд. доларів.

Проте не слід забувати, що якщо Росія спрямовує десятку частину (близько 9%) свого експорту до Німеччини, яка є третім за величиною російським зовнішнім ринком, то Німеччина експортує до Росії лише 4,5% своєї продукції, що робить Росію лише дев'ятою за важливістю країною німецького експорту [46].

Слід зазначити, що неоголошена російська агресія проти України була сприйнята Німеччиною як загроза тій системі військових союзів і регіональних об'єднань, яка наполегливо вибудовувалася німецькими політиками з початку 1950-х рр. і найоптимальнішим чином забезпечує реалізацію геополітичних і гео економічних інтересів країни [25]. Ось чому, у «Білій книзі» з питань безпеки й оборони, оприлюдненій німецьким урядом у 2016 р., вказується, що «Росія більше не є партнером, а суперником», оскільки вона «готова просувати свої інтереси насильницьким шляхом» [20].

Німеччина була першою із західних країн, яка відкрила посольство в Україні (16 лютого 1992 р.). Вагомим етапом у розвитку відносин між обома країнами став 1993 р., коли відбувся візит в Україну Федерального канцлера ФРН Г. Коля. Було укладено рамковий документ – *Спільну декларацію про основи відносин між Україною та ФРН* [8], а також *Договір про розвиток широкомасштабного співробітництва у сфері економіки, промисловості, науки і техніки* [2] та *Угоду про сприяння здійсненню і взаємний захист інвестицій* [9]. З 1998 р. Україна й Німеччина започаткували проведення щорічних політичних консультацій [48] (фахова робота галузевих міністерств, поєднана з переговорами на найвищому рівні). Такий механізм співробітництва у Центральній і Східній Європі Німеччина має лише з Україною, Росією та Польщею. Форма ж такого співробітництва у відносинах України з європейськими державами існує лише з ФРН.

Німеччина рішучим чином засудила російську агресію проти України 2013 р. та анексію Криму. Німецька протидія агресії виявилася для росіян тим більше неочікуваною, оскільки Росія послідовно намагалася перетворити Німеччину на центр свого впливу в Західній Європі, надаючи преференції німецькому бізнесу і залучаючи до власних проєктів німецьких політиків. Попри все, Німеччина взяла на себе ініціативу очільника зусиль

країн Західної Європи на припинення російської агресії. Результатом цієї ініціативи стало здійснення єдиної політики ЄС в частині дипломатичного та економічного тиску на Москву; запровадження дієвих санкцій ЄС проти Росії в березні 2014 р. та їх розширення у липні й вересні 2014 р. (як наслідок, обсяги торгівлі між обома країнами зменшилися майже вдвічі з 80 млрд. євро у 2012 р. до 47 млрд. євро у 2016 р. [53]); зрив проекту трубопроводу «Південний потік»; а також, подолання опору ряду країн ЄС, орієнтованих на Росію, насамперед Франції.

Висновки. Таким чином, мультилатеральні підходи ФРН до зовнішньополітичної діяльності продемонстрували свою ефективність як у часи «холодної війни», так і у пост-біполярний період. Вони дозволили зняти спричинений двома світовими війнами страх перед потужною Німеччиною і тим самим сприяли ключовим цілям урядів ФРН – поступовому, сегмент за сегментом, відновленню суверенітету країни, досягненню, у кінцевому підсумку, її політичної і національної єдності, створенню сприятливого клімату для функціонування орієнтованої на експорт німецької економіки, яка своєю потужністю в рази перевищує потужність господарства безпосередніх та субрегіональних сусідів.

Завдяки інтеграції практично всіх безпосередніх сусідів у структури ЄС та НАТО Федеративній Республіці вдалося перестати бути державою, яка знаходиться на межі зіткнення військових блоків, і таким чином значно покращити своє безпекове становище, а отже – місце і роль у міжнародній системі.

Неоголошена російська агресія проти України та анексія росіянами Криму у 2014 р. наочно продемонстрували, що силові політичні чинники продовжують залишатися ключовим засобом міжнародної політики. Фактично, з російського боку за допомогою військових засобів було зроблено спробу підризу і ревізії на свою користь міжнародного порядку, який склався після завершення «холодної війни». Виявилось, що в таких умовах схильна до несилкових засобів дипломатія ФРН не змогла знайти у своєму мультилатеральному арсеналі адекватних засобів протистояння порушнику міжнародного миру й безпеки, який посідає другий за величиною у світі арсенал ядерної зброї, найчисельніші та найпотужніші збройні сили серед європейських держав, місце постійного члена Ради Безпеки ООН. Активно підтримана Німеччиною політика економічних санкцій проти Російської Федерації, участь разом із Францією в організації нарад Мінської тристоронньої контактної групи з мирного врегулювання ситуації на сході України, залучення Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ до спостереження за конфліктуючими сторонами на запрошення уряду України сприяли і сприяють поступовій деескалації (чи, у всякому разі, зменшують вірогідність загострення) конфліктного протистояння на сході України, але не вирішують кардинальної проблеми – відновлення українського контролю над окремими районами Донецької і Луганської областей та АР Крим і їх повернення під державний суверенітет України.

Тому, аналізуючи німецький досвід, можна зробити висновок, що мультилатеральні підходи виявляються ефективними в довготривалій перспективі і неефективними у короткотривалій, особливо, у випадках провокування конфліктів з боку агресивних держав.

Список використаних джерел

1. Декларація Президента Російської Федерації, Президента України, Президента Французької Республіки і Канцлера Федеративної Республіки Німеччина про підтримку Комплексу заходів з імплементації Мінських домовленостей, схваленого у Мінську 12 лютого 2015 року [Електронний ресурс] / Президент України Петро Порошенко. Офіційне інтернет-представництво. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/deklaraciya-prezidenta-rosijskoyi-federaciyi-prezidenta-ukra-34695>.

2. Договір між Україною та Федеративною Республікою Німеччина про розвиток широкомасштабного співробітництва у сфері економіки, промисловості, науки і техніки [Електронний ресурс] / Дата підписання: 10. 06. 1993. Дата набуття чинності: 05. 11. 1993. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276_010.
3. Комплекс мер по выполнению Минских соглашений [Електронний ресурс] / ОБСЕ. – Режим доступу: <http://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true>.
4. Конвенция о применении Шенгенского соглашения от 14 июня 1985 г. между Правительствами государств экономического союза Бенилюкс, Федеративной Республики Германии и Французской Республики о постепенной отмене проверок на общих границах (Шенген, 19 июня 1990 г.) с изменениями и дополнениями, внесенными Директивой от 28 ноября 2002 г. N 2002/90/ЕС, Рамочным решением от 28 ноября 2002 г. N 2002/946/ПВД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/schengen/schengenconv.htm>.
5. Північноатлантичний договір (укр/рос). Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/950_008.
6. Протокол по итогам консультаций Трехсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П.Порошенко и инициатив Президента России В. Путина [Електронний ресурс] / ОБСЕ. – Режим доступу: <http://www.osce.org/ru/home/123258?download=true>.
7. Соглашение между правительствами государств Экономического союза Бенилюкс, Федеративной Республики Германии и Французской Республики о постепенной отмене проверок на общих границах 1985 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/schengen/schengenagr.htm>.
8. Спільна декларація про основи відносин між Україною і Федеративною Республікою Німеччина [Електронний ресурс] / Дата підписання: 09. 06. 1993. Дата набуття чинності: 09. 06. 1993. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276_012.
9. Угода між Україною і Федеративною Республікою Німеччина про сприяння здійсненню і взаємний захист інвестицій [Електронний ресурс] / Угоду ратифіковано Законом № 193/94-ВР (193/94-ВР) від 11.10.94. Дата підписання: 15. 02. 1993. Дата ратифікації Україною: 11. 10. 1994. Дата набрання чинності для України: 29. 06. 1996. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276_415.
10. Die Pariser Verträge, 23. Oktober 1954 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0018_par&l=de.
11. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>.
12. Modified Brussels Treaty (The Brussels Treaty signed on 17 March 1948 was amended by the Paris Agreements signed on 23 October 1954) [Електронний ресурс]: Text. – Режим доступу: <http://www.weu.int/Treaty.htm>.
13. Richtlinie 2009/72/EG vom 13. Juli 2009 über gemeinsame Vorschriften für den Elektrizitätsbinnenmarkt und zur Aufhebung der Richtlinie 2003/54/EG // Amtsblatt der Europäischen Union. – 2009. – Nr. L 211. – 14. August. – S. 55–93.
14. Richtlinie 2009/73/EG vom 13. Juli 2009 über gemeinsame Vorschriften für den Erdgasbinnenmarkt und zur Aufhebung der Richtlinie 2003/55/EG // Amtsblatt der Europäischen Union. – 2009. – Nr. L 211. – 14. August. – S. 94–136.
15. Treaty on European Union, signed at Maastricht on 7 February 1992 [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Communities 1992 Volume 35. – (C 191). – 29 July.

- P. 4–96. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1992:191:FULL&from=EN>.
16. Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Französischen Republik über die deutsch-französische Zusammenarbeit [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://web.archive.org/web/20001020051830/http://www.dhm.de/lemo/html/dokumente/DieZuspitzungDesKaltenKrieges_vertragElyseeVertrag/index.html.
 17. Verordnung (EG) Nr. 713/2009 vom 13. Juli 2009 zur Gründung einer Agentur für die Zusammenarbeit der Energieregulierungsbehörden // Amtsblatt der Europäischen Union. – 2009. – Nr. L 211. – 4. August. – S. 1–14.
 18. Verordnung (EG) Nr. 714/2009 vom 13. Juli 2009 über die Netzzugangsbedingungen für den grenzüberschreitenden Stromhandel und zur Aufhebung der Verordnung (EG) Nr. 1228/2003 // Amtsblatt der Europäischen Union. – 2009. – Nr. L 211. – 14. August. – S. 14–35.
 19. Verordnung (EG) Nr. 715/2009 vom 13. Juli 2009 über die Bedingungen für den Zugang zu den Erdgasfernleitungsnetzen und zur Aufhebung der Verordnung (EG) Nr. 1775/2005 // Amtsblatt der Europäischen Union. – 2009. – Nr. L 211. – 14. August. – S. 36–54.
 20. Weißbuch 2016 [Електронний ресурс] / Bundesministerium der Verteidigung. – Режим доступу: https://www.bmvg.de/portal/a/bmvg/start/weissbuch/downloads/!ut/p/z1/hU5PC4IwHP0sHbzuN1ypdVtIQngoDNJdYurS1XIyl_bxM7xF0ru9vzxgkAJreC8rbqVuuBp5xr-zLNohPsb23TDyCabHIKFeSHC0W8L5X4CNNp4BxZCUArJxw5_fIJAAA3bjPX-hVhurhEW8-DyErOZNqcRBF3QS9sAqpfPpOm1yEITAjLgKIwx6mlGurW27jYMdXAo0yLtsRsk50qZy8K9SrTsL6XcW2kc6YLJSfUwXb7gnLQw!/dz/d5/L2dBISevZ0FBIS9nQS Eh/#Z7_B8LTL2922DG730AQ8SA6D30GF3.
 21. Ионов Е. П. Геополитические аспекты президентских выборов в Узбекистане // Россия и новые государства Евразии. – 2015. – № 2 (27). – С. 101–107.
 22. Кондратюк С. В. Європейська політика об'єднаної Німеччини: Монографія / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – К.: СПД Маруфі Р. А., 2008. – 264 с.
 23. Кудряченко А. І. Європейська політика Федеративної Республіки Німеччини, 1970–1991. – К.: Наукова думка, 1995. – 239 с.
 24. Маначинський О. Я. Косово і Метохія: історичні перехрестя / Міжрегіональна академія управління персоналом. – К.: МАУП, 2001. – 112 с.
 25. Смелов В. Ангела Меркель обвинила Россию в создании угрозы международной стабильности [Електронний ресурс] // ТАСС. – 2014. – 13 марта. – Режим доступу: <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1042031>.
 26. Субботін А. А. Гегемонія міжнародна // Українська дипломатична енциклопедія: у 5-ти т. / ред. кол.: Д. В. Табачник (голова) та ін. – Харків: Фоліо, 2013. – Т. 1. – С. 453.
 27. Axt J. Hat Genscher Jugoslawien entzweit? Mythen und Fakten zur Außenpolitik des Vereinten Deutschlands // Europa-Archiv. – 1993. – No 48. – S. 351–360.
 28. Bahrng A. Die Berliner Republik // Aus Politik und Zeitgeschichte. – 1999. – № В 32–33. – S. 9–15.
 29. Bahrng A. Wie neu ist unsere Lage? Deutschland als Regional-Macht // Internationale Politik. – 1995. – № 4. – S. 12–20.
 30. Bannas G. Bundestag beschließt zweites Griechenland-Hilfspaket [Електронний ресурс] // Frankfurter Allgemeine Zeitung 2012. – 27 Februar. – Режим доступу: <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/abstimmung-bundestag-beschliesst-zweites-griechenland-hilfspaket-11664616.html>.

31. Bierling S. Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. – München: Oldenbourg Wissensch. Vlg, 1999. – 366 s.
32. Brzezinski Z. Die Einzige Weltmacht. – Weinheim; Berlin: Beltz Quadriga Verl., 1997. – 311 s.
33. Gillessen G. Die geopolitische Lage Deutschlands nach der Zeitwende // Der Riese erwacht. Osteuropa nach 1989. Facetten aus Gesellschaft, Politik und Medien / Hrsg. v. Olt R. – Frankfurt/M.: Schurkamp, 1995. – S. 40–52.
34. Hacke Ch. Die neue Bedeutung des nationalen Interesses für die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland // Aus Politik und Zeitgeschichte. – 1997. – № B 1–2/97. – S. 12–28.
35. Haftendorn H. Gulliver in der Mitte Europas // K. Kaiser, H.–W. Maul (Hrsg). Deutschlands neue Außenpolitik: in 3 Bd. – Band 1: Grundlagen. – München: Beck, 1994. – S. 28–45.
36. Hartmann R. Ehrliche Makler: die deutsche Außenpolitik und der Bürgerkrieg in Jugoslawien. – Berlin: Dietz, 1999. – 255 s.
37. Kaiser K. Das vereinigte Deutschland in der internationalen Politik // K. Kaiser, H.–W. Maul (Hrsg). Deutschlands neue Außenpolitik: in 3 Bd. – Band 1: Grundlagen. – München: Beck, 1994. – S. 1–14.
38. Karnitschnig M. German Businesses Urge Halt on Sanctions against Russia [Електронний ресурс] // The Wall Street Journal. – 2014. – May 1. – Режим доступу: <https://www.wsj.com/articles/german-businesses-urge-halt-on-sanctions-against-russia-1398990236?mg=reno64-wsj&tesla=y>.
39. Katzenstein P. United Germany in an Integrating Europe // Tamed Power. Germany in Europe / Ed. by P. Katzenstein. – Ithaca; London: Columbia University Press, 1997. – P. 1–49.
40. Kissinger H. Memorien 1973–1974. – München: Beck, 1982. – 450 s.
41. Kreile M. Will Germany Assume a Leadership Role in the European Union? // American Foreign Policy Interests. – 1995. – № 17 (October). – P. 11–21.
42. Löffler B. Aspekte politischen Scheiterns im Kosovo und in Mazedonien // Die Politische Meinung. – 2001. – No 382. – September. – S. 69–76.
43. Markovits A. S., Reich S. Das deutsche Dilemma / mit einem Vorwort von Joschka Fischer. – Berlin: Alexandr Fest Verlag, 1998. – 363 s.
44. Schmidt H. Die Deutschen und ihre Nachbarn: in 2 Bd. – Berlin: Ullstein, 1990. – Bd. 2. – 250 s.
45. Sterling T. Eurogroup's Dijsselbloem: Greece shouldn't blame Germany for its problems [Електронний ресурс] /Ed. by A. Heavens // Reuters. – 2015. – March 13. – Режим доступу: <http://uk.reuters.com/article/uk-europe-greece-dijsselbloem-idUKKBN0M91AR20150313>.
46. Umland A. Wie die EU der Ukraine helfen kann [Електронний ресурс] // Zeit Online. – 2013. – 18. Dezember. – Режим доступу: <http://www.zeit.de/wirtschaft/2013-12/ukraine-russland-eu>.
47. Боргова криза в Європейському Союзі [Електронний ресурс] / Україна Фінансова. Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/drn/159.htm.
48. Політичні відносини між Україною та Німеччиною [Електронний ресурс] / Посольство України у Федеративній Республіці Німеччина. – Режим доступу: <http://germany.mfa.gov.ua/ua/ukraine-de/diplomacy>.
49. США зберігають ядерну зброю в п'яти країнах світу [Електронний ресурс] // ТСН. – 2009. – 18 листопада. – Режим доступу: <https://tsn.ua/svit/ssha-zberigayut-yadernu-zbroyu-v-p-yati-krayinah-svitu.html>.

50. США розмістять в Німеччині новітню ядерну зброю – ЗМІ [Електронний ресурс] // Тиждень УА. – 2015. – 22 вересня. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/146874>.
51. Ядерное оружие в Германии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://all-about-germany.info/yadernoe-oruzhie-v-germanii/>.
52. Ядерное оружие в Германии – новое или обновленное старое [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.3world-war.ru/yadernoe-oruzhie/1118-jadernoe-oruzhie-v-germanii-novoe-ili-obnovlennoe.html>.
53. Beziehungen zu Deutschland. Politik. Wirtschaft. Kultur und Bildung. Stand: März 2017 [Електронний ресурс] / Auswärtiges Amt. – Режим доступу: http://www.auswaertigesamt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/RussischeFoederation/Bilateral_node.html.
54. Bundestag besiegelt Aussetzung der Wehrpflicht. Bundeswehr wird Freiwilligenarmee [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20110326124306/http://www.tagesschau.de/inland/wehrpflichtende100.html>.
55. Das Deutsch-Französische Jugendwerk [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ofaj.org/sites/default/files/selbstdarstellung_4_seiten_2016.pdf.
56. Ein geschichtsträchtiges Urteil. Das Bundesverfassungsgericht in Karlsruhe entschied am 12. Juli 1994 über den Einsatz deutscher Soldaten außerhalb der Bündnis-Grenzen [Електронний ресурс] / BMVg. – Режим доступу: https://www.bmv.g.de/portal/a/bmvg/start/sicherheitspolitik/einsatz_fuer_den_frieden/urteil_bundesverfassungsgericht!/ut/p/z1/hU67DoIwFP0WB9beK0REtxoTE-1ggkboYqpUqNaWlIp-vhg2I_Fs55kDHDLgRrSqFF5Z13THcx4fFwnbsXAWhssZQ6SbGMcJ24eIERz-BXhn4wAoQlpIyLuN6eDGKoYUOPCraMWL1NZ5LT0R589DyCthCi239kx7YQ281PbUX6fmFCUlcCcv0kIHhQ6TK-rZh5ggNKQp7qpWhZKEOvKAH-VKtt4yL6zUN-zJ0YT3TI6egOYdAOV/dz/d5/L2dBISvZ0FBIS9nQSEh/#Z7_B8LTL2922D9L00AK6018LU20G6.
57. Einsatzzahlen – die Stärke der deutschen Kontingente [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bundeswehr.de/portal/a/bwde/start/einsaetze/ueberblick/zahlen/!ut/p/z1/hY4xD4IwFIR_iwNrXwMR0a0qi8HEBInQxRRaoVopKRX8-dawGY23vXvfXQ4o5EBbNsiaWalbptxd0PC8jpJj4i99f5umG0yyOMzilAQ4DOH0D6DujX-IYEi5gMJ1LH527B0EFOiVDeyJOM2sEhax6r0Qioa1XImDrshk7IDWSpfTdNKWQVQDNeI-ijDDoYZzdWNv1Kw97mAs0ypvsBJcMaVN7-Fuo0b2F_JOF7p6POJirISGzF2Fkdic!/dz/d5/L2dBISvZ0FBIS9nQSEh/#Z7_B8LTL2922DSSC0AUE6UESA30M0.
58. GDP and its breakdown at current prices in US Dollars [Електронний ресурс] / United Nations Statistics Division. – Режим доступу: <http://unstats.un.org/unsd/snaama/dnltransfer.asp?fID=2>.
59. Germany pledges 100 million euros for Kosovo [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://web.archive.org/web/20090805231133/http://www.bundesregierung.de/nn_6562/Content/EN/Artikel/2008/07/2008-07-11-kosovogebberkonferenz_en.html.
60. Germany recognises Kosovo [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://web.archive.org/web/20111019052233/http://www.bundesregierung.de/nn_6516/Content/EN/Archiv16/Artikel/2008/02/2008-02-20-deutschland-erkennt-kosovo-an_en.html.
61. Gross domestic product 2015 [Електронний ресурс] / World Bank. – Режим доступу: <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>.
62. Poland's unemployment rate [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tradingeconomics.com/poland/unemployment-rate>.
63. Report for Selected Countries and Subjects [Електронний ресурс] / International Monetary Fund. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=49&pr.y=13&sy=2017&ey=2017&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=>.

- &br=1&c=512%2C672%2C914%2C946%2C612%2C137%2C614%2C546%2C311%2C962%2C213%2C674%2C911%2C676%2C193%2C548%2C122%2C556%2C912%2C678%2C313%2C181%2C419%2C867%2C513%2C682%2C316%2C684%2C913%2C273%2C124%2C868%2C339%2C921%2C638%2C948%2C514%2C943%2C218%2C686%2C963%2C688%2C616%2C518%2C223%2C728%2C516%2C836%2C918%2C558%2C748%2C138%2C618%2C196%2C624%2C278%2C522%2C692%2C622%2C694%2C156%2C142%2C626%2C449%2C628%2C564%2C228%2C565%2C924%2C283%2C233%2C853%2C632%2C288%2C636%2C293%2C634%2C566%2C238%2C964%2C662%2C182%2C960%2C359%2C423%2C453%2C935%2C968%2C128%2C922%2C611%2C714%2C321%2C862%2C243%2C135%2C248%2C716%2C469%2C456%2C253%2C722%2C642%2C942%2C643%2C718%2C939%2C724%2C644%2C576%2C819%2C936%2C172%2C961%2C132%2C813%2C646%2C199%2C648%2C733%2C915%2C184%2C134%2C524%2C652%2C361%2C174%2C362%2C328%2C364%2C258%2C732%2C656%2C366%2C654%2C734%2C336%2C144%2C263%2C146%2C268%2C463%2C532%2C528%2C944%2C923%2C176%2C738%2C534%2C578%2C536%2C537%2C429%2C742%2C433%2C866%2C178%2C369%2C436%2C744%2C136%2C186%2C343%2C925%2C158%2C869%2C439%2C746%2C916%2C926%2C664%2C466%2C826%2C112%2C542%2C111%2C967%2C298%2C443%2C927%2C917%2C846%2C544%2C299%2C941%2C582%2C446%2C474%2C666%2C754%2C668%2C698&s=NGDPD&grp=0&a=.
64. Siemens baut Regionalzüge in Russland: Gemeinschaftsunternehmen mit Sinara soll Bahnbetreiber RZD beliefern [Електронний ресурс] / Siemens AG. – Режим доступу: <http://www.siemens.com/press/de/feature/2015/mobility/2015-06-desiro-rus.php>.
65. Stärke: Militärisches Personal der Bundeswehr. Berlin. 17.03.2017 [Електронний ресурс] / BMVg P I 1. – Режим доступу: https://www.bundeswehr.de/portal/a/bwde/start/streitkraefte/grundlagen/staerke!/ut/p/z1/hY7ND0IwEISfxQPXbinx9waaGA0mGIICL6ZAh-WqlpFbw8a3hZiTOBWe_mQxQSIDWrBUIM0LVTNo7pZNzMAVjkMwJiaPICm92XhC4e0LWRxdO_wBq33hAPoZDwSG1HdOhjnhvIaBAr6xllL9QobSQ3iOWfhZBWrC4kj1Tu98YWaCIV1k_368yblUA1v3DNNXpqa1fGNI-Fgx1ccNSJm2h4IRhSunTwr1CIHgaSbx-aae9Jhbyzb0B-9AchKQVI!/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/#Z7_B8LTL2922TPCD0IM3BB1Q22TQ0.
66. Varoufakis: Greece has things under control [Електронний ресурс] //Deutsche Welle 2015. – 16 März. – Режим доступу: <http://www.dw.com/en/varoufakis-greece-has-things-under-control/a-18317748>.

References

1. *Deklaratsiia Prezydenta Rosiiskoi Federatsii, Prezydenta Ukrainy, Prezydenta Frantsuzkoi Respubliki i Kantslera Federatyvnoi Respubliki Nimechchyna pro pidtrymku Kompleksu zakonodiv z implementatsii Minskykh domovlenostei, shkvalenoho u Minsku 12 lutoho 2015 roku* [Declaration of the President of the Russian Federation, the President of Ukraine, the President of the French Republic and the Chancellor of the Federal Republic of Germany about the support of the Minsk agreements implementation measures complex approved in Minsk on 12 February 2015]. Available at: <<http://www.president.gov.ua/news/deklaraciya-prezidenta-rosijskoyi-federaciyi-prezidenta-ukra-34695>>
2. *Dohovir mizh Ukrainoiu ta Federatyvnoiu Respublikoiu Nimechchyna pro rozvytok shyrokomasshtabnoho spivrobitnytstva u sferi ekonomiky, promyslovosti, nauky i tekhniki*, 10. 06. 1993 [Agreement between Ukraine and the Federal Republic of Germany on the development of large-scale cooperation in economy, industry, science and technology, 10 June 1993]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276_010>

3. *Kompleks mer po vypolneniiu Minskikh sohlashenii* [The Minsk agreements implementation measures complex]. Available at: <<http://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true>>
4. *Convention implementing the Schengen Agreement of 14 June 1985 between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders (Schengen, 19 June 1990)*. Available at: <[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:42000A0922\(02\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:42000A0922(02))>
5. *The North Atlantic Treaty (Washington D.C., 4 April 1949)*. Available at: <http://www.nato.int/cps/en/SID-ECAE8DB0-F591EC88/natolive/official_texts_17120.htm>
6. *Protokol po itoham konsultatsii Trekhstoronnei kontaktnoi hruppy otnositelno sovместnykh shahov, napravlenykh na implementatsiiu Mirnoho plana Prezidenta Ukrainy P.Poroshenko i initsiativ Prezidenta Rossii V. Putina* [Protocol on the results of the consultations of the Tripartite Contact Group on joint steps aimed at the implementation of the Peace Plan of the President of Ukraine P. Poroshenko and the initiatives of the President of Russia V. Putin]. Available at: <<http://www.osce.org/ru/home/123258?download=true>>
7. *Agreement between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders, 1985*. Available at: <[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:42000A0922\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:42000A0922(01))>
8. *Spilna Deklaratsiia pro osnovy vidnosyn mizh Ukrainoiu i Federatyvnoiu Respublikoiu Nimechchyna, 09. 06. 1993* [Joint Declaration on the foundations of relations between Ukraine and the Federal Republic of Germany, 09 June 1993]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276_012>
9. *Uhoda mizh Ukrainoiu i Federatyvnoiu Respublikoiu Nimechchyna pro spriannia zdiisnenniu i vzaiemnyi zakhyst investytsii: Zakon Ukrainy No. 193/94-BP (193/94-BP) vid 11 zhovtnia 1994 roku* [Agreement between Ukraine and the Federal Republic of Germany to facilitate the implementation and protection of investments: Law of Ukraine No. 193/94-BP (193/94-BP), 11 October 1994]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276_415>
10. *Die Pariser Verträge, 23. Oktober 1954*. Available at: <http://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0018_par&l=de>
11. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*. Available at: <<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>>
12. *Modified Brussels Treaty (The Brussels Treaty, 17 March 1948, amended by the Paris Agreements, 23 October 1954)*. Available at: <<http://www.weu.int/Treaty.htm>>
13. *Richtlinie 2009/72/EG über gemeinsame Vorschriften für den Elektrizitätsbinnenmarkt und zur Aufhebung der Richtlinie 2003/54/EG, 13. Juli 2009, Amtsblatt der Europäischen Union, Nr. L 211, 14. August 2009, P. 55–93*.
14. *Richtlinie 2009/73/EG über gemeinsame Vorschriften für den Erdgasbinnenmarkt und zur Aufhebung der Richtlinie 2003/55/EG, 13. Juli 2009, Amtsblatt der Europäischen Union, Nr. L 211, 14. August 2009, P. 94–136*.
15. *Treaty on European Union, Maastricht, 7 February 1992, Official Journal of the European Communities, Vol. 35, (C 191), 29 July 1992, P. 4 – 96*. Available at: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1992:191:FULL&from=EN>>
16. *Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Französischen Republik über die deutsch-französische Zusammenarbeit*. Available at: <https://web.archive.org/web/20001020051830/http://www.dhm.de/lemo/html/dokumente/DieZuspitzungDesKaltenKrieges_vertragElyseeVertrag/index.html>

17. *Verordnung (EG) Nr. 713/2009 zur Gründung einer Agentur für die Zusammenarbeit der Energieregulierungsbehörden*, 13. Juli 2009, *Amtsblatt der Europäischen Union*, Nr. L 211, 4. August 2009, P. 1–14.
18. *Verordnung (EG) Nr. 714/2009 über die Netzzugangsbedingungen für den grenzüberschreitenden Stromhandel und zur Aufhebung der Verordnung (EG) Nr. 1228/2003*, 13. Juli 2009, *Amtsblatt der Europäischen Union*, Nr. L 211, 14. August 2009, P. 14–35.
19. *Verordnung (EG) Nr. 715/2009 über die Bedingungen für den Zugang zu den Erdgasfernleitungsnetzen und zur Aufhebung der Verordnung (EG) Nr. 1775/2005*, 13. Juli 2009, *Amtsblatt der Europäischen Union*. Nr. L 211. – 14. August 2009. P. 36–54.
20. *Weißbuch 2016*, Bundesministerium der Verteidigung, Available at: <https://www.bmvg.de/portal/a/bmvg/start/weissbuch/downloads/!ut/p/z1/hU5PC4IwHP0sHbzuN1ypdVtIQngoDNJdYurS1XIyl_bxM7xF0ru9vzxgkAJreC8rbqVuuBp5xrzLNohPsbt23TDyCabHIK-FeSHC0W8L5X4CNnp4BxZCUArJxw5_fJAAA3bjPX-hVhurhEW8-DyErOZNqcRBF3QS9sAqpfPpOmlYElTAjLgKIwx6mlGurW27jYMDXAo0yLtsRSk50qZy8K9SrTsL6XcW2kc6YLJSfUwXb7gnLQw!/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/#Z7_B8LTL2922DG730AQ8SA6D30GF3>
21. *Ionova E. P.* (2015) – Geopoliticheskie aspekty prezidentskikh vyborov v Uzbekistane [Geopolitical aspects of presidential election in Uzbekistan], *Rossiia i novye gosudarstva Evrazii* 2 (27): P. 101–107.
22. *Kondratiuk S. V.* (2008) *Yevropeiska polityka obiednanoi Nimechchyny* [European policy of the united Germany]. Kyiv: SPD Marufi R.A.
23. *Kudriachenko A. I.* (1995) *Yevropeiska polityka Federatyvnoi Respubliki Nimechchyny* [European policy of the Federal Republic of Germany]. Kyiv: Naukova dumka.
24. *Manachynskyi O. Ya* (2001) *Kosovo i Metokhia: istorychni perekhrestia* [Kosovo and Metokhia: historical cross-roads]. Kyiv: MAUP.
25. *Smelov V.* (2014) – Angela Merkel obvinila Rossiiu v sozdanii uhrozy mezhdunarodnoi stabilnosti [Angela Merkel accused Russia of creating a threat to international stability]. TASS. Available at: <<http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1042031>>
26. *Subbotin A. A.* (2013) – Hehemonia mizhnarodna [Hegemony international], *Ukrainska Diplomatychna Encyklopedia – Ukrainian Diplomatic Encyclopedia* 1:453. Kharkiv: Folio.
27. *Axt J.* (1993) – Hat Genscher Jugoslawien entzweit? Mythen und Fakten zur Außenpolitik des Vereinten Deutschlands, *Europa-Archiv* 48: P. 351–360.
28. *Bahring A.* (1999) – Die Berliner Republik, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, P. 32–33: 9–15.
29. *Bahring A.* (1995) – Wie neu ist unsere Lage? Deutschland als Regionalmacht, *Internationale Politik* 4: P. 12–20.
30. *Bannas G.* (2012) – Bundestag beschließt zweites Griechenland-Hilfspaket, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Available at: <<http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/abstimmung-bundestag-beschliesst-zweites-griechenland-hilfspaket-11664616.html>>
31. *Bierling S.* (1999) *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland*. München: Oldenbourg Wissensch. Vlg.
32. *Brzezinski Z.* (1997) *Die Einzige Weltmacht*. Weinheim; Berlin: Beltz Quadriga Verl.
33. *Gillessen G.* (1995) – *Die geopolitische Lage Deutschlands nach der Zeitwende*, in *Der Riese erwacht*. Osteuropa nach 1989. Facetten aus Gesellschaft, Politik und Medien, Olt R. (Hrsg.). Frankfurt/M.: Schurkamp.
34. *Hacke Ch.* (1997) – Die neue Bedeutung des nationalen Interesses für die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B 1-2/97: 12–28.
35. *Haftendorn H.* (1994) – Gulliver in der Mitte Europas, in K. Kaiser, H.–W. Maul (Hrsg) *Deutschlands neue Außenpolitik*, Band 1: Grundlagen, P. 28–45. München: Beck.

36. Hartmann R. (1999) *Ehrliche Makler: die deutsche Außenpolitik und der Bürgerkrieg in Jugoslawien*, Berlin, Dietz.
37. Kaiser K. (1994) – Das vereinigte Deutschland in der internationalen Politik, in K. Kaiser, H.–W. Maul (Hrsg.), *Deutschlands neue Außenpolitik*, Band 1: Grundlagen, P. 1–14. München: Beck.
38. Karnitschnig M. (2014), – German Businesses Urge Halt on Sanctions against Russia, *The Wall Street Journal*, May 1. Available at: <<https://www.wsj.com/articles/german-businesses-urge-halt-on-sanctions-against-russia-1398990236?mg=reno64-wsj&tesla=y>>
39. Katzenstein P. (1997) – United Germany in an Integrating Europe, in P. Katzenstein (ed.), *Tamed Power. Germany in Europe*, P. 1–49. Ithaca; London: Columbia University Press.
40. Kissinger H. (1982) *Memorien 1973–1974*. München: Beck.
41. Kreile M. (1995) – Will Germany Assume a Leadership Role in the European Union, *American Foreign Policy Interests* 17 (October): P. 11–21.
42. Löffler B. (2001) – Aspekte politischen Scheiterns im Kosovo und in Mazedonien, *Die Politische Meinung* 382 (September): P. 69–76.
43. Markovits A. S., Reich S. (1998) *Das deutsche Dilemma, mit einem Vorwort von Joschka Fischer*. Berlin: Alexandr Fest Verlag.
44. Schmidt H. (1990) *Die Deutschen und ihre Nachbarn*: Bd. 2. Berlin: Ullstein.
45. Sterling T. (2015) – Eurogroup’s Dijsselbloem: Greece shouldn’t blame Germany for its problems, A. Heavens (ed.), *Reuters*, March 13, <<http://uk.reuters.com/article/uk-europe-greece-dijsselbloem-idUKKBN0M91AR20150313>>
46. Umland A. (2013) – Wie die EU der Ukraine helfen kann, *Zeit Online*, 18. Dezember, <<http://www.zeit.de/wirtschaft/2013-12/ukraine-russland-eu>>
47. *Borhova kryza v Yevropeiskomu Soiuzi* [Debt crisis in the European Union], Ukraina finansowa (Informatsiino-analitychnyi portal Ukrainskoho ahenstva finansovoho rozvytku), <http://www.ufin.com.ua/analit_mat/drn/159.htm>
48. *Politychni vidnosyny mizh Ukrainoiu ta Nimechchynoiu* [Political relations between Ukraine and Germany], Posolstvo Ukrainy u Federatyvni Respublici Nimechchyna, <<http://germany.mfa.gov.ua/ua/ukraine-de/diplomacy>>
49. *SSHA zberihaiut yadernu zbroiu v piaty krainakh svitu* [US nuclear weapons remain in five countries], TSN, <<https://tsn.ua/svit/sshazberihaiut-yadernu-zbroiu-v-p-yati-krayinah-svitu.html>>
50. *SSHA rozmistiat v Nimechchyni novitniu yadernu zbroiu* [The US stationed in Germany newest nuclear weapons], Tyzhden UA, <<http://tyzhden.ua/News/146874>>
51. *Yadernoe oruzhie v Germanii* [Nuclear weapons in Germany], <<http://all-about-germany.info/yadernoe-oruzhie-v-germanii/>>
52. *Yadernoe oruzhie v Germanii – novoe ili obnovlennoe staroe* [Nuclear weapons in Germany – new or updated old], <<http://www.3world-war.ru/yadernoe-oruzhie/1118-jadernoe-oruzhie-v-germanii-novoe-ili-obnovlennoe.html>>
53. *Beziehungen zu Deutschland. Politik. Wirtschaft. Kultur und Bildung. Stand: März 2017*, Auswärtiges Amt, <http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/RussischeFoederation/Bilateral_node.html>
54. *Bundestag besiegelt Aussetzung der Wehrpflicht. Bundeswehr wird Freiwilligenarmee*. Available at: <<https://web.archive.org/web/20110326124306/http://www.tagesschau.de/inland/wehrpflichtende100.html>>
55. *Das Deutsch-Französische Jugendwerk*. Available at: <https://www.ofaj.org/sites/default/files/selbstdarstellung_4_seiten_2016.pdf>

56. *Ein geschichtsträchtiges Urteil. Das Bundesverfassungsgericht in Karlsruhe entschied am 12. Juli 1994 über den Einsatz deutscher Soldaten außerhalb der Bündnis-Grenzen*, BMVg. Available at: <https://www.bmvg.de/portal/a/bmvg/start/sicherheitspolitik/einsatz_fuer_den_frieden/urteil_bundesverfassungsgericht!/ut/p/z1/hU67DoIwFP0WB9beK0REtxoTE-1ggkboYqpUqNaWlIp-vhg2I_Fs55kDHDLgRrSqFF5ZI3THcx4fFwnbsXAWhssZQ6SbGMcJ24eIERz-BXhn4wAoQlpIyLuN6eDGKoYUOPCraMWL1NZ5LT0R589DyCthCi239kx7YQ281PbUX6fmFCUlcCcv0k1HHq6TK-_rZh5ggNKQp7qp-WhZKEOvKAH-VKtt4yL6zUN-zJ0YT3TI6egOYdAOV/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/#Z7_B8LTL2922D9L00AK6018LU20G6>
57. *Einsatzzahlen – die Stärke der deutschen Kontingente*. Available at: <https://www.bundeswehr.de/portal/a/bwde/start/einsaetze/ueberblick/zahlen!/ut/p/z1/hY4xD4IwFIR_iwNrXwMR0a0qi8HEBlnQxRRaoVopKRX8-dawGY23vXvfXQ4o5EBbNsiaWalbptxd0PC8jpJj4i99f5umG0yyOMzilAQ4DOH0D6DujX-IYEi5gMJ1LH527B0EFOiV DeyJ0m2sEhax6r0QioalXImDrshk7IDWSpfTdNKWQVQDNeIijDDoYZzdWNv1Kw97mAs0ypvsBJcMaVN7-Fuo0b2F_JOF7p6POJirISGzF2Fkdic!/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/#Z7_B8LTL2922DSSC0AUE6UESA30M0>
58. *GDP and its breakdown at current prices in US Dollars*, United Nations Statistics Division. Available at: <<http://unstats.un.org/unsd/snaama/dnltransfer.asp?fid=2>>
59. *Germany pledges 100 million euros for Kosovo*. Available at: <https://web.archive.org/web/20090805231133/http://www.bundesregierung.de/nn_6562/Content/EN/Artikel/2008/07/2008-07-11-kosovogebekonferenz_en.html>
60. *Germany recognizes Kosovo*. Available at: <https://web.archive.org/web/20111019052233/http://www.bundesregierung.de/nn_6516/Content/EN/Archiv16/Artikel/2008/02/2008-02-20-deutschland-erkennt-kosovo-an_en.html>
61. *Gross domestic product 2015*, World Bank. Available at: <<http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>>
62. *Poland's unemployment rate*. Available at: <<http://www.tradingeconomics.com/poland/unemployment-rate>>
63. *Report for Selected Countries and Subjects, International Monetary Fund*. Available at: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=49&pr.y=13&sy=2017&ey=2017&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=512%2C672%2C914%2C946%2C612%2C137%2C614%2C546%2C311%2C962%2C213%2C674%2C911%2C676%2C193%2C548%2C122%2C556%2C912%2C678%2C313%2C181%2C419%2C867%2C513%2C682%2C316%2C684%2C913%2C273%2C124%2C868%2C339%2C921%2C638%2C948%2C514%2C943%2C218%2C686%2C963%2C688%2C616%2C518%2C223%2C728%2C516%2C836%2C918%2C558%2C748%2C138%2C618%2C196%2C624%2C278%2C522%2C692%2C622%2C694%2C156%2C142%2C626%2C449%2C628%2C564%2C228%2C565%2C924%2C283%2C233%2C853%2C632%2C288%2C636%2C293%2C634%2C566%2C238%2C964%2C662%2C182%2C960%2C359%2C423%2C453%2C935%2C968%2C128%2C922%2C611%2C714%2C321%2C862%2C243%2C135%2C248%2C716%2C469%2C456%2C253%2C722%2C642%2C942%2C643%2C718%2C939%2C724%2C644%2C576%2C819%2C936%2C172%2C961%2C132%2C813%2C646%2C199%2C648%2C733%2C915%2C184%2C134%2C524%2C652%2C361%2C174%2C362%2C328%2C364%2C258%2C732%2C656%2C366%2C654%2C734%2C336%2C144%2C263%2C146%2C268%2C463%2C532%2C528%2C944%2C923%2C176%2C738%2C534%2C578%2C536%2C537%2C429%2C742%2C433%2C866%2C178%2C369%2C436%2C744%2C136%2C186%2C343%2C925%2C158%2C869%2C439%2C746%2>>

- C916%2C926%2C664%2C466%2C826%2C112%2C542%2C111%2C967%2C298%2C443%2C927%2C917%2C846%2C544%2C299%2C941%2C582%2C446%2C474%2C666%2C754%2C668%2C698&s=NGDPD&grp=0&a=>
64. *Siemens baut Regionalzüge in Russland: Gemeinschaftsunternehmen mit Sinara soll Bahnbetreiber RZD beliefern, Siemens AG.* Available at: <<http://www.siemens.com/press/de/feature/2015/mobility/2015-06-desiro-rus.php>>
65. *Stärke: Militärisches Personal der Bundeswehr,* Berlin, 17.03.2017, BMVg. Available at: <https://www.bundeswehr.de/portal/a/bwde/start/streitkraefte/grundlagen/staerke!/ut/p/z1/hY7NDoIwEISfxQPXbinx9waaGA0mGIICL6ZAhWqlpFbw8a3hZiTObWe_mQxQSIDWrBUIM0LVTNo7pZNzMAVjkMwJiaPlCm92XhC4e0LWRxdO_wBq33hAPoZDwSG1HdOhjnhvIaBAR6xlL9QobSQ3iOWfhZBWrC4kj1Tu98YWaCIV1k_368yblUA1v3DNNX-pqa1fGNI-Fgx1ccNSJm2h4IRhSunTwr1CIHgaSbxaae9Jhbyzb0B-9AchKQVI!/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/#Z7_B8LTL2922TPCD0IM3BB1Q22TQ0>
66. *Varoufakis: Greece has things under control,* Deutsche Welle, 2015, 16 März. Available at: <<http://www.dw.com/en/varoufakis-greece-has-things-under-control/a-18317748>>

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341.485

THE CONCEPT OF GENOCIDE IN INTERNATIONAL LAW

КОНЦЕПТ ГЕНОЦИДУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

КОНЦЕПТ ГЕНОЦИДА В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

Holovchenko V. I.

Doctor of Science (Politics), Professor, Professor of the Department of International Organizations and Diplomatic Service of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Головченко В. І.

Доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародних організацій і дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Головченко В. И.

Доктор политических наук, профессор, профессор кафедры международных организаций и дипломатической службы Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Abstract. *The article spotlights genesis and essence of genocide concept, nature of contemporary genocide tragedies based on historical and philosophical, chronological and comparative analysis methods, and founds theirs compliance with international legal definition of genocide's term in the context of not avoiding criminal responsibility for crimes against humanity. It was affirmed that even for the unsteady post-bipolar era roots of tragedies of genocide remains an idea of the nature or historically formed social inequality of ethnic, racial, religious, cultural, linguistic, territorial, social class and other groups and communities, and the desire to increase vital natural or a public resource of one community (group) at the expense of another. It is recognized that term "genocide" is not immediately received wide recognition and was initially not quite identical to the concept of "crimes against humanity". Generally speaking, lawyers and politicians for some time came out that genocide – only one of the possible crimes against humanity. Therefore, the tragedy of the Armenian people 1915-16 still classified in the world as a crime against humanity. Genocide always aims at complete or partial destruction of a national, ethnic, racial or religious group.*

Key words: *crime, genocide, international law, tribunal.*

Анотація. *У статті з використанням історико-філософського, хронологічного й компаративного методів проаналізовано генезу й сутність концепту геноциду, а також природу трагедій геноцидів сучасності, з'ясовано їхню відповідність міжнародно-правовому визначенню концепту геноциду в контексті неможливості уникнення кримінальної відповідальності за злочини проти людяності. З'ясовано, що й за нестационарної постбіполярної доби коренями трагедій геноциду залишається уявлення про від природи дану, чи історично сформовану суспільну нерівність етнічних, расових, релігійних, культурних, мовних, територіальних, соціально-класових та інших груп і спільнот, а також бажання*

збільшити життєво важливий природний чи суспільний ресурс однієї спільноти (групи) за рахунок іншої. Слід визнати, що термін «геноцид» не відразу отримав широке визнання й спершу не цілком був ідентичний поняттю «злочини проти людяності». За великим рахунком, юристи й політики певний час виходили з того, що геноцид – лише один із можливих злочинів проти людяності. Тому й трагедія вірменського народу 1915–1916 рр. досі класифікується державами світу як злочин проти людяності. Але злочин геноциду завжди має на меті повне або часткове знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи.

Ключові слова: злочин, геноцид, міжнародне право, трибунал.

Аннотація. В статті з використанням історико-філософського, хронологічного та компаративного методів проаналізовані генезис і сутність концепта геноцида, а також природа трагедій геноцидів сучасності, а також определено их соответствие международно-правовому определению концепта геноцида в контексте невозможности избегания криминальной ответственности за преступления против человечности. Выяснено, что и в нестационарной постбиполярной эпохе корнями трагедий геноцида остается представление о естественном или исторически сформированном неравенстве этнических, расовых, религиозных, культурных, языковых, территориальных, социально-классовых и других групп и обществ, а также желание увеличить жизненно важный естественный или социальный ресурс одной общности (группы) за счет другой. Следует признать, что термин «геноцид» не сразу получил широкое признание и сперва не совсем был идентичен понятию «преступления против человечности». По большому счету, юристы и политики определенное время исходили из того, что геноцид – лишь одно из возможных преступлений против человечности. Поэтому и трагедия армянского народа 1915–1916 гг. до сих пор квалифицируется как преступление против человечности. Но преступление геноцида всегда имеет целью полное или частичное уничтожение национальной, этнической, расовой или религиозной группы.

Ключевые слова: преступление, геноцид, международное право, трибунал.

Formulation of the problem. At the end of the Cold War, in the post-bipolar world unsteady most actively and gradually developing precisely those states, where the level of national consciousness and patriotism is extremely high, which carefully cherished national traditions and culture, where a proper respect give to their own heritage. Accordingly, the scientific opinion of these countries permanently kept in suspense questions of historical and national memory that serve for creation of fundamentally new synthetic history.

That is why for Ukraine as a country seeking associated relations with NATO and the European Union now are actual researches of key problems of the phenomenon of historical memory and to create a model of national history that could objectively reproduce past states, included in a European context and global development. Ukraine, despite countless predictions of many western and eastern analysts is not split into two or more parts, is not plunged into civil war and economic chaos.

Analysis of the latest publications. As in the Soviet times mentioned problems were extremely ideologized and suffered considerable fraud, entirely inherited (and even ‘multiplied’ with the arrival in the Kremlin of Vladimir Putin) by modern Russian political and historical science. Author in several publications reviewed such of genocide’s problems, especially in the Ukrainian questions [Головченко, 2008; Головченко, 2014; Головченко, 2017], but many aspects of the modern genocides and theoretical appraisals are unclosed.

The purpose of the article is to clarify the essence of the modern genocide, reason and consequences of the contemporary ethnic conflicts which are important for successful implementation of Eurointegration and Euro-Atlantic course of the independent Ukraine.

The main results of the study. The concept of “genocide” (from the Hellenic “γένος” – family, tribe, and the Latin “caedo” – kill) was a bargaining chip in controversial public figures and politicians, historians and lawyers. And this applies not only famine of 1932–33 in Ukraine, but many other tragedies of global and regional scale; deliberate destruction of the Russian Empire and resettlement outside the historical homeland of more than 90% the Circassians during the Caucasian War 1763–1864; extermination by the colonial army of Kaiser’s Germany about 80% of the Herero tribe and the half tribe of Hottentots during the suppression of their uprising 1904–07 (in what is now Namibia); killings and deportations of Christians (Assyrians, Armenians and Pontic Greeks) in the Ottoman Empire during the First World War; Jewish Holocaust and the extermination of the Gypsies by Nazi Germany before and during World War II; mass (about 1,7 mln. persons) for the murder of Cambodians regime “Khmer Rouge” 1975–79; ethnic cleansing in Rwanda in 1990; massacre of Bosnian Serbs over 8 thousand Muslims in Srebrenica in July 1995.

Actually, the term “genocide” was introduced by the Polish-Jewish American lawyer R. Lemkin in his book “Axis Rule In Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals For Redress”, which was published in Washington in November 1944 with the support of the Carnegie Endowment for International Development [Lemkin, 1944]. R. Lemkin was born in June 1900 in a family of farmers near the city Volokovysk, Grodno province of the Russian Empire (now – Belarus), after finishing school in Bialystok he studied philology and law at Lviv University, was fluent in nine and can read in fourteen (!) languages.

The killing on March, 15, 1921 in Berlin by insurgent of “Dashnaktsutyun” C. Teyleryan former Interior Minister and Grand Vizier of the Ottoman Empire M. Talaat Pasha, presented as an act of revenge for the bloody tragedy of the Armenian population, and further justification by the court drew attention of R. Lemkin to killer and to the problem of crime of mass extermination of people, even entire nations. He began to study international law to develop regulations to prevent and punish such crimes.

After defending in 1928 doctoral dissertation at the University of Heidelberg, R. Lemkin worked as an assistant prosecutor in Berezhany (Poland), and then taught at Warsaw. Subsequently, the lawyer representing Poland at international legal conferences in Brussels and Copenhagen, and in October 1933, which was not only the year when Hitler came to power in Germany, but the peak of famine in Soviet Ukraine, which R. Lemkin had already knew, he prepared for Madrid League of Nations conference for the unification of criminal law proposal to declare the destruction of racial, ethnic or social groups a crime under domestic law. Those who hate large group of people to harm members of the group, R. Lemkin proposed to be considered guilty of “barbarism” and those who destroyed cultural treasures of this group to hate it – the “vandalism”, insisted on the arrest of these people wherever they were, conviction and punishment;

The second, it acts of violent aggression on individual physical and social entities; forcible interference with privacy representatives of specific groups; deliberate destruction of historical, cultural and economic foundations of these groups; but despite all the efforts of R. Lemkin to push forward these proposals they didn’t successfully finish. When Nazi Germany (and soon also the Stalinist Soviet Union) attacked Poland, R. Lemkin volunteered to the Polish Army, took part in the defense of Warsaw, was wounded and later forced to flee from the Nazis to neutral Sweden. In April 1941 a colleague of R. Lemkin from the Law Faculty in Duke University, Durham (State Northern California) helped him get permission to enter the United States. During the

years of the Holocaust R. Lemkin lost 49 relatives, the destruction of his family was a mirror of the destruction of Jewish life in Europe.

In the US R. Lemkin's experience in international law it became useful: lawyer got a job at Duke University and has advised government agencies: the State and War Departments. At the same time he developed in 1943 for the Polish Government in Exile (in London) draft law on the punishment of Nazi criminals and also worked on the study of how Nazi Germany and its allies ruled states occupied during the War War II. It was published in November 1944 and contained a definition pioneering proposed by R. Lemkin – the term “genocide” as an act of deliberate destruction of a nation or ethnic group.

And the lawyer-foreign suggested that “genocide does not necessarily mean the immediate destruction of a nation, except in cases where carried out mass killings of all members of the nation. Rather, it means a coordinated plan of different actions aiming at the destruction of essential foundations of the life of national groups to their extermination. The purpose of this plan is the disintegration of the political and social institutions, culture, language, national feelings, religion, and the economic existence of national groups, and the destruction of the personal security, liberty, health, dignity and even lives of individuals belonging to such groups” [*Lemkin, 1944: 83*].

It is generally believed that R. Lemkin created the term “genocide” specifically for the Holocaust, but in fact its original purpose was to introduce the term to describe the ancient military tactics, the Nazis revived [*Manjikian, 2007: 48*]. When the lawyer formulated a definition mentioned term, he was referred to the extermination of Armenians in 1915–16 by “Young Turks” as the basic example of “genocide” [*Auron, 2004: 9*]. Logically, at Nuremberg process 1945–46 against Nazi war criminals R. Lemkin advised the US chief prosecutor – member of the Supreme Court R. J. Jackson.

Generally Lemkin's works were the basis of the Charter and the Nuremberg Tribunal verdicts. In particular, Art. 6 of the Charter Court on August, 8, 1945 had been prescribed two categories of genocide: 1) killing members of a particular group, the destruction of religious attributes, forced enslavement and mass deportations; 2) crimes against humanity for political, racial or religious grounds. In conclusion the Tribunal indictment on October, 18, 1945 was stated that the accused committed deliberate and systematic genocide – the extermination of racial and ethnic groups, the destruction of the civilian population of the occupied territories for liquidation of certain nations and classes, some national, ethnic and religious groups, particularly Jews, Poles, Gypsies and other peoples [21].

Considering exactly this meaning of the term already the 1st session of the UN approved on December 11, 1946 resolution that identified: “According to international law, genocide is a crime condemned by the civilized world and the conduct of which the main culprits must be punished” [*Rubinstein, 2004: 307*]. Since the mass extermination of people have been common in the history of the phenomenon and the threat of their recurrence remain relevant, the United Nations recognized the need to introduce the concept of genocide in international law. This created a legal basis for establishing international cooperation in combating such crimes, including persons endowed by the constitution supreme authority.

The main author and promoter of unanimously adopted on December 9, 1948 by the 3rd session of the UN “The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide” was R. Lemkin, who then read lectures on criminal law at Yale. Already the article I of the Convention stated: “Parties agree to confirm that genocide, whether committed or in peacetime or in wartime, is a crime that violates international law and against which they undertake measures to prevent and punish its implementation”. Article II filed such generalized definition of geno-

cide, which was included in the national criminal legislation of many countries and is reflected in the Rome Statute of the International Criminal Court: “Any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such:

- (a) Killing members of the group;
- (b) Causing serious bodily or mental harm to members of the group;
- (c) Deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part;
- (d) Imposing measures intended to prevent births within the group;
- (e) Forcibly transferring children of the group to another group” [6].

The Convention entered into force on January, 12, 1951 – on the 90th day after the Secretary-General of the UN Trygve Lie received first deposited 20 instruments of ratification or accession states to the document. Since the Convention has become a tool of genocide prevention, the effectiveness of which has increased significantly after the Cold War. The fact that at the time of Convention enters into force only two of the five permanent UN Security Council members have become parties to the treaty: France and the Republic of China. USSR ratified the Convention only in 1954, after Stalin’s death, the United Kingdom – in 1970, the US – in 1988, and Peoples China – in 1983. The long delay with ratification of the Convention by superpowers made it weak for more than four decades. Only with the collapse of the bipolar system international law on genocide became full force, in the beginning of 2017 147 UN member states have ratified or acceded to “The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide”.

Purpose and scope of its application has been described by the UN Security Council and has already considering the first bitter lessons of the bloody disintegration of postcommunist Yugoslavia. Established October, 6, 1992 UN Commission of Experts, who studied violations of international humanitarian law committed in the former Yugoslavia was guided by the following: “Convention was adopted for humanitarian and civilizational goals. They are to ensure the existence of certain human groups and confirmation elementary principles of humanity and morality. According to her legal obligations to refrain from genocide are recognized as “*erga omnes*” – “relative to all”.

When the Convention was developed, it was assumed that it will spread not only to then existing forms of genocide, but also to “any means that can be developed in the future to destroy the physical existence of the people”. As emphasized in the preamble to the Convention, genocide has found its place in all periods of history and has evolving nature. The Convention shall be interpreted in good faith in accordance with the generally accepted meaning of the provisions in the necessary context, in light of the object and purposes. Furthermore, the Convention must be interpreted in a way that made sense and meaning of each word. None of word can not be neglected or considered as superfluous, unless it is absolutely necessary for a holistic reading of all the provisions of general.

Genocide is a crime under international law, regardless of “whether committed or in peacetime or in wartime” (article I of the Convention). Thus, regardless of the context in which genocide occurs, it is a punishable international crime [Schabas, 2006: 180]. But formulated in “The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide” legal norms did not give an absolute guarantee in all cases the identification mass annihilation of people as genocide. Fully answered them only Holocaust during World War II, the Nazis exterminated Jews either when and where they were found, or created them physically impossible living conditions. In fact, the Convention also was designed by bloody heels of the Holocaust, and cases of mass annihilation of people that have occurred to it are not always identified as genocide for another rea-

son: specialists, lawyers did not want to make exceptions in applying the key rules of law – the law is not retroactive. Aptly leading Canadian legal expert on issues of genocide – V. Shabas wrote that authors of “The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide” create “a monument to the past rather than weapons to maintain order in the future” [Schabas, 2009: 157].

The first draft of the Convention included in the definition of the nature of genocide also murder of political and social groups and contains reference to “national cultural genocide”, but these provisions were removed through imperatives for objections from individual countries, especially the Soviet Union - a permanent member of the UN Security Council as a sign of political and diplomatic compromise. The Kremlin then falsely claimed that the definition set forth in the Convention, should follow the etymology of the term, and obviously wary of greater international attention to their own mass repressions: Famine of 1932–33, “Great cleansing” 1937–38, Violent deportations of nations during World War II and others. The remaining states feared that entering the political groups in the definition of genocide would lead to international intervention in their internal politics [Staub, 2002: 8].

The exclusion of social and political groups as victims of the Genocide Convention definition is still criticized by some historians and sociologists. In particular, M. Hassan Kakar in his book “Afghanistan: The Soviet Invasion and the Afghan Response, 1979–1982” argues that the international definition of genocide is too limited, it should include political groups or other groups that are recognized invaders [Kakar Hassan, 1995: 170]. With him, in fact, F. Chalk and K. Jonassohn united, they concluded that “genocide – a form of one-sided mass killing in which a state or other authority intends to destroy a group, when the state and its members are determined criminals” [Chalk, Jonassohn, 1990: 368]. While there are different definitions of the term, – said Professor University of British Columbia, political scientist A. Jones, – most researchers believe that the “intent to destroy” is a prerequisite qualifications act of genocide, and the growing recognition criteria for including physical destruction” [Jones, 2006: 20–21].

B. Harff and T. Gurr outline the genocide as “the promotion and implementation of measures by the state or its agents, leading to the destruction of a large part of the group... Victims determined primarily by national characteristics, that is ethnic origin, religion or nationality”. Researchers distinguish at the same time genocide and politicide on the grounds of state identification group members. In the case of politicide group of victims are defined primarily in terms of their hierarchical position or political opposition to the regime or dominant group [Harff, Gurr, 1988].

Scientists at Washington University D. Polsby and Don B. Kates Jr. agreed with this definition of genocide. They emphasize proposed by B. Harff “distinction between genocide and “massacre”, which she describes as a short-lived attacks of the crowd, despite the frequent indulgence of the authorities, rarely lasts long. As violence continues for a sufficiently long period Harff says that the difference between connivance and complicity disappears” [Polsby, Kates, 1997: 1237].

By R. J. Rummel, the concept of genocide has three different meanings. In the usual sense – it is a killing of people by the government because of their national, ethnic, racial or religious affiliation. The legal meaning of genocide refers to the international treaty: “The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide”. Third, the definition of genocide includes not only murders but also the elimination of groups by preventing childbearing or forcibly transferring children from one group to another. Summarized meanings of genocide similar to the usual definition, but also includes government killings of political opponents or otherwise intentional murder. To avoid confusion regarding the nature of the term, R. Rummel to the third variant of understanding coined the term “democide” [16].

Emphasizing the possibilities of public and private subjects to commit genocide in the twentieth century, for example in failed states or acquiring by non-state actors of nuclear weapons, British lawyer-foreign A. Gallagher defines genocide as “a situation where the carrier of collective power (usually the government) deliberately uses basis of its power to implement the process of destroying the group (how it is defined by villain), in whole or in significant part, depending on the relative size of the group”. The definition proposed by scientist provides a central place for intention, multidimensional understanding of destruction, expands the definition of group identity, compared with the formulation in the 1948 Convention, and claims to be destroyed a significant part of the group before it can be classified as genocide [Gallagher, 2013: 37].

However, the above mentioned W. Shabas argues that “careful consideration does not confirm popular literature assertion that included resistance to inclusion (to the 1948 Convention) of political genocide was a Soviet machinations. Soviet views shared by a number of other countries, for which it is difficult to set any geographical or social common denominator: Belgium, Brazil, Venezuela, Dominican Republic, Egypt, Iran, Lebanon, Peru, Uruguay, the Philippines and Sweden. Excluding of political groups was supported by non-governmental organizations, including the World Jewish Congress, in line with the vision of the nature of the crime of genocide by Raphael Lemkin” [Schabas, 2009: 160].

Thanks to the friendly relations with the Ukrainian community, and especially the long head of the Ukrainian Congress Committee of America and Georgetown University Professor L. Dobriansky, R. Lemkin still the most widely interpreted the concept of “genocide”, highlighting the separate “Soviet genocide”. Accordingly, he considered as a genocide famine of 1932–33 in the Soviet Ukraine and took part in a memorial celebration of the Great Famine, organized by the Ukrainian community in New York in 1953 [Serbyn, 2009]. At the meeting R. Lemkin made a speech, typing the text of which is stored in the Archive Fund of the New York Public Library folder, which contains other materials to his “History of Genocide”. Lawyer worked on the study for a long time, but it has never been published in full, as the speech was released in 2008 [9]. In it R. Lemkin directly called crimes of Stalin’s regime as genocide against the Ukrainian nation and stressed that it had ordained exactly towards ethnic Ukrainian. This is consistent with the requirements of the UN Convention 1948, which does not recognize social groups possible victims of genocide – thus, does not recognize the artificial famine directed only against the peasants as genocide. In the Ukrainian genocide R. Lemkin saw four components:

- 1) elimination of Ukrainian intelligentsia – the brain or the mind of the nation;
- 2) liquidation of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church – “the soul of Ukraine”;
- 3) Holodomor of the Ukrainian peasantry – the guardian of national spirit, Ukrainian culture, language and literature, folklore and music, traditions, etc.;
- 4) population of Ukraine by another ethnic elements for a radical change of the ethnic composition of inhabitants.

R. Lemkin argued that in 1932–33 five million of Ukrainians have been driven to starvation and “Soviet leaders tried to justify this blatant violence as a necessary economic measure related to the socialization of cultivated land and the liquidation of the kulaks – independent farmers”. In fact, according to the lawyer, “Ukrainian peasantry was sacrificed to eliminate the Ukrainian nationalism and establish a terrifying monotony of the Soviet state. The methods used in this part of the plan is not limited to any particular group. All suffered – men, women, children”.

R. Lemkin said the gathering that the harvest in 1933 “was enough to feed not only people but also animals in Ukraine, although it was slightly lower than the previous year, largely due to the struggle for collectivization. But hunger was required by Soviets, so they created it “on demand” by the incredibly inflated grain procurement rules. In addition, thousands of acres of

wheat were never collected, harvest left to rot in the fields. And that was collected, was sent to public bin, until the authorities decide what to do with the harvest. Most of this grain, vital to Ukrainian people, was moved to export as payment for foreign loans. Under conditions of hunger in the country, thousands of people left the rural areas and moved to town to get food. When they were caught and deported back to the village, they refused their children in the hope that at least they will survive... In thousandths villages there were now no more than a hundred residents; in the second half the population of the villages disappeared,... every day perished 20-30 people. Cannibalism was commonplace”.

Striking visionary R. Lemkin’s conclusion on future of the Soviet Ukraine: “Until Ukraine maintain its national unity, as long as its people also considers himself Ukrainian and press for independence, Ukraine will be a serious threat to the very essence of Soviet ideas. It is not surprising that the communist leaders attach great importance to the Russification of this independent member of “The Union Republics” and decided to fit it under templates of united Russian nation. As Ukrainians are non-Russians and they never were. They have a different culture, a different temperament, a different language, a different religion. Living very close to Moscow, they did not accept collectivization despite the threat of deportation also even death. Therefore it is essential to drive the Ukrainian people in the Procrustean bed of the ideal Soviet man”. It is no accident that on November 20, 2015, in the midst of an active phase of hybrid war against Ukraine, R. Lemkin’s article “Soviet Genocide in Ukraine” was introduced by the Kremlin in the Federal List of Extremist Materials.

Conclusions. It is recognized that term “genocide” is not immediately received wide recognition and was initially not quite identical to the concept of “crimes against humanity”. Generally speaking, lawyers and politicians for some time came out that genocide – only one of the possible crimes against humanity. It is this opinion in 1947 US military tribunal, which operated in the Western Germany, expressed in the decision of Nazi judges. It should be noted that Israeli law “On the punishment of the Nazis and collaboration with the Nazis” 1950 also important to understand the essence of the concept of “genocide”. In it the term “genocide” was used close to the concept of “crimes against humanity” formulation – “crimes against the Jewish people”. And definition of such a crime is literally repeated determination of genocide enshrined in the Convention 1948.

Therefore, the tragedy of the Armenian people 1915–16 still classified in the world as a crime against humanity. Since the story does not recognize the subjunctive mood, interested readers can now only compare the definitions of these crimes in the Rome Statute of the International Criminal Court 1998. We note the main difference between them: genocide always aims at complete or partial destruction of a national, ethnic, racial or religious group. Crimes against humanity aim against civilians, but does not foresee total or partial destruction of them only by belonging of individuals to that population.

References

1. Головченко В. (2008) ‘Міжнародно-політичний вимір українського голодомору 1932–1933 рр.’ [International-political dimension of the Ukrainian Holodomor 1932–1933], *Пам’ять століть* 5–6: 141–150.
2. Головченко В. (2014) ‘Голодомор 1932–1933 рр. в історичній і національній пам’яті’ [Holodomor 1932–1933 in historical and national memory], *Гілея: Науковий вісник: Збірник наукових праць* 82: 46–53.
3. Головченко В. І. (2017) ‘Трагедії геноциду в постбіполярному світі й проблема відповідальності за них’ [Tragedies of genocide in post-bipolar world and problem of responsibility for its], *Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки* 14.

4. Auran Y. (2004) *The Banality of Denial: Israel and the Armenian Genocide*. New Brunswick; London: Transaction Publishers.
5. Chalk F., Jonassohn K. (1990) *The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies*. Yale: Yale University Press.
6. *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. 09. 12. 1948, <<http://www.hrweb.org/legal/genocide.html>>
7. Gallagher A. (2013) *Genocide and Its Threat to Contemporary International Order*. London: Palgrave Macmillan.
8. Harff B., Gurr T. (1988) 'Toward Empirical Theory of Genocides and Politicides: Identification and Measurement of Cases since 1945', *International Studies Quarterly* 37, 3: 359–371.
9. *Holodomor: Reflections on the Great Famine of 1932–1933 in Soviet Ukraine* (2008), Luciuk L. (ed.). Kingston, Ontario: The Kashtan Press. – Appendix A.
10. Jones A. (2006) *Genocide: A Comprehensive Introduction*. New York: Routledge/Taylor & Francis Publishers.
11. Kakar Hassan M. (1995) *Afghanistan: The Soviet Invasion and the Afghan Response, 1979–1982*. Berkeley: University of California Press.
12. Lemkin R. (1944) *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation – Analysis of Government – Proposals for Redress*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
13. Manjikian S. J. (2007) 'Genocide and the Failure to Respond', in N. Kramer (ed.) *Civil Courage: A Response to Contemporary Conflict and Prejudice*, P. 47–60. New York; Washington: Peter Lang Publishing.
14. Polsby D. D., Kates, Don B., Jr. (1997) 'Of Holocausts and Gun Control', *Washington University Law Quarterly* 75, 3: P. 1237–1275.
15. Rubinstein W. D. (2004) *Genocide: A History*. Harlow; London: Pearson Education.
16. Rummel R. J. 'Democide Versus Genocide: Which is What?', <<http://www.hawaii.edu/powerkills/GENOCIDE.HTM#TOP>>
17. Schabas W. (2006) *The UN International Criminal Tribunals: The Former Yugoslavia, Rwanda and Sierra Leone*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Schabas W. (2009) *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Serbyn R. (2009) 'Lemkin on the Ukrainian Genocide', *Journal of International Criminal Justice* 7: 123–130.
20. Staub E. (2002) *The Roots of Evil: The Origins of Genocide and Other Group Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
21. *The Charter and Judgment of the Nürnberg Tribunal – History and Analysis: Memorandum submitted by the Secretary-General*, <http://www.cininas.lt/wp-content/uploads/2015/06/1949_UN_ILC_N_statuto_koment.pdf>

УДК 339.543.012.42:341.241.8((061.1ЄС)+(477))

IMPACT OF THE ASSOCIATION AGREEMENT WITH THE EU ON THE DEVELOPMENT OF FOOD LAW IN UKRAINE

ВПЛИВ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС НА РОЗВИТОК ХАРЧОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

ВЛИЯНИЕ СОГЛАШЕНИЯ ОБ АССОЦИИ С ЕС НА РАЗВИТИЕ ПИЩЕВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Berezovska I.

Candidate of Legal Sciences, Research Associate of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: irenhome@ukr.net

Березовська І. А.

Кандидат юридичних наук, науковий співробітник науково-дослідної частини Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: irenhome@ukr.net

Березовская И. А.

Кандидат юридических наук, научный сотрудник научно-исследовательской части Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.
E-mail: irenhome@ukr.net

Abstract. *The article notes that after signing the Association Agreement and launching free trade area between Ukraine and the EU, a new stage in the development of Ukrainian food law has begun. It is characterized by the increased impact of European Union law on the legal regulation of this sphere. The provisions of Chapter 4 “Sanitary and phytosanitary measures” of the basic for the FTA Ukraine-EU Title IV of the Association Agreement “Trade and Trade-related Matters”, which serve as a legal basis for harmonization of Ukrainian legislation with EU food legislation were analyzed.*

The ways of Ukrainian food law development are proved to be determined by the Strategy for the implementation of Chapter IV, Section 4 of the Association Agreement. The measures envisaged by the Strategy covering almost all areas of public health, animal health and phytosanitary regulations have been analyzed. The European food and phytosanitary law is found out to cover the territory of Ukraine as a result of the implementation of measures provided for in the Association Agreement and the above Strategy. It was emphasized that the scale of the obligations undertaken by Ukraine to harmonize the food legislation requires prompt and qualified organizational work by the Ukrainian competent authorities.

Key words: *European Union, Association Agreement, food law, sanitary and phytosanitary measures, food safety, approximation of legislation, implementation strategy.*

Анотація. *В статті наголошується, що внаслідок підписання Угоди про асоціацію та початку функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС розпочався новий етап розвитку українського харчового законодавства, що характеризується посиленням впливом права Європейського Союзу на правове регулювання цієї галузі. Проаналізовано положення глави 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» базового для ЗВТ Україна–ЄС Розділу IV Угоди про асоціацію «Торгівля та питання, пов’язані з торгівлею», що слу-*

жать правовою основою для гармонізації українського законодавства з харчовим законодавством ЄС.

Доведено, що напрямки подальшого розвитку українського харчового законодавства визначені Стратегією імплементації Глави 4 Розділу IV Угоди про асоціацію. Проаналізовано передбачені Стратегією заходи, які охоплюють практично всі сфери громадського здоров'я, здоров'я тварин та фітосанітарних правил. Встановлено, що в результаті реалізації передбачених Угодою про асоціацію та зазначеною Стратегією заходів по суті відбудеться поширення європейського харчового та фітосанітарного законодавства на територію України. Підкреслено, що масштаб прийнятих Україною зобов'язань щодо гармонізації харчового законодавства вимагає оперативної та кваліфікованої організаційної роботи з боку українських компетентних органів.

Ключові слова: Європейський Союз, Угода про асоціацію, харчове законодавство, санітарні та фітосанітарні заходи, безпека харчової продукції, гармонізація законодавства, стратегія імплементації.

Аннотація. В статті отмечается, что в результате подписания Соглашения об ассоциации и создания зоны свободной торговли между Украиной и ЕС начался новый этап развития украинского пищевого законодательства, который характеризуется усиленным влиянием права Европейского Союза на правовое регулирование этой отрасли. Проведен анализ положений главы 4 «Санитарные и фитосанитарные меры» базового для ЗСТ Украина-ЕС Раздела IV Соглашения об ассоциации «Торговля и вопросы, связанные с торговлей», служащие правовой основой для гармонизации украинского законодательства с пищевым законодательством ЕС. Доказано, что направления развития украинского пищевого законодательства определены Стратегией имплементации Главы 4 Раздела IV Соглашения об ассоциации. Проанализированы предусмотренные Стратегией меры, которые охватывают практически все сферы общественного здоровья, здоровья животных и фитосанитарных правил. Установлено, что в результате реализации предусмотренных Соглашением об ассоциации и указанной Стратегией мероприятий по сути произойдет распространение европейского пищевого и фитосанитарного законодательства на территорию Украины. Подчеркнуто, что масштаб принятых Украиной обязательств по гармонизации пищевого законодательства требует оперативной и квалифицированной организационной работы со стороны украинских компетентных органов.

Ключевые слова: Европейский Союз, Соглашение об ассоциации, пищевое законодательство, санитарные и фитосанитарные меры, безопасность пищевой продукции, гармонизация законодательства.

The current problem. Partial enforcement of the Association Agreement between Ukraine and the European Union (AA) [1] and the launch of the deep and comprehensive free trade area between Ukraine and the EU (FTA) on 1 January 2016 marked a new stage of Ukraine – EU relations. Proceeding to the practical implementation of the Association Agreement initiated deep integration of Ukraine with the EU and became a factor that determines the future development of the legal system of Ukraine.

Food industry is one of the areas where AA provides for large-scale transformation in the national legal regulation. Given the export potential of Ukraine in the food industry, as well as effects of food legislative regulation on health of each citizen, the research of AA impact on the development of food law in Ukraine is becoming current.

Analysis of the latest publications. In the European doctrine the legal basis of food law was studied by the following scientists: A. Alemanno, C. Dalmet, S. Gabbi, B. Van der Meulen, R.

O'Rourke, P.-M. Vincent, etc. In Ukrainian doctrine the study of food industry regulation in the EU and harmonization of relevant legislation of Ukraine has recently become the subject of special attention not only of Ukrainian scientists but of experts of specialized business associations, officials and practitioners. Among the doctrinal legal research of these issues the works of S. Bugera, T. Churilova, Ya. Dobidovska, V. Yermolenko, T. Kovalenko, V. Mamutov and other scientists are worth mentioning. However, recent trends of legal regulation of this sphere in Ukraine related to the AA entry into force require an individual research.

The purpose of the article. The purpose of this research is to determine the subject of food law regulation and project main ways of its development in Ukraine in the context of the entry into force of the Association Agreement with the EU.

The important research results. English concept of “food law” (or French *la législation alimentaire*), which is literally translated into Ukrainian as “harchove zakonodavstvo”, is not often used in Ukrainian legal doctrine. Instead, in EU law it is common and clearly defined. Its consolidation is associated with the adoption on 28 January 2002 the basic Regulation of the European Parliament and the Council №178/2002 laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety [2], that became a legislative response of the EU for a range of food incidents in the late 1990s.

The purpose of the approval of food law at EU level was introduction of an integrated approach to food safety “from farm to fork”, covering all aspects of food chain, including feed production, primary production, food processing, storage, transportation and retail.

Regulation №178/2002 is the legal basis for the development of legislation on food and feed, both at EU and national levels. To this end, it sets forth the general principles, requirements and procedures underlying the decision-making on food safety and feed, covering all stages of production and distribution. Moreover, the instrument regulates basic procedures and tools for emergency response and crises, and rapid alert system for food and feed (RASFF).

Regulation introduces an independent body responsible for scientific advice and scientific and technical assistance to support legislation and EU policies in all fields which have a direct or indirect impact on food safety and animal feed – European Food Safety Authority (EFSA).

Regulation is designed to ensure a high level of protection of human life and consumer interests in relation to food, while ensuring the effective functioning of the internal market.

According to Article 3 of the said Regulation the term “food law” means the laws, regulations acts and administrative provisions governing food in general, and food safety in particular, at both EU and national levels. Food law governs any stage of production, processing and distribution of food and also of feed produced for, or fed to food-producing animals.

Definition of “food” (or “foodsuff”) is enshrined in Article 2 of the Regulation and includes any substance or product, whether processed or not, partially processed or unprocessed, intended to be, or reasonably expected to be ingested by humans. “Food” includes drink, chewing gum and any substance including water, intentionally incorporated into the food during its manufacture, preparation or treatment.

Therefore, food law in the EU covers all stages of production, processing and distribution of food and feed for farm animals.

In addition to general principles and provisions laid down in Regulation № 178/2002, EU food law includes a group of standards that focus on hygiene requirements (Hazard Analysis and Critical Control Points HACCP) – Regulation № 852/2004 of 29 April 2004 on the hygiene of foodstuffs [3]; Regulation № 853/2004 of 29 April 2004 lays down specific hygiene rules for food of animal origin [4].

Another group incorporates rules on the official monitoring mechanisms – Regulation № 882/2004 of 29 April 2004 on official controls performed to ensure the verification of compliance with feed and food law, animal health and animal welfare rules [5]; Regulation № 854/2004 of 29 April 2004 laying down specific rules for the organisation of official controls on products of animal origin intended for human consumption [6].

In the Ukrainian legal system the regulation of food distribution had its own history. For a long time it was based on the Soviet approach, where the state determined the standards of food production and controlled its observance. The main legal acts in this area were: Law of Ukraine “On the safety and quality of food” of 23 December 1997 [7]; Law of Ukraine “On ensuring sanitary and epidemiological welfare of population” of 24 February 1994 [8]; Law of Ukraine “On veterinary medicine” of 25 June 1992 [9]; Law of Ukraine “On Protection of Consumers' Rights” of 12 May 1991 [10]; Law of Ukraine “On Standardization” of 17 May 2001 [11]; Law of Ukraine “On confirmation of compliance” of 17 May 2001 [12] and others.

With the accession to the WTO in 2008, Ukraine joined the international WTO agreements, including the Agreement on Agriculture, the Agreement on Sanitary and Phytosanitary Measures and began appropriate harmonization of its legislation with the requirements of international law.

Since the conclusion of the Association Agreement with the EU in Ukraine a new stage in the development of food law, characterized by the increased influence of the European Union in the regulation of the sphere has begun. The WTO principles and approaches to the regulation of food trade in the Association Agreement are supplemented by large-scale contractual obligations that imply the fundamental reform of the Ukrainian food law.

It should be noted that the reform was launched before the AA entry into force as a result of the adoption in 2014 of Law “On amendments to some legislative acts of Ukraine concerning food” [13] designed to harmonize Ukrainian legislation with the EU in the field of safety and food quality, ensuring a high level of protection of human health and consumer interests and the creation of transparent conditions for economic activities, increasing competitiveness of domestic food production and reducing their prices.

The above law, *inter alia*, amended the Law of Ukraine «On the safety and quality of food», currently the Law «On the basic principles and requirements for safety and quality of food». Currently, it regulates relations between executive authorities, food business operators and food consumers. It determines the order to ensure safety and quality of food produced, in circulation, imported (sent) to the customs territory of Ukraine and/or exported (sent) from it. Ukrainian experts recognize that law to be a reforming one and assess the level of adaptation of its provisions to EU law standards of food to be high [20 Churilova, 2015: 63].

The next step in the development of food law of Ukraine should be the regulation of the procedure for official monitoring of food safety. To this end, in 2014 the Draft Law of Ukraine «On State monitoring carried out to verify compliance with the law on safety and quality of food and feed, animal health and welfare» was drawn up and adopted [14]. The draft law specifies the requirements for the competent authorities, duties and powers of state inspectors harmonized with respective EU regulations. However, it is still awaiting for its final approval by the parliament.

Establishment of the free trade area with the EU on 1 January 2016 launched a clear mechanism for harmonization of Ukrainian legislation with EU food law provided for in the Association Agreement. Its legal basis is the basic position for the EU-Ukraine FTA, Title IV of AA «Trade and Trade-related Matters» and in particular Chapter 4 «Sanitary and phytosanitary measures», including Articles 59-74 of AA (hereinafter – Chapter 4 of the AA) and Annexes IV, V to the AA.

According to Article 59, the objective of Chapter 4 of the AA is to facilitate the trade implementation between Ukraine and the EU covered by sanitary and phytosanitary measures (SPM) in ensuring the health of people, animals and plants, particularly by approximating Ukraine's laws to those of the EU.

Article 63 of the AA lays down the obligations of the Parties to inform each other of the peculiarities of the competent authorities. Moreover, according to Article 74 the Sub-Committee on SPM management of the Committee on Trade is established, which has an important task of implementation of Chapter 4 of the AA. In particular, the Sub-Committee will conduct regular monitoring of the implementation of the adaptation process, revise, where appropriate, amend the Annexes to Chapter 4 of the AA, provide opinions and recommendations to other bodies, draw up reports under the AA.

The EU sets forth the rules of procedure of the Sub-Committee on SPM management in Council Decision 2017/189 of 16 January 2017 [15]. Ukraine approves the organization of work of the Sub-Committee and its working group in Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 646 of 8 July 2015 [16]. Coordination of work is performed by the Government Office for European and Euro-Atlantic Integration of the Secretariat of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Agriculture Ministry is the Ministry responsible for the organization of the Ukrainian working group of the Sub-Committee, its head – Deputy Minister of Agriculture and Food of the European Integration.

Article 64 of the AA is the immediate legal basis for the harmonization of Ukrainian law with EU food law. In particular, it contains a clear commitment of Ukraine to approximate its sanitary and phytosanitary and animal welfare legislation in compliance with the EU legislation, as set out in Annex V to the AA. The obligations of the Parties to cooperate on legislative approximation and capacity-building were established. The responsibility of the Sub-Committee on SPM management to regularly monitor implementation of the approximation process, set out in Annex V to this Agreement, in order to provide the necessary recommendations on approximation measures was stipulated.

Obligations of Ukraine under Article 64 of the AA to submit within three months after entry into force of the AA to the SPM Sub-Committee a comprehensive strategy for the implementation of Chapter 4, divided into priority areas that relate to measures, as defined in Annex IV-A, IV-Annex B and Annex IV-C to AA facilitating trade in one specific commodity or group of commodities is of particular importance for the further development of national food law. Agreement stipulates that this strategy shall serve as a reference document for the implementation of Chapter IV and will be added to Annex V to the AA.

To fulfill these commitments the Cabinet of Ministers of Ukraine on 24 February 2016 adopted a Comprehensive Strategy for the Implementation of Chapter IV of the AA №228 (hereinafter – “the Strategy”) [17], which contains a detailed list of measures agreed with systematic regulatory convergence with Ukrainian legislation, reference to the relevant EU legislation and fixes implementation periods.

Section 1 of the Strategy “Public Health” includes activities related to the issues of defining the basic principles and requirements of food and feed; State monitoring in the SPM area; labeling and information on food products. A separate section includes measures applied to products of animal origin, including the main categories of products of animal origin for human consumption (meat, fishery products, milk, eggs, food additives, flavorings, etc.).

Section 2 of the Strategy “Animal Health” includes measures applied to the main categories of live animals, measures on animal diseases, animal identification and registration, animal by-products, feed additives and feed, standards of keeping and treating animals.

Chapter 3 of the Strategy “Phytosanitary measures” includes measures on plants, plant products and other target objects. In particular, measures on plant health, protection of plant varieties, fertilizers, seeds and planting material, GMO monitoring.

Strategy analysis shows that its implementation plan includes almost all set of basic (horizontal) and sectoral (vertical) EU food legislation and covers more than 200 regulatory legal acts of the EU. The list of these acts is in fact impressive, ranging from the above-mentioned basic Regulation №178/2002, laying down the general principles and requirements of food law, Regulation №853/2004 laying down specific hygiene rules for products of animal origin and Regulation № 854/2004 laying down specific rules for the organisation of formal monitoring over products of animal origin intended for human consumption, including the Directive on issues of animal health and veterinary requirements to the Commission's decision on placing certain types of genetically modified foods on the market.

The Strategy sets forth the implementation period for all activities covering the period from 2016 to 2021. A bulk of the EU food legislation should be implemented in the Ukrainian legislation during 2018.

Assessment of the list of activities covering virtually all aspects of public health, animal health and phytosanitary regulations suggests that unprecedented reform of Ukrainian legislation, which resulted in extension of the European food and phytosanitary legislation to the territory of Ukraine is launched by the gradual implementation of the Strategy.

It is worth mentioning that the AA provides for the mechanism to monitor the implementation of commitments by Ukraine, including continuous assessment by the EU institutions of the status of implementation and carrying out measures and commitments by Ukraine to harmonize its legislation.

To facilitate the assessment process, the Ukrainian government to the end of these transitional periods, specified in the AA, must provide EU with progress reports on legislative approximation. Except assessments of approximation, the monitoring procedure may include a “on-the-spot missions, with the participation of EU institutions, bodies and agencies, non-governmental bodies, supervisory authorities, independent experts and others as needed” (Article 475 of the AA).

Within the framework of the FTA positive result of such monitoring is stipulated by prerequisite for the further opening of EU markets for Ukrainian businesses. One of the first examples of this was the monitoring mission of Food and Veterinary Office of the General Directorate of Health and Food Safety of the European Commission (DG SANTE), that in September 2016 checked some issues of state monitoring of food safety in Ukraine, namely monitoring of residues of veterinary drugs and contaminants in animal products. The final report containing findings and recommendations for national competent authorities was drafted in the result of the monitoring [18]. Their implementation will depend on the further opening of the EU market for Ukrainian food of animal origin.

Assessment of commitments on harmonization of food legislation adopted by Ukraine gives reason to believe that their implementation requires a skilled operative and organizational work of the Ukrainian competent authorities. The planned harmonization requires special attention of the Ukrainian government and requires highly skilled personnel. Some work on institutional support has already started: in 2014 in the structure of the Agriculture Ministry the post of Deputy Minister for European Integration was introduced, reforming of the leading competent body – the State Service of Ukraine on food safety and consumer protection by creation of the State Veterinary and Phytosanitary Service was launched, joining the State Inspection of Ukraine for Consumer Rights Protection and the State sanitary and epidemiological service. However, the

delay in the organizational transformation of the new service, which took nearly one and a half year, had an adverse impact on the development of the industry. Thus, the provision of these services was adopted only in a year, and the questions of its funding and structure were solved only in January 2016 [19]. Accordingly, only in April 2016 the formation of the central office and local offices began. Such approaches to the reform of the competent authority with a view to problem epizootic situation and many challenges in agriculture and the food industry should be urgently changed by Ukrainian government. The State Service of Ukraine on food safety and consumer protection faces the following urgent tasks: to conduct technical work on translation of EU documents into Ukrainian, to improve the mechanism for assessment of compliance of Ukrainian legislation with European one, to establish coordination between all competent authorities to implement plans on food law harmonization under the Association Agreement efficiently and timely.

Conclusions. Thus, the implementation of the Association Agreement, including the launch of a free trade area between Ukraine and the EU was the impetus for the reform of Ukrainian food legislation aimed at regulating the quality and safety of food, both on state and at manufacturing level.

A Comprehensive Strategy for the Implementation of Chapter IV of the AA became the main document that will determine the development of Ukrainian food law at least for next 5 years. Analysis of measures envisaged by the Strategy covering almost all areas of public health, animal health and phytosanitary regulations, states that as a result of its implementation the application of European food and phytosanitary law in Ukraine has begun. Such reform, due to the need of development of trade relations between Ukraine and the EU will have much broader implications both for the economy and for social relations in Ukraine.

References

1. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part // Official Journal L 161, 29. 5. 2014, P. 3–2137.
2. Regulation №178/2002 of 28 January 2002 of the European Parliament and the Council laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety// Official Journal L 31/1 1. 2. 2002, P. 1.
3. Regulation №852/2004 of the European Parliament and the Council of 29 April 2004 on the hygiene of foodstuffs // Official Journal L 139, 30. 4. 2004, P.1.
4. Regulation № 853/2004 of the European Parliament and the Council of 29 April 2004 laying down specific hygiene rules for food of animal origin // Official Journal L 139, 30. 4. 2004, P. 55.
5. Regulation №882/2004 of the European Parliament and the Council of 29 April 2004 on official controls performed to ensure the verification of compliance with feed and food law, animal health and animal welfare rules // Official Journal L 165, 30. 4. 2004, P. 1.
6. Regulation №854/2004 of the European Parliament and the Council of 29 April 2004 laying down specific rules for the organisation of official controls on products of animal origin intended for human consumption // Official Journal L 139, 30. 4. 2004, P. 206.
7. Law of Ukraine «On the safety and quality of food» of 23 December 1997, № 771/97-VR // Official Bulletin of Ukraine from 05.02.1998., Number 3, P. 13, Article 75, Code Act 4679/1998.
8. Law of Ukraine «On ensuring sanitary and epidemiological welfare of population» of 24 February 1994, № 4004-XII // Voice of Ukraine from 08. 04. 1994.

9. Law of Ukraine «On veterinary medicine» of 25 June 1992, № 2498-XII // Voice of Ukraine from 24. 02. 1997.
10. Law of Ukraine «On Protection of Consumers' Rights» of 12 May 1991, №1023-XII // Voice of Ukraine from 08. 06. 1991.
11. Law of Ukraine «On Standardization» of 17 May 2001, №2408-III // Voice of Ukraine from 20. 06. 2001.
12. Law of Ukraine «On confirmation of compliance» of 17 May 2001, № 2406-III // Voice of Ukraine from 26. 06. 2001.
13. Law «On amendments to some legislative acts of Ukraine concerning food» № 1602-VII of 22 July 2014 // Voice of Ukraine from 19. 09. 2014.
14. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine № 1605-VII from 22. 07. 2014 on adopting a draft Law of Ukraine on State controls carried out to verify compliance with the law on safety and quality of food and feed, animal health and welfare // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1605-18>
15. Council Decision 2017/189 of 16 January 2017 // Official Journal of the European Union L 29/40 3 February 2017.
16. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 646 of 8 July 2015 «On organization of the Subcommittees of the Association Committee in the framework of the EU-Ukraine Association Agreement» // Governmental Courier N 170 of 16. 09. 2015.
17. Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine №228 on 24 February 2016 “On Approval of Comprehensive Strategy for Implementation of Chapter IV (Sanitary and Phytosanitary Measures) of Title IV “Trade and Trade-related Matters” of the Association Agreement between Ukraine and the EU // Governmental Courier N 65 of 06. 04. 2016.
18. European Commission Directorate General for health and food safety Final report of an audit carried out in Ukraine from 05 september 2016 to 16 september 2016 in order to evaluate the control of residues and contaminants in live animals and animal products including controls on veterinary medicinal products DG (SANTE) 2016-8897 – MR // http://ec.europa.eu/food/audits-analysis/audit_reports/details.cfm?rep_id=3719
19. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 76 of 27 January 2016 “Some issues of activities of the State Service of Ukraine on food safety and consumer protection”// <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248828510>.
20. *Churylova T.* The issue concerning the adaptation of the Ukrainian legislation to the EU requirements in the sphere of food safety // Scientific Journal of International Humanitarian University. Series: “Law” – 2015, № 14, P. 60–63.

УДК 343.195 (477)

ІНСТИТУТ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

INSTITUTE OF JURY TRIAL IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL EXPERIENCE

ИНСТИТУТ СУДА ПРИСЯЖНЫХ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

Колюх В. В.

Доктор політичних наук, доцент кафедри політичних наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: vmedvin@gmail.com

Kolyukh V.

Doctor of Political Science, associate professor of Political Science of Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: vmedvin@gmail.com

Колюх В. В.

Доктор политических наук, доцент кафедры политических наук Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: vmedvin@gmail.com

Анотація. Автором розкрито досвід функціонування інституту присяжних у судочинстві зарубіжних держав відповідно до його основних моделей у світовій юридичній практиці. Особливу увагу приділяється питанням процедури формування списків присяжних та їх кількісному складу; судовому розгляду справ за участю присяжних; особливостям постановлення рішення про визнання винуватості (невинуватості) особи у вчиненні злочину. Досліджено поняття вердикту. Проаналізовано положення нового Кримінального процесуального кодексу України, що регулюють особливості функціонування інституту присяжних у суді першої інстанції. Встановлено, що українське законодавство запозичило континентальну (європейську) модель суду присяжних, які спільно із професійними суддями вирішують питання факту та питання права.

Ключові слова: суд присяжних, професійний суддя, вердикт, кримінальне провадження, судовий розгляд.

Abstract. The author reveals the experience of the functioning of the jury in the legal proceedings of foreign countries in accordance with its main models in the world legal practice. Particular attention is paid to the procedure for the formation of jury lists and their quantitative composition; judicial review of cases involving juries; the specifics of the decision to recognize the guilt (innocence) of a person in the commission of a crime. The concept of a verdict is investigated. The provisions of the new Criminal Procedural Code of Ukraine regulating the functioning of the jury in the court of first instance are analyzed. It is established that the Ukrainian legislation borrowed the continental (European) model of the jury trial, which together with professional judges decide the issue of fact and law issues.

Key words: jury trial, professional judge, verdict, criminal proceeding, trial.

Аннотация. Автором раскрыт опыт функционирования института присяжных в судопроизводстве зарубежных государств в соответствии с его основными моделями в

мировой юридической практике. Особое внимание уделяется вопросам процедуры формирования списков присяжных и их количественному составу; судебному рассмотрению дел с участием присяжных; особенностям вынесения решения о признании виновности (невиновности) лица в совершении преступления. Исследовано понятие вердикта. Проанализированы положения нового Уголовно-процессуального кодекса Украины, регулирующие особенности функционирования института присяжных в суде первой инстанции. Установлено, что украинское законодательство заимствовало континентальную (европейскую) модель суда присяжных, которые совместно с профессиональными судьями решают вопрос факта и вопросы права.

Ключевые слова: суд присяжных, профессиональный судья, вердикт, уголовное производство, судебное разбирательство.

Постановка проблеми. Суд присяжних в Україні є достатньо новим інститутом, незважаючи на те, що у Конституції України від 28 червня 1996 р. було задекларовано право народу брати участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (ст. 124). Однак, положення Основного закону лише визначили вектор подальшої законотворчої діяльності щодо створення правових умов для функціонування суду присяжних. Лише з прийняттям 13 квітня 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), у §2 Глави 30 передбачено основні положення щодо здійснення судового розгляду за участю присяжних, зокрема, передбачені їх права та обов'язки, особливості виклику та їх усунення тощо.

Водночас, ставлення до цього інституту як науковців-процесуалістів, так і практиків, є неоднозначним, оскільки він має як переваги (суд присяжних є елементом системи стримувань та противаг у функціонуванні судової ланки, наявність якого є проявом гуманізації кримінального процесу, який спрямований на захист громадянина від свавілля державних органів [16, с. 73, 76–77]), так і недоліки (непрофесійність присяжних та відсутність у них базової юридичної освіти може призвести до винесення несправедливого рішення у справі, зокрема, виправдання особи, що вчинила злочин; схильність серед присяжних виносити рішення на підставі емоцій, а не закону). Разом із тим, аналіз законодавчої моделі суду присяжних та практики застосування свідчить про недосконалість чинного законодавства в цій частині (наприклад, відсутність професіонального відбору членів суду присяжних; низький рівень соціального захисту складу суду присяжних тощо). У зв'язку з цим, особливо актуальним є здійснення порівняльно-правового дослідження щодо особливостей формування та функціонування суду присяжних, що надасть можливість виявити схожі та відмінні риси у цій частині, оцінити переваги та недоліки тих чи інших законодавчих рішень, а також взаємовплив законодавства окремих держав.

Тому **метою цієї статті** є аналіз інституту присяжних в Україні в контексті зарубіжного досвіду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукових видань останніх років свідчить, що питання інституту присяжних розглядалося у працях А. Б. Войнаровича, С. О. Іваницького, В. С. Канціра, Ю. В. Лисюка, В. Т. Нора, М. М. Олашин, М. В. Оніщука, В. С. Сердинського, І. Є. Словської, А. А. Солодкова, В. М. Тернавської, В. М. Тертишника, В. І. Шишкіна, О. Г. Яновської та інших, які здійснили вагомий внесок у розробку цієї проблеми. Водночас, виникає чимало питань, які потребують вирішення чи додаткового обґрунтування, а зокрема: чи доцільним та виправданим є функціонування інституту присяжних в Україні в теперішньому законодавчому вигляді; чи дієвою є діяльність суду присяжних, оскільки за їх участю не розглядають справи в суді апеляційної інстанції; яким вимогам повинні відповідати так звані непрофесійні судді.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світовій юридичній практиці прийнято виділяти дві основні моделі суду присяжних – англо-американська (класична) та континентальна (європейська). Для англо-американської моделі суду присяжних (США, Велика Британія, Канада, Бельгія, Швейцарія, Мальта тощо) характерним є те, що колегія присяжних виносить вердикт (*de lege ferenda*) про винуватість (невинуватість) особи у вчиненні злочину без участі професійних суддів. У випадку, якщо присяжні виражають згоду з обвинувальним актом, в подальшому професійний суддя призначає підсудному конкретний вид та розмір покарання. За таких умов, очевидно, що компетенція присяжних і професійних суддів є різною, оскільки перших прийнято відносити до «суддів факту», натомість, других – до «суддів права» [17, с. 133; 3, с. 295].

При континентальній моделі (Франція, Німеччина, Італія, Греція, Австрія, Данія та ін.) колегія із числа професійних суддів та представників народу всі питання, які пов'язані з розглядом справи (у тому числі, дослідження доказів, встановлення наявності чи відсутності у діях особи ознак складу злочину) та постановленням вироку (кваліфікація злочину, призначення покарання) вирішують спільно. Непрофесійних суддів називають «шефени», що з німецької перекладається як «член», «засідатель», які беруть участь у всіх стадіях процесу. При цьому, на відміну від кандидатів у присяжні, які обираються одноразово (англо-американська модель суду присяжних), шефени виконують свої повноваження протягом певного періоду часу.

Водночас, деякі держави (Японія, Люксембург, Фінляндія) взагалі відмовилися від інституту присяжних як такого, посилаючись на його неефективність, оскільки не змогли впоратися із збільшенням обсягу роботи судів, уповільненням загального руху справи та, як наслідок, різким збільшенням тривалості судових засідань у порівнянні з процесами, що їх ведуть судді самостійно [22, с. 115].

Не викликає заперечень той факт, що суд присяжних у кожній державі функціонує з різним успіхом, оскільки має свої особливості в його організації, які зумовлені специфікою системи права, національними та соціально-політичними умовами життя, традиціями побудови загальнообов'язкових правил поведінки, а також важливістю відповідних відносин в житті держави. Видається, для того, щоб оцінити переваги та недоліки організації інституту суду присяжних у тих чи інших державах, потрібно поетапно з'ясувати наступні питання:

- процедуру формування списків присяжних та їх кількісний склад;
- судовий розгляд справи за участю присяжних;
- особливості постановлення рішення про визнання винуватості (невинуватості) особи у вчиненні злочину.

Законодавче регулювання та організаційне забезпечення процедури формування списків присяжних багато в чому визначає якість судового розгляду за участю присяжних та досконалість кримінального процесу [12, с. 84]. Так, у США кожен федеральний територіальний суд має свій порядок залучення присяжних. Основою для набору кандидатів є дані перепису населення, списки виборців цієї території чи платників податків, інформація з довідників про жителів міста, телефонні довідники тощо. У кожному штаті є посада судового чиновника, який складає загальний список громадян. Ця ж особа комплектує список кандидатів для кожного конкретного процесу з урахуванням того, щоб склад присяжних було представлено всіма можливими верствами населення [9, с. 43]. У Франції та Великобританії формування журі присяжних здійснюється шерифом, який складає їх загальний список, з якого клерк суду викликає 36–48 осіб до суду. В подальшому, шляхом жеребу, відбирають лише 12 представників народу [11, с. 69].

При цьому, законом встановлені певні вимоги для відбору присяжних. Так, у Німеччині ними можуть бути громадяни у віці від 25 до 70 років, які проживають на території муніципалітету та на момент складання списку кандидатів у шеффени, не визнані неспроможними брати участь у провадженні. Не можуть бути шеффенами громадяни, які порушували принципи людяності правової держави, особи, засуджені до позбавлення волі на строк понад 6 місяців, а також особи, які були вже шеффенами два терміни поспіль, чий термін повноважень ще триває на момент складання списку кандидатів у шеффени. При відборі шеффенів необхідно дотримуватися принципу рівності чоловіка і жінки [14, с. 213]. В Англії присяжним може бути особа, яка досягла 18-ти річного віку та проживає у цій країні не менше п'яти років (вимога про наявність громадянства відсутня). В Австрії нижня вікова межа становить 30 років; у Російській Федерації – 25 років; у США – 18 років [8, с. 13]. Видається, що встановлення нижньої вікової межі у віці 18 років є хибним кроком законодавця, оскільки така особа ще не до кінця усвідомлює важливості покладеного на неї обов'язку. Тому правильним є встановлення нижньої межі у більш зрілому віці (наприклад, 25 чи 30 років). Такий висновок також впливає з того, що професійним суддею є особа, яка має вищу юридичну освіту, відповідний досвід роботи у галузі права тощо. А це можливо у віці явно не 18-ти років.

Окремого розгляду потребує визначення кількісного складу суду присяжних, який за законодавством зарубіжних держав, є різним. При його обранні, очевидно, слід виходити з організаційних та фінансових можливостей держави. Він також обумовлюється і моделлю суду присяжних, яка передбачає певний порядок розгляду та вирішення ним відповідних питань. Так, в англійській судовій системі існує Суд корони, який складається з 12 присяжних засідателів і головуючого судді. Водночас, за згодою сторін можливий також розгляд справ і за участю присяжних у меншому складі, однак у кримінальному провадженні їх повинно бути не менше дев'яти. У США склад журі з кількості 12 осіб (штати Вісконсін, Теннессі і Вермонт) також не є обов'язковою вимогою, оскільки Верховним Судом у своєму рішенні зазначено, що такий склад присяжних склався як наслідок «історичної випадковості». Тому дозволено розглядати судові справи у тяжких злочинах на рівні штату судом у кількості шести або восьми осіб [24]. Різна кількість присяжних також у Франції (суд першої інстанції – 6 осіб; апеляційної інстанції – 9 осіб) [15, с. 166]; Австрії, Німеччині – 2 ; Італії – 6; Греції – 5 [4, с. 38].

О. Г. Яновська зауважує, що скорочення чисельності присяжних лише до кількох осіб суттєво знижує ефективність діяльності суду присяжних і не може забезпечувати повноцінну участь народу в процесі здійснення правосуддя [21, с. 137]. Разом із тим, видається, що кількісний показник складу суду навряд чи впливає на винесення справедливого рішення у справі. У кримінально-процесуальній літературі, навпаки, вказується, що колегія, яка складається з 12 присяжних, діє менш рішуче, витрачає більше часу на прийняття рішення, оскільки часто коливається навіть в очевидних випадках [10, с. 69]. Окрім того, не слід забувати про складність питання самої організації суду присяжних та його матеріального забезпечення. Наприклад, якщо склад присяжних складається з 12 осіб, потрібно запросити до суду не менше тридцяти, з числа яких обрати необхідну кількість. І всім цим особам необхідно відшкодувати транспортні та інші витрати, які пов'язані з виконанням ними обов'язків у суді, компенсувати заробітну плату, що безумовно потребує серйозних затрат державним бюджетом. Це ще раз наштовхує на висновок про те, що не має принципового значення, яка кількість присяжних бере участь у розгляді кримінального провадження, оскільки ключовим моментом є ґрунтовний аналіз наданих сторонами доказів та винесення справедливого рішення, навіть у складі двох суддів присяжних, яке

відповідає обставинам вчиненого злочину, положенням чинного законодавства та внутрішньому переконанню.

Наступним питанням, яке потребує вивчення, є судовий розгляд справи за участю присяжних. У державах англо-американської моделі такий розгляд можливий у випадку, коли обвинувачений (підсудний) не визнає своєї вини. Присяжні засідателі, які попередньо не знайомі зі справою і лише є спостерігачами судового розслідування, самостійно, без участі професійного судді, вирішують питання факту (винуватість чи невинуватість підсудного). Під час судового розгляду справи присяжні повинні з'ясувати питання про те, чи мала місце подія злочину, чи винуватий обвинувачений (підсудний) у вчиненні злочину та чи заслуговує він на поборжливий ставлення до нього. При цьому, розгляд справи судом присяжних побудований таким чином, щоб мінімізувати кількість запитань з боку присяжних, оскільки вважається, що активна участь сторін у наданні доказів, обсяг повноважень головуючого судді забезпечує присяжних усім необхідним обсягом інформації, а її надмірний обсяг може зашкодити ухваленню справедливого вердикту [18, с. 19].

Правова конструкція суду присяжних орієнтована на мінімізацію упередження присяжних, яке забезпечується неможливістю попереднього ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Так, наприклад, в Англії однією із принципових умов проведення судового розгляду судом присяжних є те, що до винесення вердикту присяжні не повинні отримувати відомості про минуле підсудного та його моральні переконання. Однак, з цього правила є винятки, зокрема:

- 1) коли докази вчинення аналогічного злочину підтверджують пред'явлене обвинувачення, вчинене аналогічним способом;
- 2) коли минуле обвинуваченого (підсудного) має значення для кваліфікації злочину;
- 3) при необхідності спростувати докази захисту про моральну поведінку підсудного;
- 4) коли розглядається справа про злочини, які стосуються участі підсудного у діяльності органів державної влади [2, с. 62].

Для держав континентальної моделі суду присяжних характерним є те, що вони прирівнюються за статусом до професійних суддів, оскільки є єдиною колегією, яка у встановленій законом кількості, вирішує питання винуватості (невинуватості) підсудного, а також кваліфікацію дій винного та покарання. При цьому, присяжні є активними учасниками судового процесу та мають право опосередковано через головуючого задавати запитання.

У Франції підлягають розгляду судом присяжних справи про злочини, покарання за які передбачено у вигляді позбавлення волі більш ніж на п'ять років. Важливою умовою здійснення ними правосуддя є дотримання принципу прийняття рішення відповідно до внутрішнього переконання, яке зводиться до того, що присяжні самостійно повинні виробити власну позицію стосовно конкретного кримінального провадження та обвинуваченої (підсудної) особи, керуючись власною правосвідомістю [15, с. 166]. Під час розгляду справ у Німеччині шеффени (присяжні) мають ті ж самі права, що професійні судді, оскільки нарівні з ними досліджують представлені сторонами докази, задають запитання учасникам кримінального провадження тощо. Однак, шеффени, на відміну від професійних суддів, заздалегідь не знайомляться з матеріалами кримінального провадження [7, с. 213].

Важливим етапом діяльності суду присяжних є винесення вироку (вердикту), який є основним та підсумковим процесуальним рішенням. Для класичної моделі суду присяжних характерним є принцип неможливості скасування вердикту присяжних, в тому числі й виправдувального. При цьому, такі вердикти можуть бути як вмотивованими, так і ні. Зокрема, у державах англо-американської моделі притаманне ухвалення присяжними не-

вмотивованого вердикту. Виняток становить Іспанія, законодавство якої передбачає розширені вимоги щодо мотивування вердикту, у якому повинні бути вказані причини в силу яких вважають доведеними або недоведеними факти, які розглядалися присяжними. Слід зазначити, що Європейський суд з прав людини у рішенні «Папон проти Франції» від 25 липня 2002 р. № 54210/00 визнав, що невмотивованість вердикту у цілому не суперечить праву на справедливий судовий розгляд. Зокрема, вказується на те, що у цій справі, суд присяжних, при винесенні вердикту, посилався на відповіді, які члени колегії присяжних дали на кожне із запитань, поставлених головою, а також на опис фактів, які були встановлені. Відповідно, ці запитання створили основу, на якій базувався вердикт присяжних. Тому Суд вважає, що вирок суду, відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., був умотивований достатньо, оскільки точність цих запитань повною мірою компенсує те, що у рішенні присяжними не наведено мотивів своїх відповідей [13].

Для європейської моделі суду присяжних характерним є винесення вмотивованого вердикту. Так, наприклад, в Австрії старшина присяжних у письмовому вигляді коротко викладає доводи, якими обґрунтовуються підсумки голосування. У Франції голова або один із засідателів наводять причини прийняття відповідного рішення в окремому документі, який додається до опитувального листа [15, с. 166]. За законодавством Бельгії обвинувачений (підсудний) може бути засуджений лише у випадку, коли сукупність доказів вказує на те, що він, поза розумним сумнівом, є винуватим у вчиненні відповідного злочину. При цьому, необхідно наводити основні причини свого рішення.

Таким чином, видається, що вердикт суду присяжних завжди повинен бути вмотивований, оскільки право на справедливий суд вимагає, щоб вирок базувався на об'єктивно з'ясованих обставинах, які підтверджені доказами, дослідженими під час розгляду справи та оціненими судом. У ньому також повинні бути наведені належні та достатні мотиви, а також підстави його ухвалення для того, щоб обвинувачений та інші учасники кримінального провадження могли зрозуміти суть винесеного вердикту та не сумнівалися в його обґрунтованості та справедливості.

Проаналізувавши зарубіжний досвід функціонування суду присяжних, в подальшому, необхідно з'ясувати особливості застосування цього інституту в Україні. В першу чергу, слід зазначити, що українське законодавство запозичило континентальну (європейську) модель суду присяжних, які спільно із професійними суддями вирішують питання факту та питання права. В Україні суд присяжних діє лише в місцевому загальному суді першої інстанції (у складі двох професійних суддів та трьох присяжних (ч. 3 ст. 31 КПК України) та розглядає справи щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі. Однак такий розгляд можливий лише за умови клопотання обвинуваченого під час підготовчого судового засідання (ч. 2 ст. 384 КПК України).

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. [1] для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідних місцевих рад, які формують і затверджують його у кількості, зазначеній у поданні. У випадку неприйняття місцевою радою протягом двох місяців з моменту отримання подання рішення про затвердження списку присяжних, територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням щодо затвердження списку присяжних до відповідної обласної ради. Список присяжних затверджується на три роки і передається до відповідного окружного суду, в тому числі в електронній формі (ст. 64). При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 65 цього Закону, присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного

віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду. Після відбору основних присяжних відбирається двоє запасних присяжних, які під час судового засідання постійно перебувають на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних присяжних продовжувати участь у судовому розгляді (ч. 8, 10 ст. 387 КПК України). Після закінчення відбору кожен із присяжних складає присягу. Відповідно з цього моменту вони набувають статусу присяжних.

Присяжні зобов'язані ходити на всі засідання по справі та мають право підсудному ставити запитання. Після дебатів вони разом із професійними суддями йдуть до нарадчої кімнати. Нарадою суду присяжних керує головуючий. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім. При цьому, ніхто зі складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, за винятком випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого (ст. 391 КПК України).

В. Федоров пише, що впровадження інституту присяжних у сучасних реаліях – не більше ніж бажання влади продемонструвати прагнення до європейських ідеалів правосуддя та дотримання прав людини [20]. Позиція цього автора не позбавлена раціонального зерна, оскільки суд присяжних у сьогоdnішньому форматі не можна назвати дієвим, адже він не має чіткого регламентування. Окрім того, існує ряд недоліків, які потребують вирішення задля забезпечення судом присяжних ефективного судового процесу.

Так, першим і чи не найголовнішим питанням є професійний відбір членів суду присяжних. Зокрема, у законодавстві України для того, щоб стати присяжним, не передбачено вимоги щодо наявності базової юридичної освіти. Тобто, чинити правосуддя має право особа, яка, м'яко кажучи, не орієнтується у юриспруденції. Разом із тим, доводиться констатувати, що у законодавстві зарубіжних держав також не має обмежень з цього приводу. За таких умов, видається, що для того, щоб присяжний міг брати участь у розгляді справи та вирішувати поставлені перед ним завдання, він, принаймні, повинен мати юридичну підготовку. Однак на практиці такий механізм чомусь не застосовується (в інтерв'ю львів'янка, яка брала участь у першому в історії України суді присяжних, заявила, що їм обіцяли, що вони проходять юридичні курси, однак жодної інформації їм не було надано) [23].

Схожу позицію висловлює В. М. Тертишник, який вважає, що пропонувати неосвіченим у юриспруденції людям робити висновки щодо чисто юридичних проблем – по суті, дискредитувати саму ідею суду присяжних [19, с. 223]. В цьому випадку доречним буде згадати вирок Личаківського районного суду м. Львова від 4 березня 2014 р., за яким судом присяжних підсудного О. було виправдано у вчиненні ним умисного вбивства з хуліганських мотивів (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України) [6]. При цьому О. визнали невинуватим лише присяжні, тоді як два професійні судді написали окремі думки, у яких висловили свою незгоду з вердиктом непрофесійних колег. Однак вироком колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Львівської області від 24 липня 2014 р. О. було визнано винуватим у пред'явленому обвинуваченні за п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України та призначено покарання у виді п'ятнадцяти років позбавлення волі.

Суд своє рішення мотивував тим, що судом присяжних «надано віри лише показам обвинуваченого» та не взято до уваги покази свідків та низку суперечностей у показах О., які останній постійно змінював. Окрім того, при постановленні вироку судом допущені істотні порушення кримінального процесуального закону (присяжні, як основні, так і запасні, у перервах для відпочинку в нараді суддів спілкувалися між собою) [5]. З вищенаведеного випливає, що суд присяжних, постановляючи виправдувальний вирок, не діяв

професійно та об'єктивно, а, вочевидь, керувався емоціями. Однак ціна такої помилки є вкрай високою, оскільки вона впливає на долі людей.

Наступним питанням, яке потребує вирішення, є соціальний захист складу суду присяжних, який знаходиться на досить низькому рівні. Тому, в першу чергу, необхідно продумати механізм компенсаційних виплат, оскільки фінансування на утримання цього інституту вимагає значних коштів. Водночас, у ч. 1 ст. 68 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. вказується, що присяжним відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. Однак, за словами самих присяжних, розмір компенсації становить кілька десятків гривень [23]. Тому очевидно, що бюджетною програмою на здійснення правосуддя територіальними управліннями Державної судової адміністрації України, не враховано всі витрати, які може понести присяжний у зв'язку з розглядом справи.

Потребує також з'ясування питання доцільності функціонування інституту присяжних в Україні як такого, оскільки в апеляційній інстанції справу переглядають професійні судді. За таких умов, якщо будь-яка із сторін кримінального провадження не згідна із вироком суду, вона має право оскаржити вирок до суду вищої інстанції. Таким законодавчим рішенням поставлено під загрозу знецінення самого інституту присяжних.

Висновки. Становлення інституту суду присяжних повинно бути поступовим та багатовекторним процесом, який повинен відповідати реаліям сьогодення. У теперішньому ж форматі інститут присяжних в Україні не має чіткого регламентування та поки що є формальним, а його нормативне закріплення лише створює ілюзію розвинутого механізму його функціонування. У зв'язку з цим, вирішення відповідної проблеми, безумовно, стане поштовхом для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page2>.
2. Апарова Т. В. Суды и судебный процесс Великобритании: Англия, Уэльс, Шотландия / Т. В. Апарова; Ин-т междунар. права и экономики. – М.: Триада, Лтд, 1996. – 157 с.
3. Берчук Д. В. Порівняльно-правовий аналіз у континентальній, англосаксонській правових системах та в Росії / Д. В. Берчук // Порівняльно-аналітичне право. – 2014 р. – № 1. – С. 295–299.
4. Бомов О. П. К вопросу о количественном составе коллегии присяжных заседателей / О. П. Бомов, О. Н. Тиссен // Адвокатская практика. – 2009. – № 1. – С. 37–39.
5. Вирок колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Львівської області від 24 липня 2014 р. Справа № 1-кп/463/4/14 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39879760>.
6. Вирок Личаківського районного суду м. Львова від 4 березня 2014 р. Справа № 1-кп/463/4/14 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37461777>.
7. Головненков П. В. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия – Strafprozessordnung (StPO): науч.-практ. коммент. и пер. текста закона / П. В. Головненков, Н. В. Спица; вступ. ст. Уве Хелльманна. – М.: МГЮА, 2012. – 404 с.
8. Грубінко А. В. Проблеми і перспективи запровадження суду присяжних у системі судочинства України: зарубіжний досвід та вітчизняна практика / А. В. Грубінко, Н. М. Ярчук // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014 р. – № 1. – С. 11–15.

9. Гуценко К. Ф. Основы уголовного процесса США / К. Ф. Гуценко. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – 246 с.
10. Коломенская С. А. Состав и численность коллегии присяжных заседателей в США / С. Коломенская // Российская юстиция. – 2007. – № 9. – С. 68–70.
11. Михеенко М. М. Уголовно-процессуальное право Великобритании, США и Франции: учебное пособие / М. М. Михеенко, В. П. Шибико. – Киев: Наука, 2003. – 271 с.
12. Нешик Т. Актуальні питання формування та затвердження списків присяжних в Україні / Т. Нешик // Теорія і практика. – 2014 р. – Травень. – С. 84–89.
13. «Папон проти Франції»: рішення Європейського суду з прав людини від 25 липня 2002 р. №54210/ 00. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO2522.html.
14. Руденко В.Н. Участие граждан в отправлении правосудия в современном мире / В.Н. Руденко; РАН, Урал. отд-е, Ин-т философии и права. – Екатеринбург: УрО РАН, 2011. – 644 с.
15. Сердинський В. С. Особливості здійснення правосуддя судом присяжних у Французькій Республіці / В. С. Сердинський // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція 2016 р. – № 20. – С.165–168.
16. Словська І. Є. Суд присяжних: становлення і функціонування (зарубіжний досвід) / І. Є. Словська // Право і суспільство. – № 5 (2). – 2015 р. – С. 72–77.
17. Солодков А. А. Сучасні світові моделі суду присяжних / А. А. Солодков // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014 р. – № 10-2. – Том 2. – С.133–135.
18. Солодков А. А. Теоретичні основи та практика здійснення провадження в суді присяжних в Україні: дис. к. ю. н., спец.: 12.00.08 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / А. А. Солодков. – Харків. – 2015 р. – 219 с.
19. Тертишник В. М. Суд присяжних: суть ідеї та її мімікрія при формуванні кримінального судочинства України / В. М. Тертишник, Н. С. Солнишкіна // Право і суспільство – 2012 р. – № 3. – С.221–224.
20. Федоров Д. Суд присяжних в Україні: странный гибрид советского и европейского правосудия / Д. Федоров. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1k.com.ua/485/details/3/20>.
21. Яновська О. Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства: монографія / О. Г. Яновська. – К. : Прецедент, 2011. – 303 с.
22. Яценко Н. Г. Народні засідателі та суд присяжних у цивільному процесі: історія і сучасність / Н. Г. Яценко // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 1 (5). – 230 с .
23. Як працює суд присяжних в Україні – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukr.segodnya.ua/ukraine/kak-rabotaet-sud-prisyazhnyh-v-ukraine-711118.html>.
24. Williams v. Florida, 399 U.S. 78 (1970). – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/399/78/case.html>.

References

1. Pro sudoustruy i status suddiv: Zakon Ukrayiny vid 2 chervnya 2016 r. # 1402-VIII. [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page2>
2. Aparova T. V. Sudy u sudebnyy protsess Velykobrytanyy: Anhlyya, Uel's, Shotlandyya / T. V. Aparova; Yn-t mezhdunar. prava y ekonomyky. – M.: Tryada, Ltd, 1996. –157 s.

3. *Berchuk D. V.* Porivnyal'no-pravovyy analiz u kontynental'niy, anhlosaksons'kiy pravovykh systemakh ta v Rosiyi / D. V. Berchuk // Porivnyal'no-analitychne pravo. – 2014 r. – № 1 – S. 295–299.
4. *Bomov O. P.* K voprosu o kolychestvennom sostave kollehyu prysyazhnykh zasedateley / O. P. Bomov, O. N. Tyssen // Advokatskaya praktyka. – 2009. – № 1. – S. 37–39.
5. Vyrok kolehiyi suddiv sudovoyi palaty u kryminal'nykh spravakh Apelyatsiynoho sudu L'vivs'koyi oblasti vid 24 lypnya 2014 r. Sprava № 1-kp/463/4/14 [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39879760>
6. Vyrok Lychakivs'koho rayonnoho sudu m. L'vova vid 4 bereznya 2014 r. [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: Sprava # 1-kp/463/4/14 <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37461777>
7. *Holovnenkov P. V.* Uholovno-protsessual'nyy kodeks Federatyvnoy Respublyky Hermanyya – Strafprozessordnung (StPO): nauch.-prakt. komment. y per. teksta zakona / P. V. Holovnenkov, N. V. Spyt'sa; vstup. st. Uve Khell'manna. – M.: MHYuA, 2012. – 404 s.
8. *Hrubinko A. V.* Problemy i perspektyvy zaprovadzhennya sudu prysyazhnykh u systemi sudochynstva Ukrayiny: zarubizhnyy dosvid ta vitchyznyana praktyka / A. V. Hrubinko, N. M. Yarchuk // Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal. – №1 – 2014 r. – S.11–15.
9. *Hutsenko K. F.* Osnovy uholovnoho protsessa SShA / K.F. Hutsenko. – M.: Yzd-vo MHU, 1979 – 246 s.
10. *Kolomenskaya S. A.* Sostav y chyslennost' kollehyu prysyazhnykh zasedateley v SShA / S. Kolomenskaya // Rosyyskaya yustytsyya. –2007. – № 9. – S. 68–70.
11. *Mykheenko M. M.* Uholovno-protsessual'noe pravo Velykobrytanyy, SShA y Frantsyy: uchebnoe posobyе / M. M. Mykheenko, V. P. Shybyko. – Kyev: Nauka. – 2003 – 271 s.
12. *Neshyk T.* Aktual'ni pytannya formuvannya ta zatverdzhennya spyskiv prysyazhnykh v Ukrayini / T. Neshyk // Teoriya i praktyka. – 2014 r. – Traven' – S. 84–89.
13. «Papon proty Frantsiyi»: rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny vid 25 lypnya 2002 r. № 54210/00 [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO2522.html
14. *Rudenko V. N.* Uchastye hrazhdan v otpravlenyy pravosudyya v sovremennom myre / V. N. Rudenko; RAN, Ural. otd-e, Yn-t fylosofyy y prava. – Ekaterynburh : UrO RAN, 2011. – 644 s.
15. *Serdyns'kyy V. S.* Osoblyvosti zdiysnennya pravosuddya sudom prysyazhnykh u Frantsuz'kiy Respublitsi / V. S. Serdyns'kyy // Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiya 2016 r. – № 20 – S. 165–168.
16. *Slovs'ka I. Ye.* Sud prysyazhnykh: stanovlennya i funktsionuvannya (zarubizhnyy dosvid) / I. Ye. Slovs'ka // Pravo i suspil'stvo. – № 5 (2) – 2015 r. – S. 72–77.
17. *Solodkov A. A.* Suchasni svitovi modeli sudu prysyazhnykh / A. A. Solodkov // Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiya. – 2014 r. – № 10-2. – Tom 2 – S. 133–135.
18. *Solodkov A. A.* Teoretychni osnovy ta praktyka zdiysnennya provadzhennya v sudi prysyazhnykh v Ukrayini: dys. k. yu. n., spets.: 12.00.08 – kryminal'nyy protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diyal'nist' / A. A. Solodkov. – Kharkiv. – 2015 r. – 219 s.
19. *Tertyshnyk V. M.* Sud prysyazhnykh: sut' ideyi ta yiyi mimikriya pry formuvanni kryminal'noho sudochynstva Ukrayiny / V.M. Tertyshnyk, N. S. Solnyshkina // Pravo i suspil'stvo – 2012 r. – № 3 – S. 221–224.

20. *Fedorov D.* Sud prysyazhnykh v Ukrainy: strannyi hybrid sovetskoho y evropeyskoho pravosudyia / D. Fedorov [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://1k.com.ua/485/details/3/20>.
21. *Yanovs'ka O. H.* Kontseptual'ni zasady funktsionuvannya i rozvytku zmahal'noho kryminal'noho sudochynstva: monohrafiya / O. H. Yanovs'ka. – K. : Pretsedent, 2011. – 303 s.
22. *Yatsenko N. H.* Narodni zasidateli ta sud prysyazhnykh u tsyvil'nomu protsesi: istoriya i suchasnist' / N. H. Yatsenko // *Visnyk Vyshchoyi rady yustytisyi*. – 2011. – № 1 (5). – 230 s.
23. Yak pratsyuye sud prysyazhnykh v Ukraini. – [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://ukr.segodnya.ua/ukraine/kak-rabotaet-sud-prisyazhnyh-v-ukraine-711118.html>.
24. *Williams v. Florida*, 399 U.S. 78 (1970). – [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/399/78/case.html>.

УДК 341.01

**МІЖНАРОДНИЙ ПРАВОПОРЯДОК: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ
У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРАВОВОГО ЯВИЩА
(ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ)**

**INTERNATIONAL LEGAL ORDER: CURRENT DEVELOPMENTS
OF LEGAL PHENOMENA (THEORETICAL ASPECTS)**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ПРАВОПОРЯДОК: СОВРЕМЕННЫЕ
ТЕНДЕНЦИИ В ИССЛЕДОВАНИИ ПРАВОВОГО ЯВЛЕНИЯ
(ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ)**

Забара І. М.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: izbr@ukr.net

Zabara I. M.

PhD (Law) Associate Professor of the Department of International Law of the Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: izbr@ukr.net

Забара И. Н.

Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: izbr@ukr.net

Анотація. У статті розглядаються теоретичні аспекти з проблематики міжнародного правопорядку. Автор характеризує феномен міжнародного правопорядку, виходячи з концептуальних поглядів представників сучасної української школи міжнародного права. Автор розглядає сучасні тенденції у дослідженнях міжнародного правопорядку та узагальнює доктринальні міжнародно-правові погляди, що визначають і сприяють формуванню сучасного міжнародного правопорядку. Автор визначає кілька принципових напрямків розвитку міжнародного правопорядку.

Перший напрямок відображає галузеву спрямованість досліджень. Автор зазначає, що в рамках цього напрямку досліджувались питання правової основи міжнародного правопорядку у певних галузях міжнародного права; концептуальних аспектів становлення міжнародного правопорядку у певній галузі міжнародного права; проблеми співвідношення принципів міжнародного права і принципів міжнародного правопорядку; ролі міжнародного права та його суб'єктів у становленні міжнародного правопорядку у певних галузях.

У рамках цього напрямку були визначені і досліджені засади міжнародного правопорядку у просторовій (космічній, морській) сфері міжнародного права, а також у окремих актуальних напрямках діяльності суб'єктів міжнародного права.

Другий напрямок відображає регіональну спрямованість розвитку досліджень міжнародного правопорядку. Автор зазначає, що в рамках цього напрямку досліджувались питання загальнотеоретичних засад становлення і розвитку регіональних правопорядків; особливості становлення і розвитку окремих регіональних правопорядків; вплив регіонального правопорядку на трансформацію національних правопорядків окремих держав.

У рамках цього напрямку виокремлюється тематика, яка охоплює європейський правопорядок, азійський правопорядок, африканський правопорядок, американський правопорядок та інші типи правопорядку.

Ключові слова: міжнародний правопорядок, міжнародні правовідносини, міжнародно-правове регулювання, міжнародне право, доктрина.

Abstract. *The article deals with the theoretical aspects of the key issues of international legal order. The author describes the phenomenon of international legal order based on conceptual views of representatives of modern Ukrainian school of international law. The author examines and summarizes the international legal doctrinal views which define and determine the formation of modern international legal order.*

The author identifies several fundamental areas of international legal order.

The first line shows the sectoral focus of research. The author notes that in this line of questions explored the legal basis of international legal order in certain areas of international law; conceptual aspects of formation of international legal order in a particular area of international law; the relationship between the principles of international law and the principles of international legal order; the role of international law and its subjects in the development of international law in certain areas.

Within this framework have been identified and studied the principles of international legal order in the spatial (space, sea) branches of international law, and in some areas the actual activities of international law.

The second trend reflects the regional focus of research of international legal order. The author notes that within the area studied questions of general principles of formation and development of regional order; especially the formation and development of some regional order; regional impact of law enforcement on the national transformation of individual states.

Within this framework singled out themes, covering the European legal order, Asian international legal order, African legal order, American legal order and other types of international legal order.

Key words: *international legal order, international legal relations, international legal regulation, international law, doctrine.*

Аннотация. *В статье рассматриваются теоретические аспекты по проблематике международного правопорядка. Автор характеризует феномен международного правопорядка исходя из концептуальных взглядов представителей современной украинской школы международного права. Автор рассматривает современные тенденции в исследованиях международного правопорядка и обобщает доктринальные международно-правовые взгляды, которые определяют и способствуют формированию современного международного правопорядка. Автор указывает на несколько принципиальных направлений развития международного правопорядка.*

Первое направление отражает отраслевую направленность исследований. Автор указывает, что в рамках этого направления исследовались вопросы правовой основы международного правопорядка в определенных отраслях международного права; концептуальных аспектов становления международного правопорядка в определенных отраслях международного права; проблемы соотношения принципов международного права и принципов международного правопорядка; роли международного права и его субъектов в становлении международного права.

В рамках этого направления были определены и исследованы: основы международного правопорядка в пространственной (космической, морской) сфере международного

права. *И, кроме того, в отдельных актуальных направлениях деятельности субъектов международного права.*

Второе направление отражает региональную направленность развития исследований международного правопорядка. Автор указывает, что в рамках этого направления исследовались вопросы общетеоретических основ становления и развития региональных правопорядков; особенностей становления и развития отдельных региональных правопорядков; влияние регионального правопорядка на трансформацию национальных правопорядков отдельных государств.

В рамках этого направления выделяется тематика, которая охватывает европейский правопорядок, азиатский правопорядок, африканский правопорядок, американский правопорядок и другие типы правопорядков.

Ключевые слова: *международный правопорядок, международные правоотношения, международно-правовое регулирование, международное право, доктрина.*

Постановка проблеми. Проблематика міжнародного правопорядку досить тривалий час викликає значний інтерес у представників доктрини міжнародного права, що свідчить про її актуальність. В той же час, різноманітність поглядів на сам міжнародний правопорядок, а також на його засади, принципи, цілі, функції, структуру та інші важливі аспекти – тільки підкреслює неоднозначність його сприйняття і надає підґрунтя для дискусій. Така значна увага до цього питання викликана не тільки теоретичними інтересами науки міжнародного права, але й намаганням практики враховувати сучасні тенденції, зрозуміти їх наслідки і перспективи.

Питання щодо сучасних тенденцій у дослідженнях правового явища, яким виступає міжнародний правопорядок, виступає в якості ключового для розуміння існуючого міжнародного правопорядку і, одночасно, як одне із складних та спірних теоретичних питань. Його дослідження ускладнено не тільки природою самого феномену міжнародного правопорядку, але й різноманітними науковими поглядами і підходами, висловленими дослідниками, що характеризують його з позицій системи, структури, моделі, процесу, стану або результату. Усе це утворює доволі строкату картину. На цьому тлі, складність визначення сучасних тенденцій розвитку міжнародного правопорядку і необхідність їх врахування при розгляді його проблематики власне і обумовлює інтерес до цієї проблеми.

Мета статті – дослідження сучасних тенденцій у розвитку міжнародного правопорядку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. свідчить про те, що коло тематичних питань щодо міжнародного правопорядку, висловлених у роботах Ф. Ван Асбека, М. О. Баймуратова, В. Г. Буткевича, В. А. Василенка, П. Веїла, М. Віраллі, В. Н. Денісова, Д. Деттера, В. І. Євінтова, М. І. Лазарева, І. І. Лукашука, В. Мак Клура, А. П. Мовчана, Н. Мослера, Р. Паунда, Н. Є. Тюріної, Е. Хирша, Б. Ченга, С. В. Черніченка, І. К. Шаова та багатьох інших, є доволі широким. Серед розглянутих авторами питань є різні теоретичні аспекти проблематики міжнародного правопорядку.

Разом з тим, визначення природи феномену, яким виступає міжнародний правопорядок, потребує на сучасному етапі розвитку теорії міжнародного права вже не стільки визначення його самого та його окремих аспектів, що надають можливість його комплексного бачення і розуміння.

У контексті сучасних теоретичних досліджень постають питання і щодо тенденцій (напрямків) розвитку міжнародного правопорядку. В цій роботі, враховуючи широкий спектр наукових поглядів на міжнародний правопорядок, вважаємо за доцільне дотримуватись концептуального підходу представників сучасної української школи міжнародного

права, звісно, з урахуванням наукових позицій представників інших шкіл міжнародного права. Отже, виходитимемо з тієї позиції, що «міжнародний правопорядок – це стан фактичної впорядкованості міжнародних відносин, який відображає реальне, практичне здійснення вимог міжнародної законності та міжнародного права» [1, с. 540], [2, с. 249].

Виклад основного матеріалу дослідження. У наукових працях останніх десятиліть виокремлюються кілька різних напрямків, що характеризують дослідження міжнародного правопорядку з позицій окремого багатогранного правового явища.

Автори, дотримуючись певних правових традицій у викладенні матеріалу, у тій чи іншій мірі розглядаючи його окремі аспекти, визначили їх певне коло яке, у контексті питання щодо сучасних тенденцій розвитку, надає міжнародному правопорядку характеристики, умовно кажучи, «галузевого» («тематичного»), «функціонального») та «територіального» («географічного») спрямування. Досліджуючи і узагальнюючи ці наукові підходи варто зазначити наступне.

Перший напрямок, що відображає галузеву спрямованість досліджень, почав формуватись з другої половини сімдесятих років двадцятого сторіччя.

Характерною рисою цього напряму стало те, що дослідження, які здійснювались у його руслі, послідовно охоплювали правовідносини за «тематичною» і «функціональною», і у решті решт – галузевою ознакою. Це було викликано кількома причинами, зокрема (а) поступовим формуванням у цей період багатьох міжнародних міждержавних правовідносин, (б) переважно багатосторонніх і, що важливо, (в) на універсальному рівні. З часом, це власне і дало змогу дослідникам виокремити сформовані протягом тривалого періоду сталі правовідносини у окремих галузях міжнародного права і визначити стан їх фактичної впорядкованості. У результаті, з'явилась можливість, принаймні теоретично, говорити про вивчення міжнародного правопорядку у певних галузях.

У наукових дослідженнях, серед актуальних і принципових, виступила низка питань, а саме:

- правової основи міжнародного правопорядку у певних галузях міжнародного права;
- концептуальних (базових) аспектів становлення міжнародного правопорядку у певній галузі міжнародного права (зокрема, його понятійних, елементних, функціональних характеристик);
- проблеми співвідношення принципів (певної) галузі міжнародного права і принципів міжнародного правопорядку у (певній) галузі міжнародного права;
- ролі міжнародного права (загалом) і галузі міжнародного права (зокрема) у становленні міжнародного правопорядку у (певній) галузі міжнародного права;
- ролі суб'єктів міжнародного права у становленні міжнародного правопорядку у (певній) галузі міжнародного права.

Так, були визначені і досліджені засади міжнародного правопорядку у просторовій (космічній, морській) сферах міжнародного права, а також у окремих актуальних напрямках діяльності суб'єктів міжнародного права. Спочатку наукові дослідження у цьому напрямку почали зосереджуватись на окремих питаннях міжнародного правопорядку у космосі [3], правопорядку у Світовому океані [4], міжнародного правопорядку при захисті прав людини і основних свобод [5], підтримці правопорядку і боротьбі з міжнародними злочинами [6], правопорядку в області інформації и комунікації [7], а також на питаннях підтримки міжнародного правопорядку міжнародними універсальними інституціями [8; 9].

Сучасний розвиток досліджень у цьому напрямку значно розширюється. Це позначається і на особливостях термінології у сучасній науковій літературі і практиці. Починаючи з другої половини восьмидесятих років намітилась тенденція до визначення і використання назв галузевих напрямків у дослідженнях міжнародного правопорядку. Наприклад, міжнародний економічний правопорядок [10; 11], міжнародний гуманітарний правопорядок, міжнародний енергетичний правопорядок [12], міжнародний інформаційний правопорядок та ін.

Таке різноманіття, на нашу думку, (1) вказує на спрямованість його галузевих наукових напрямків, що досліджуються саме за цією проблематикою, а також (2) відображається на загальному стані розробки тематики міжнародного правопорядку.

Другий напрямок, що відображає регіональну спрямованість розвитку досліджень міжнародного правопорядку, почав послідовно формуватись з часу утворення регіональних інтеграційних угруповань.

Послідовна поява нових міжнародних правопорядків неуніверсального характеру, що розглядається у якості тенденції, яка посилюється, пояснюється глибокою економічною інтеграцією держав, що призводить до виникнення такого феномену міжнародно-правової реальності, як регіональний правопорядок [13, с. 14].

Виокремлення цього напрямку – дослідження типів регіональних правопорядків – пов'язується із процесами фрагментації міжнародного права, розвитком регіональних систем права та їх поступовим виокремленням в рамках універсального міжнародного правопорядку.

До цього варто додати те, що виокремлення і розвиток цієї наукової тематики ґрунтується на тій теоретичній позиції, згідно з якою – сталість, незмінність і стійкість регіональних правопорядків забезпечують міцність універсального правопорядку. У доктрині звертається увага та те, що «міжнародний правопорядок відзначається тим більшою стабільністю та міццю, чим більш упорядкованими і сталими є його регіональні структури» [1, с. 547].

Відокремленість регіональних правопорядків розглядається у даному випадку як чинник, що відіграє позитивну роль для універсального правопорядку (на відміну від умов встановлення і існування міжнародної універсальної і регіональної законності).

У наукових дослідженнях цього напрямку, серед актуальних і принципових, виступила наступна низка питань:

- загальнотеоретичні засади становлення і розвитку регіональних правопорядків;
- особливості становлення і розвитку окремих регіональних правопорядків (наприклад, європейського правопорядку як регіонального правопорядку);
- корелятивний зв'язок категорії регіонального правопорядку з іншими правовими категоріями (наприклад, співвідношення категорії «європейський правопорядок» з категоріями «верховенство права», «правова держава», «громадянське суспільство», «європейська правова система», «європейське праворозуміння», «європейська правосвідомість», «європейська правова культура», «європейський правовий простір» [13, с. 9–12] та ін.);
- вплив регіонального правопорядку на трансформацію національних правопорядків окремих держав (наприклад «вплив європейського правопорядку на трансформацію правопорядку України в контексті європейської інтеграції» [13, с. 12–13] та ін.).

Характерною рисою цього напрямку наукових досліджень є те, що у доктрині виокремлюється його тематика, яка, власне – у межах універсального правопорядку – охоплює європейський правопорядок, азійський правопорядок, африканський правопорядок, американський правопорядок та інші типи правопорядку [1, с. 547].

Деякі автори звертають увагу, виокремлюють і досліджують навіть питання окремого міжрегіонального правопорядку. Зокрема, мова йде про євразійський правопорядок, його особливості і проблеми [14; 15].

Сучасний розвиток досліджень у цьому напрямку спрямовується на вивченні особливостей правопорядків саме як регіональних, а також виявленні їх впливів на міжнародний та національні правопорядки держав. У зв'язку із цим зауважимо, що одним із таких, що широко досліджуються в науці міжнародного права, виступає європейський правопорядок [16, с. 218–220].

Імовірним третім напрямком (разом із «галузевим» і «регіональним»), на нашу думку, виступає напрямок, що відображає «хронологічну» спрямованість досліджень міжнародного правопорядку. Іншими словами, йдеться про дослідження питання послідовного (за періодами, етапами) становлення і розвитку міжнародного правопорядку, як правового явища.

Теоретично можливо припустити, що йдеться, зокрема, про наступне:

- (а) послідовність становлення і розвитку універсального міжнародного правопорядку;
- (б) послідовність становлення і розвитку правопорядку у певній галузі міжнародного права;
- (в) послідовність становлення і розвитку правопорядку у певному регіоні.

Зауважимо, що питання періодизації міжнародного правопорядку не були предметом спеціальних наукових досліджень. Разом з тим, в наукових роботах до нього звертались, характеризуючи окремі аспекти міжнародного правопорядку.

Не дивлячись на те, що міжнародне право виступає основою правопорядку і його періодизація мала б відігравати основну роль, у доктрині було висловлено декілька відмінних поглядів.

Загальним у таких поглядах на питання періодизації міжнародного правопорядку є виокремлення кількох періодів, які автори умовно виокремлюють за значущими, на їх думку, критеріями.

Особливістю у таких поглядах є те, що автори в основу поділу на окремі (відмінні) періоди покладають в якості критеріїв, доволі різні за природою ознаки або принципи. Зокрема, в основу поділу на окремі періоди були покладені:

- показники правомірної діяльності суб'єктів міжнародного права, що виступили основою для розмежування періодів за окремими значимими подіями (Н. Є. Тюріна) [17, с. 21–23];
- ідеї справедливості і безпеки, що стали підставою відмежування окремих визначених періодів (І. І. Лукашук) [18, с. 76–77];
- історичні події, що значним чином вплинули на розвиток міжнародного права (А. І. Дмитрієв) [19].

Зазначимо, що висловлені авторські погляди можна вважати за умовні теоретичні конструкції для характеристики питання періодизації міжнародного правопорядку. Розбіжності у поглядах не додають єдності у питанні визначення і розуміння періодизації міжнародного правопорядку. Разом з тим відмітимо, що усі зазначені автори окремо виділяють один період – «міжнародний правопорядок епохи ООН» і надають йому власну відповідну характеристику.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити наступне:

- у наукових працях останніх десятиліть виокремлюються кілька різних напрямків, що характеризують дослідження міжнародного правопорядку з позицій окремого багатогранного правового явища;

- перший напрямок відображає галузеву спрямованість досліджень; у рамках цього напрямку були визначені і досліджені засади міжнародного правопорядку у просторовій сферах міжнародного права, а також у окремих актуальних напрямках діяльності суб'єктів міжнародного права;
- другий напрямок відображає регіональну спрямованість розвитку досліджень міжнародного правопорядку; у рамках цього напрямку виокремлюється тематика, яка охоплює питання загальнотеоретичних засад становлення і розвитку регіональних правопорядків; особливості становлення і розвитку окремих регіональних правопорядків; вплив регіонального правопорядку на трансформацію національних правопорядків окремих держав.

Список використаних джерел

1. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / за ред. В. Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2002. – 608 с.
2. Правопорядок міжнародний / Задорожній О. В. // Українська дипломатична енциклопедія: у 5-ти т. – Х.: Фоліо, 2013. – Т. 4. – 469 с.
3. Верещетин В. С. Правопорядок в космосе // Земля и Вселенная. – 1978. – № 4. – С. 2–4.
4. Мировой океан и международное право. Основы современного правопорядка в Мировом океане/ за ред. А. П. Мовчана, А. Янкова. – М.: Наука, 1986. – 296 с.
5. Губин В. Ф. Обеспечение национально-расового равноправия – важное условие укрепления международного правопорядка // Международное право и международный правопорядок: монография / под. общ. ред. Н. А. Ушакова. – М.: Наука, 1981. – С. 29–41;
6. Решетов Ю. А. Борьба с международными преступлениями и поддержание международного правопорядка // Международное право и международный правопорядок: монография / под. общ. ред. Н. А. Ушакова. – М.: Наука, 1981. – С. 42–52;
7. Колосов Ю. М. Новый международный порядок в области информации и коммуникации / Ю. М. Колосов // Международный порядок: политико-правовые аспекты / АН СССР, Ин-т государства и права; / под общ. Ред Г. Х. Шахназарова – М.: Наука, 1986. – С. 110–120.
8. Мовчан А. П. Организация Объединенных Наций и международный правопорядок (40-летию ООН) // СЕМП, 1985. – М., 1986. – С. 11–34.
9. Крылов Н. Б. Повышение роли и эффективности ООН в укреплении международного правопорядка // Международное право: советский и английский подходы. – М., 1989. – С. 101–107.
10. Кучер Б. И. Международный экономический правопорядок (Вопросы правового регулирования международных экономических отношений) / Б. И. Кучер. – К.: Выща школа. Головное издательство, 1988. – 228 с.
11. Львова Є. О. Правове регулювання міжнародного економічного правопорядку: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. / Є. О. Львова; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2009. – 20 с.
12. Романова В. В. Правовые основы развития международного энергетического правопорядка / В. В. Романова // Международное публичное и частное право. 2015, № 3. – С. 9–12.
13. Макар В. Р. Формування єдиного європейського правопорядку: теоретико-правові підходи: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. / В. Р. Макар; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2011. – 18 с.

14. Байльдинов Е. Т. Проблемы евразийского интеграционного правопорядка / Е. Т. Байльдинов // Современное право. – 2014. – № 5. – С. 119–129.
15. Исполинов А. С. Требуется прагматики: Конституционный Суд России и евразийский правопорядок / А. С. Исполинов // Сравнительное конституционное обозрение. – 2014. – № 5 (102). – С. 14–20.
16. Димінська О. Ю. Особливості Європейського правопорядку в системі міжнародних, регіональних та національних правопорядків / О. Ю. Димінська // Порівняльно-аналітичне право. – 2016, – №3, – С. 218–220.
17. Тюрина Н. Е. Международный правопорядок (современные проекты совершенствования и преобразования) / Н. Е. Тюрина. – Казань, Издательство казанского университета, 1991. – 96 с.
18. Лукашук И. И. Функционирование международного права / И. И. Лукашук. – М.: Наука, 1992. – 224 с.
19. Дмитрієв А. І. Історія міжнародного права / А. І. Дмитрієв, Ю. А. Дмитрієва, О. В. Задорожній. – К., 2008. – 384 с.

References

1. Mezhdunarodnoe pravo. Osnovi teorii: pidruchnik / za red. V. G. Butkevicha. – K.: Libid, 2002. – S. 608.
2. Pravoporiadok mezhdunarodniy / Zadoroshniy O. V. // Ukrainska diplomatichna enziklopedia: u 5-ti t. – H. Folio, 2013. – T.4. – 469 s.
3. Vereshetin V. S. Pravoporiadok v kosmose // Zemlia i Vselennaja. – 1978. – № 4. – S. 2–4.
4. Mirovoi ocean i mezhdunarodnoe pravo. Osnovi sovremennoho pravoporiadka v Mirovom okeane / za red. A. P. Movchana, A. Jankova. – M.: Nauka, 1986. – 296 s.
5. Gubin V. F. Obespechenie nacionalno-rassovogo ravnopravija – vagnoe uslovie ukreplenija mezhdunarodnoho pravoporiadka // Mezhdunarodnoe pravo i mezhdunarodniy pravoporiadok: monografija / pod. obsh. red. N. A. Ushakova. – M.: Nauka, 1981. – S. 29–41.
6. Reshetov U. A. Borba s mezhdunarodnimi prestuplenijami i podderganie mezhdunarodnoho pravoporiadka // Mezhdunarodnoe pravo i mezhdunarodniy pravoporiadok: monografija / pod. obsh. red. N. A. Ushakova. – M.: Nauka, 1981. – S. 42–52.
7. Kolosov U. M. Noviy mezhdunarodniy poriadok v oblasti informacii i komunikacii / U. M. Kolosov // Mezhdunarodniy pravoporiadok: politico-pravovie aspekti / AN SSSR, In-t gosudarstva i prava; / pod obg. red. G.H. Shahnazarova. – M.: Nauka, 1986. – S. 110–120.
8. Movchan A. P. Organizacija Obiedinennih Naciy i mezhdunarodniy pravoporiadok (40-letie OON) // SEMP, 1985. – M., 1986. – S. 11–34.
9. Krilov N. B. Povishenie roli i effektivnosti OON v ukreplenii mezhdunarodnoho pravoporiadka // Mezhdunarodnoe pravo: sovetskiy i angliiskiyy podhodi. – M., 1989. – S. 101–107.
10. Kucher B. I. Mezhdunarodniy ekonomicheskiy pravoporiadok (Voprosi pravovogo regulirovania meshdynarodnih ekonomicheskikh otnosheniy) / B. I. Kucher. – K.: Visha sh. Golovnoe izd-vo, 1988 – 228 s.
11. Lvova E. O. Pravovoe regulirovanie mezhdunarodnoho ekonomicheskogo pravoporiadka: Avtoref. dis. ... kand. urid. nauk: 12.00.11. / E. O. Lvova; Institut zakonodatelstva Verhovnoi Radi Ukraini. – K., 2009. – 20 s.
12. Romanova V. V. Pravovie voprosi razvitija mezhdunarodnoho energeticheskogo pravoporiadka / V. V. Romanova // Mezhdunarodnoe publichnoe i chastnoe pravo. 2015, № 3. – С. 9–12.

13. *Makar V. R.* Formuvannia jedinogo jevropskogo pravoporiadku: teoretiko-pravovie podhodi: Avtoref. dis. ... kand. urid. nauk: 12.00.11. / V. R. Makar; Institut zakonodatelstva Verhovnoi Radi Ukraini. – K., 2011. – 18 s.
14. *Baildinov E. T.* Problemi evraziiskogo integracionnogo pravoporiadka / E. T. Baildinov // *Sovremennoe pravo.* – 2014. – № 5 – S. 119–129.
15. *Ispolinov A. S.* Trebutca pragmatiki: Konstituzionny Sud Rossii i evraziiskii pravoporiadok / A. S. Ispolinov // *Sravnitelnoe konstituzionnoe obozrenie.* – 2014. – № 5 (102). – S. 14–20.
16. *Diminska O. U.* Osoblivosti Evropeiskogo pravoporiadku v sistemi meshnarodnih, regionalnih ta nacionalnih pravoporiadkiv / O. U. Diminska // *Porivnialno-analitichne pravo.* – 2016. – № 3. – С. 218–220.
17. *Turina N. E.* Mezhdunarodniy pravoporiadok (sovremennie proekti sovershenstvovaniya i preobrazovaniya) / N. E. Turina. – Kazan, Izdatelstvo kazanskogo universiteta, 1991. – 96 s.
18. *Lukashuk I. I.* Funkzionirovanie mezhdunarodnogo prava / I. I. Lukashuk. – M. Nauka, 1992. – 224 s.
19. *Dmitriev A. I.* Istorija mezhdunarodnogo prava / A. I. Dmitriev, U. A. Dmitrieva, O. V. Zadorozhny. – K., 2008. – 384 s.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕВ

УДК 336.58:378

ENDOWMENT FUND ESTABLISHMENT AS A RESPOND TO THE CHALLENGES OF THE EPOCH

СТВОРЕННЯ ЕНДАУМЕНТ-ФОНДІВ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ЕПОХИ

СОЗДАНИЕ ЭНДАУМЕНТ-ФОНДОВ КАК ОТВЕТ НА ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОЙ ЭПОХИ

Golovko A.

PhD, research worker of Institute of international relations Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Головко А. Я.

Кандидат економічних наук, науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Головко А. Я.

Кандидат экономических наук, научный сотрудник Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Abstract. *Insufficient funding forces universities to search for innovative models of additional financing. The multichannel financing of education and science, based on combination of budgetary and extrabudgetary funding, becomes dominant position. The special place among extrabudgetary funding occupies the establishment of specific fund for national, meaningful projects financing (endowment). Endowment funds activity is supported by the first point of Bologna declaration, that proclaims higher education institutions the establishments that bear all responsibility for the future of the state, and, consequently, such, that must be apt neither to political, nor economic, nor social, nor other influences. World practice of endowments, the legislative framework of endowments, universities advantages due to endowment establishment, factors that confirm actuality of creation of such funds are analyzed in the article.*

Key words: *endowment fund, extrabudgetary funding, higher education, specific capital.*

Анотація. *Недостатність фінансування спонукає вищі навчальні заклади до пошуку інноваційних моделей додаткового фінансування. Домінуючою позицією стає багатоканальне фінансування освіти та науки, яке ґрунтується на поєднанні бюджетних та позабюджетних джерел. Особливе місце серед позабюджетних джерел фінансування займає створення цільового фонду для фінансування загальнонаціональних, значущих проєктів (ендаументу). Діяльність ендаумент-фондів підкріплює перший пункт Болонської декларації, що проголошує ВІШІ закладами, які несуть на собі все навантаження по майбутньому держави, а отже такими, що не мають бути схильні ні політичним, ні*

економічним, ні соціальним, ніяким іншим впливам. У статті розглянута світова практика функціонування ендаумент-фондів, проаналізовано законодавче забезпечення ендаументів, переваги, які отримуються вищими навчальними закладами за рахунок їх створення, фактори, що підтверджують актуальність створення таких фондів.

Ключові слова: ендаумент-фонд, позабюджетне фінансування, вища освіта, цільовий капітал.

Аннотация. Недостаточность финансирования побуждает высшие учебные заведения к поиску инновационных моделей дополнительного финансирования. Доминирующей позицией становится многоканальное финансирование образования и науки, которое основывается на сочетании бюджетных и внебюджетных источников. Особенное место среди внебюджетных источников финансирования занимает создание целевого фонда для финансирования общенациональных, значимых проектов (эндаумента). Деятельность эндаумент-фондов подкрепляет первый пункт Болонской декларации, которая провозглашает ВУЗы заведениями, несущими на себе всю нагрузку по будущему государству, а, следовательно, такими, которые не должны быть склонны ни к политическим, ни экономическим, ни социальным, никаким другим влияниям. В статье рассмотрена мировая практика функционирования эндаумент-фондов, проанализировано законодательное обеспечение эндаументов, преимущества, которые получают высшими учебными заведениями за счет их создания, факторы, подтверждающие актуальности создания таких фондов.

Ключевые слова: эндаумент-фонд, внебюджетное финансирование, высшее образование, целевой капитал.

Introduction. Home educational establishments are forced to secure the alternative sources of financing, search for grants, use fundraising technologies to provide sustainable development on principles of innovations introduction and leading educational practices. Endowment fund represents the powerful instrument for providing the autonomy and effective operational activity of universities, financing of innovative study programs and scientific researches. An endowment is a financial asset, in the form of a donation made to a non-profit group, institution or individual consisting of investment funds or other property that may or may not have a stated purpose at the bequest of the donor. Most endowments are designed to keep the principal amount intact while using the investment income from dividends for charitable efforts [5]. Their funding comes from a combination of legacies, gifts and investment returns.

Review of literature. The problem of educational endowments establishment is investigated by C. Calhoun, B. Johnston, H. Hansmann, H. L. Lee, J. Lerner, D. Newman, A. Schoar, E. C. Schumacher, J. Wang; in Russian Federation – by T. Abankina, V. Benevolensky, S. Guriev, A. Kostin, E. Knyazev, O. Kuzyna, Y. Mirkin, V. Yakimets. At the same time, Ukrainian scientific researchers are quite insufficient at this field.

The purpose of the article is the revision of structure and logic of extrabudgetary funding of educational and research activity of Ukrainian higher educational establishments due to improvement of organizational and economic terms of special purpose funds establishment in Ukraine based on analysis and generalization of foreign experience.

Key research findings. Positive world experience in university's endowment funds establishment convincingly showed high role of endowments as one of strategic mechanisms on financing activity & development of higher education system. It stipulates the relevance of determination of principles and prospects of their establishment in Ukraine.

Key benefits of an endowment fund include also following:

- Creates an ongoing source of income. Because a permanent endowment is an invested pool of money that provides a reliable source of income in perpetuity, the organization can count on annual distributions for its charitable work. Funds may be designated for endowment by the donor or by the board of directors. With appropriate investment and spending policies, the endowment's purchasing power will be preserved. Thus, a fund that generates income to operate a reading recovery program for elementary students today can be designed to produce income to run the same program 20 years from now and beyond. The endowment also grows over time with additional gifts from multiple donors;
- Enhances stability and prestige. A well-managed endowment sends a message of planned long-term stability, fiscal responsibility, and financial viability. It enhances the organization's prestige and credibility;
- Relieves pressure on the annual fund. Annual fund goals tend to rise right along with the cost of providing services and operating the organization, but the ability of the annual fund to meet increasing demand is not limitless. An endowment can provide annual support for the organization's operating budget;
- Allows expansion. Expansion can be funded with distributions from endowment funds used for scholarships, faculty chairs, staff positions, lecture series, research, facility maintenance, equipment and supplies, and for any other purpose designated by the donor or by the board of directors;
- Provides independence. Endowment contributions designated for specific purposes can provide a measure of independence from economic, governmental, and political forces;
- Offers flexibility for management. Endowments offer options to meet new challenges by providing greater financial flexibility and self-sustaining income streams. Endowments can augment uncertain income sources, broaden the overall revenue mix, improve the income statement, and provide leverage for bond-rating capacity and loans for new facilities;
- Is an attractive method to reward major donors;
- Is managed by professionals.

Endowments have their origin in Great Britain. The development and confession it got in the USA. From 1972 practically all states that have charitable contribution rules used the law of UMIFA (Uniform Management of Institutional Funds Act) for co-ordination of endowment funds activity. UMIFA was a pioneering statute, providing uniform and fundamental rules for the investment of funds held by charitable institutions and the expenditure of funds donated as "endowments" to those institutions [2]. Those rules supported two general principles: 1) that assets would be invested prudently in diversified investments that sought growth as well as income, and 2) that appreciation of assets could prudently be spent for the purposes of any endowment fund held by a charitable institution.

At its annual meeting in July 2006, the National Conference of Commissioners on Uniform State Laws (NCCUSL) approved the Uniform Prudent Management of Institutional Funds Act (UPMIFA) and recommended it for enactment by the legislatures of the various states. UPMIFA was designed to replace the UMIFA [3]. UMIFA initiated the era of modern portfolio management for charitable institutions. UPMIFA provides the standards and guidelines that subsequent experience tells us are the most appropriate for the purpose. It reflects and incorporates the 35 years of experience that has accumulated under the original UMIFA. Rather than changing institutional investment or expenditure practices, it brings them up to date and unifies them across a broad range of charitable funds.

One may denote the set of factors that confirm actuality of establishment of such funds on today, which are as follows:

- the fact of public disappointment at the actions taken by the government is observed. At the same time, there is a growing confidence in the business enterprises, funds, non-governmental organizations;
- the attitude toward charity as to professional employment has spread ahead and became a “social norm”;
- in comparison to the state the endowment fund of higher educational establishment express greater motivation to implementation of own projects for competition reasons;
- the analysis of world experience shows a high index of endowment funds activity efficiency;
- there is a post-crisis business activity activation that requires professional personnel with high skills and modern education;
- the direct connection of endowment fund with university increases efficiency of fund’s actions through understanding of urgent university necessities and possibility of immediate actions. In other words, university gets freedom in decision making.

Today endowments represent the powerful instrument of financing of innovative study programs and scientific researches all over the world. The largest endowment funds in the USA are Harvard, Yale, Princeton and Stanford universities’ funds. They incorporate billion of U.S. dollars that allow spending up to \$1 billion annually on their current expenses. Generally, all universities with the biggest endowment funds are in the USA [6]. The largest endowments in Europe belong to universities of Cambridge (Great Britain), Oxford (Great Britain), Zurich (Switzerland), Copenhagen (Denmark), and Utrecht (Netherlands) [7]. In these and other leading foreign universities the funds got from endowments’ forms up to 45% of annual budget.

In 80 universities of the world the volume of endowments’ capital exceeds \$1 billion. Frequently it is not even one fund, but is made up of system of funds, each of that has its own goal. For example, the two largest categories of Harvard endowment funds cover faculty salaries, including professorships, and financial aid for undergrads, graduate fellowships, and student life and activities. At the same time, Harvard also has endowments that support academic programs, libraries, art museums, facilities, and a wide variety of other activities. Total investments in USA and Canada endowment funds are approximately equal to GDP of Ukraine. Such worldwide projects as Google and Facebook were at first supported exactly by endowment funds of Stanford and Harvard universities. Well-known The Nobel Foundation is also an endowment, established by Alfred Nobel. In his will of November 27, 1895 signed in Paris, Alfred Nobel specified that the bulk of his fortune should be divided into five parts and to be used for Prizes in Physics, Chemistry, Physiology or Medicine, Literature and Peace to “those who, during the preceding year, shall have conferred the greatest benefit to mankind” [10].

Practice of creation of universities’ endowment funds establishments appeared to be effective on territory of post-soviet countries as well. Due to report of Russian Donors Forum Partnership, there were more than 100 special purpose capital funds registered in Russia on 2015. Slightly more than half of registered funds have already formed the endowment, other are carrying out campaigns for attracting donations. The general amount of capital invested in funds is over 25 billion of rubles. Most of endowments were created for education and scientific organizations support (71%) [4].

Today the largest endowments among universities in Russian Federation belong to the Skolkovo Institute of Science and Technology (Skoltech) [11], Moscow State Institute of International Relations [9], Saint Petersburg State University [12], European University at Saint Petersburg [8].

All mentioned funds were established in order to accumulate long-term capital and spend the investment income on the development of educational programs, financing of research, improvement of infrastructure, support library funds, etc. Most investors think in terms of two dimensional portfolios comprised of stocks and bonds. Endowments expand their portfolio to include a third dimension by using alternative investments. The primary benefit of using alternative investments in a portfolio is to augment the risk-adjusted returns provided by a two dimensional stock-bond portfolio. Through this approach endowments increase their capital. An important moment is that endowment funds activity is supported by the first point of Bologna Declaration, that proclaims Institutions of higher education the establishments that bear all responsibility for the future of the state, and, consequently, such, that must be apt neither to political, nor economic, nor social, nor other influences. It also comports with the second point of Declaration that proclaims the necessity of science and education unity. Except that, endowment is the stimulus of academically improvement as well as university's reputation enhancement, because due to world experience, donors of such funds are graduating students in their majority. Accordingly, innovation can become good pre-condition for the increased competition of higher educational establishments. Quality and relevance of education, support of traditions and other factors could influence not only major donors choice of that or another endowment, but graduating students decision to donate as well.

The first steps toward endowment fund establishment in Ukraine were already taken by two national universities, Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv (in 2013) and The Banking University of the National Bank of Ukraine (in 2014). Although, minding the absence of both the necessary legal framework and imposition of endowment fund status by legislation they de jure should be considered as charitable institution. However, The Law of Ukraine «On higher education», that entered into force on September, 6, 2014, provides for qualitatively new principles of functioning and development of the higher education system in Ukraine, including autonomy expansion of higher educational establishments in different spheres. One of novelties calls for universities' financial independence that should be achieved through: the right to conduct financial and economic activity, that does not conflict with a legislation and charter; the right to dispose of own income from paid services provision; the right to dispose of income from grants and charitable assistance; to open own current and deposit accounts; to establish sustainable funds (endowments) [1].

Conclusions. Considering the absence of prospects of improving state financing, partial university financial autonomy, namely, endowment fund establishment should be considered as effective step.

Development of necessary legal framework for full existence and endowment funds' defense, carrying out complex propagandist campaign aimed for explanation and distribution of core idea of endowment funds will ensure positive prospects of their development that, in a turn, will provide:

- development and introduction of new educational technologies and active methods of studies;
- increased universities' integration with branch scientific and project institutions, large scientific and production associations;
- participation of the Ukrainian scientists in the intergovernmental programs implementation;
- possibility of intellectual labor results implementation on the national territory;
- increase of investment attractiveness of educational sphere on the basis of the effective and mutually advantageous cooperation with business society, of civil society institutions, public and local self-government authorities.

References

1. Закон України «Про вищу освіту» [*The Law of Ukraine «On higher education»*], <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T141556.html>
2. The National Conference of Commissioners on Uniform State Laws, Uniform Law Commission, <<http://www.uniformlaws.org>>
3. Gary S. UMIFA Becomes UPMIFA, <[http://uniformlaws.org/Shared/Docs/UMIFA Becomes UPMIFA.pdf](http://uniformlaws.org/Shared/Docs/UMIFA_Becomes_UPMIFA.pdf)>
4. *Investopedia Business Dictionary*, <<http://www.investopedia.com/terms/e/endowment-fund>>
5. Доклад о состоянии и развитии фондов в России [*Report about the state and development of funds in Russia*], <<http://www.donorsforum.ru/projects/annual-report/doklad-2015-goda>>
6. *10 Universities With the Largest Endowments*, <<http://www.usnews.com/education/best-colleges/the-short-list-college/articles/2015/10/06/10-universities-with-the-largest-endowments>>
7. List of European universities by endowment, <https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_European_universities_by_endowment>
8. The official web-site of European University at Saint Petersburg <<https://eu.spb.ru/en/>>
9. The official web-site of Moscow State Institute of International Relations, <<http://english.mgimo.ru/>>
10. The official web-site of the Nobel Prize, <https://www.nobelprize.org/alfred_nobel/>
11. The official web-site of the Skolkovo Institute of Science and Technology, <<http://www.skoltech.ru/en/>>
12. The official web-site of Saint Petersburg State University, <<http://english.spbu.ru>>

УДК 339:004.738.5+330.341.1](477)

ІННОВАЦІЇ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЦИФРОВІЙ ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ: ОЦІНКА ТРАНСФОРМАЦІЙ

INNOVATIONS IN THE GLOBAL DIGITAL FINANCIAL SECTOR: ESTIMATION OF TRANSFORMATIONS

ИННОВАЦИИ В ГЛОБАЛЬНОЙ ЦИФРОВОЙ ФИНАНСОВОЙ СФЕРЕ: ОЦЕНКА ТРАНСФОРМАЦИЙ

Тарасюк М. В.

Доктор економічних наук, професор кафедри фінансів, вчений секретар Київського національного торговельно-економічного університету. E-mail: mihailotarasiuk@gmail.com

Кощєєв О. О.

Кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри фінансів Київського національного торговельно-економічного університету. E-mail: kaalek@bigmir.net

Tarasyuk M. V.

Doctor of economics of sciences, Professor of the Department of Finance, scientific secretary of the Kyiv national University of trade and economics. E-mail: mihailotarasiuk@gmail.com

Koscheyev A. A.

PhD (Economics), Senior researcher, Associate professor of the Department of Finance, of the Kyiv national University of trade and economics. E-mail: kaalek@bigmir.net

Тарасюк М. В.

Доктор экономических наук, профессор кафедры финансов, ученый секретарь Киевского национального торгово-экономического университета. E-mail: mihailotarasiuk@gmail.com

Кощєєв А. А.

Кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, доцент кафедры финансов Киевского национального торгово-экономического университета. E-mail: kaalek@bigmir.net

Анотація. *Визначено основні тенденції та передумови трансформації світового ринку інноваційних фінансових послуг. Ідентифіковано передумови формування якісно нових елементів глобальної фінансової інфраструктури цифрової економіки, а також сучасний стан та прогнози розширення асортименту інноваційних електронних та мобільних фінансових продуктів. Електронні фінансові інновації є на сьогодні актуальною темою, яка вимагає докладного вивчення, розвитку, аналізу і подальшого застосування на практиці з метою поліпшення фінансового сектора глобальної цифрової економіки.*

Розроблено окремі пропозиції та напрями реалізації стратегічних пріоритетів розвитку ринку інноваційних фінансових послуг України в умовах інтеграції його у світовий.

Ключові слова: *цифрова економіка, електронні фінансові послуги, фінтех-стартапи, міжнародні платіжні послуги, платіжні системи, платіжні картки, інформаційно-телекомунікаційні технології, інноваційні електронні інструменти, електронна комерція, електронний гаманець, фінансовий ринок.*

Abstract. *The main trends and prerequisites for the transformation of the world market of innovative financial services are determined. The preconditions for the formation of qualita-*

tively new elements of the global financial infrastructure of the digital economy, as well as the current state and forecasts of expanding the range of innovative electronic and mobile financial products are identified. Electronic financial innovation is today an urgent issue that requires careful study, development, analysis and further application in practice with the aim of improving the financial sector of the global digital economy. Developed some proposals and directions of the strategic priorities of innovative development of the market of financial services of Ukraine in the conditions of integration into world .

Key words: *digital economy, electronic financial services, fintech-startup, international payment services, payment systems, payment cards, information and telecommunications technology, innovative electronic instruments, electronic wallet, financial market.*

Аннотация. *Определены основные тенденции и предпосылки трансформации мирового рынка инновационных финансовых услуг. Идентифицированы предпосылки формирования качественно новых элементов глобальной финансовой инфраструктуры цифровой экономики, а также современное состояние и прогнозы расширения ассортимента инновационных электронных и мобильных финансовых продуктов. Электронные финансовые инновации является сегодня актуальной темой, которая требует тщательного изучения, развития, анализа и дальнейшего применения на практике с целью улучшения финансового сектора глобальной цифровой экономики. Разработаны отдельные предложения и направления реализации стратегических приоритетов развития рынка инновационных финансовых услуг Украины в условиях интеграции его в мировой.*

Ключевые слова: *цифровая экономика, электронные финансовые услуги, финтех-стартапы, международные платежные услуги, платежные системы, платежные карточки, информационно-телекоммуникационные технологии, инновационные электронные инструменты, электронная коммерция, электронный кошелек, финансовый рынок.*

Постановка проблеми. Теоретичну та практичну значимість проблеми наукового обґрунтування розвитку світового ринку електронних фінансових послуг в умовах сучасної глобальної нестабільності важко переоцінити. Адже мова йде про трансформаційні тенденції міжнародного ринку інноваційних фінансових послуг, які мають високий потенціал для зростання, практично безмежні можливості для суттєвих продуктивних інновацій, а також прямий і безпосередній вплив на розвиток усіх галузей світової економіки. Тому подальший розвиток таких технологій обіймає провідне місце в *Стратегії «Європа-2020», «Цифровий порядок денний для Європи»*, яка містить найважливіші напрями (розділи) такої діяльності. Зокрема це: цифрове суспільство (у т. ч.: кібербезпека і конфіденційність; Інтернет-довіра тощо); дослідження та інновації (у т. ч.: інновації; цифрова інфраструктура; нові технології; компоненти та системи тощо); доступ та комунікації (у т.ч.: широкосмуговий доступ в Європі; телекомунікації; відкритий Інтернет тощо); цифрова економіка (у т. ч.: FinTech-стартапи (компанії) Європи; хмарні технології; Інтернет-консалтинг тощо) [1; 2].

Мета статті – розглянути теоретичні та практичні аспекти застосування інновацій в глобальній цифровій фінансовій сфері, визначити найбільш актуальні проблеми, що гальмують таку інноваційну діяльність, а також обґрунтувати окремі стратегічні напрями розвитку національних електронних та мобільних фінансових інноваційних технологій в умовах подальшої інтеграції України у світовий економічний та науково-технологічний простір.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ґрунтовні пропозиції щодо теоретико-методологічного базису та проблем і напрямів розроблення концепцій подальшого роз-

витку електронних та мобільних фінансових інноваційних технологій за останні роки висловлювала дуже незначна кількість українських вчених, серед яких слід зазначити: В. Апалькову [3; 26], Т. Богдан [22], С. Волосович [6], Д. Дубилет [9], Н. Омельчук [17], В. Плєскач [19], С. Циганова [26] тощо. Серед іноземних науковців та фахівців, що ґрунтовно займалися аналізом методів і засобів науково-практичного обґрунтування та застосування інновацій в глобальній цифровій фінансовій сфері, в першу чергу слід зазначити головних модераторів та топ-менеджерів міжнародних компаній, які приймали участь в Лондоні на найпрестижнішому в світі *Глобальному саміті з інноваційних фінансів (IFGS) 2017*, зокрема це: Бен Стануей, д-р Філіп Трелівен, Девід Спроул, Каті Дарем, Кріс Вулард, Луїза Бретт, Марія Готш, Майк Сігал, Монті Манфорд, Нік Огден, Руй Моралес та багато інших учасників дискусії. Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних та зарубіжних економістів, здійсненим у галузі теорії та методології інноваційного розвитку світової економіки та побудови системи її фінансового забезпечення, слід зазначити, що ця проблематика не знайшла свого остаточного вирішення в Україні, що й зумовлює актуальність теми дослідження [32].

Виклад основного матеріалу дослідження. Платіжні системи є одним з основних елементів інфраструктури світової системи електронних фінансових послуг. Зокрема, *система електронних платежів*, на нашу думку, є комплексом апаратних і програмних засобів, призначених для здійснення безготівкових розрахунків та інших кредитно-фінансових операцій з використанням мережі Інтернет. Нині електронні платежі є основним фактором зростання споживання, виробництва і створення нових робочих місць, як зазначив Марк Занді, головний економіст Moody's Analytics [41]. В 2016 році компанія Moody's Analytics виконала нове дослідження на замовлення американської транснаціональної компанії Visa Inc. (NYSE: V), яке проводилося протягом 2011-2015 р.р. і враховувало показники 70 країн, чий сукупний ВВП дорівнює 95% від світового показника. За період цього дослідження, завдяки широкому впровадженню електронних платіжних продуктів, в тому числі кредитних, дебетових і передплачених карт, ВВП цих держав збільшився на \$ 296 млрд. Зокрема, найбільше зростання ВВП за цей час було зафіксовано в Угорщині (0,25%), Об'єднаних Арабських Еміратах (0,23%), Чилі (0,23%), Ірландії (0,2%), Польщі (0,19%) і Австралії (0,19%). Багато в чому це відбулося за рахунок підвищення споживання товарів і послуг в середньому на 0,18% в рік. Також фахівці Moody's виявили, що поширення використання електронних платежів на 1%, збільшує споживання товарів і послуг в середньому на \$104 млрд. на рік. Крім того, економісти Moody's підрахували, що протягом п'ятирічного періоду в середньому в рік створювалося 2,6 млн. нових робочих місць (головним чином у Китаї та Індії), а саме завдяки поширенню електронних платіжних продуктів. Основний висновок доповіді полягає також в тому, що електронні платежі сприяють формуванню більш стабільного і відкритого бізнес-середовища, скорочують масштаби тіньової економіки та формують більш високу потенційну базу для регулювання податкових надходжень та фінансової інтеграції для урядів цих країн [41], зокрема для України.

За оцінками експертів, Україна може бути привабливим ринком, наприклад, для таких міжнародних платіжних систем, як Stripe, Payoneer або PayPal, оскільки нашим банкам не вистачає гнучкості, а американські платіжні системи цілком можуть замінити для українців національну банківську інфраструктуру для переказів грошей не тільки з-за кордону, але і всередині країни. Що стосується PayPal, то нині компанія як і раніше дає українцям можливість використовувати лише обмежений фінансовий функціонал. Жителі країни можуть розплачуватися онлайн за товари і послуги іноземних компаній, що мають рахунок у PayPal, картками Visa або Master Card. Але зберігати кошти на своєму PayPal-акаунті

або виводити гроші вони не можуть. На думку партнера київського офісу міжнародної юридичної компанії Baker & McKenzie Ігоря Олехова, головна проблема полягає у недосконалій системі національного валютного регулювання, яка «родом ще з дев'яностих років». Ця система не розрахована на сучасні технології і створена для того, щоб затримати в Україні максимальну кількість валюти, а також поки в країні не буде створена чітка і прозора законодавча база щодо електронних платежів [14].

В даний час більше 80% всіх споживчих платежів в світі відбуваються в готівковій формі. Проте, частка *безготівкових розрахунків* постійно зростає, особливо в деяких країнах. Згідно даних дослідження Master Card Advisors и Wirecard частка безготівкових розрахунків серед ТОП-10 країн світу у загальному обсязі споживчих платежів виглядає наступним чином (станом на 2015 рік): Україна – 31%; Німеччина – 33%; Австралія – 35%; США – 45%; Великобританія – 52%; Канада – 57%; Швеція – 59%; Франція – 59%; Нідерланди – 60% та Сінгапур – 61%. А співвідношення готівкових та безготівкових платежів в різних регіонах світу виглядає відповідно наступним чином (станом на 2015 рік): Африка – 99/1%; Східна Європа 93/7%; Латинська Америка – 91/9%; Західна Європа – 66/34%; Азія – 65/35%; Північна Америка – 48/52% [40].

Найближчим часом на світових фінансових ринках найбільше розповсюдження отримують – *віртуальні платіжні картки та мобільні платіжні термінали*. Слід відмітити, що сучасні технології електронних платежів досить різноманітні. Серед них найбільший інтерес представляють дві класифікаційні групи електронних платіжних систем. Перша група базується на використанні електронних грошей, а друга – на застосуванні кредитних карток. Типовими представниками першої групи вважаються: PayCach, WebMoney і Yandex-гроші. До другої групи належать: ASSIST, Russian Shoping Club, CuberPlat, Instant тощо. Усі вони розрізняються між собою щодо рівня зручності користування, захищеності від несанкціонованого доступу, а також ціною [34].

Зі звіту дослідницького підрозділу Alibaba Group (Китай), можна зробити висновок про те що до 2020 року транскордонні платежі щорічно зростатимуть на 27,4%. За прогнозами експертів, до 2020 року глобальний ринок онлайн-платежів складе \$ 1 трлн., тоді як у 2014 р. цей показник був на рівні – \$230 млрд. Крім того, через 5 років більше 900 млн. осіб у всьому світі стануть міжнародними онлайн-покупцями. При цьому їх покупки складуть майже 30% від усіх світових онлайн-транзакцій. Очікується, що Китай стане найбільшим ринком транскордонних платежів. У Китаї до 2020 року обсяг транзакцій від імпортованих товарів, які купуються через Інтернет – досягне \$245 млрд. При цьому більше 200 млн. китайських споживачів будуть купувати товари в зарубіжних онлайн-магазинах. У 2016 році Китай випередив Лондон, Нью-Йорк і Силіконову долину (США) в рейтингу провідних світових фінансових центрів і очолив світовий FinTech – рейтинг. Про це йдеться в звіті DBS і Ernst & Young. Зокрема, Джеймс Ллойд, голова Азіатсько-Тихоокеанського регіону за фінтех, заявив, що поєднання швидкої урбанізації, зростання електронної комерції і впровадження смартфонів створили сприятливий ґрунт для інновацій в області комерції і фінансових послуг [27; 33; 38].

При цьому найбільш активно такі перетворення в найближчому майбутньому, на нашу думку, будуть йти в таких глобальних фінансових секторах (в т. ч. в Україні): споживчого банківського обслуговування малого та середнього бізнесу, грошових переказів, мобільних платежів та краудфандінгу; розвиток криптовалюти Bitcoin; управління – даними (Big Data), інвестиціями, активами і приватним капіталом; страхування майна, життя і від нещасного випадку, перестраховування; інвестиційно-банківської діяльності та обслуговування різних комерційних фінансових організацій (страхових посередників; операторів фінансових ринків, бірж і фондів; брокерського обслуговування; створення, наприклад, в

Україні фінансового інноваційного хабу; FinTech – кластеру; банківської IT-компанії Fin-tech Band [20; 29].

За прогнозами голови іспанського банку BBVA Франциско Гонсалеса, так звана світова FinTech-революція з часом *може знищити близько половини банківських установ в світі*. А за оцінками, наприклад, найбільшого американського банку Citi, подальше зростання FinTech-стартапів призведе до того, що до 2025 року 30% банківських співробітників (1,7 млн.) світової банківської системи втратять свої робочі місця [4; 18].

На нашу думку, FinTech – це динамічно розвинутий сегмент на перетині секторів фінансових послуг і технологій, в якому технологічні стартапи і нові учасники ринку застосовують інноваційні підходи до продуктів і послуг, *які традиційно надаються сектором фінансових послуг*. Або FinTech розшифровується як фінансові технології, які зачіпають не тільки сам фінансовий сектор, але і усі галузі, так чи інакше пов'язані з ним. *Останнім часом у світовому FinTech виділилися такі підкатегорії*, як: управління рахунками та активами; кредитування; обробки платежів, фінансових активів та цінних паперів; мобільні платежі і сервіси переказу коштів; захист цифрової особистості та кібербезпека; фінансування освіти і малого бізнесу; роботизовані консультанти; розподілені реєстри і блокчейн; необанкінг; страхові технології та інші. Не варто забувати і про більш загальні категорії – хмарні технології, Інтернет речей, штучний інтелект, машинне навчання, біометрика і інші, які теж знаходять своє відображення у діяльності FinTech-компаній. Завдяки цьому фінансово-технологічні компанії сегменту FinTech, що широко використовують новітні цифрові технології діяльності через Інтернет, перекроюють картину конкуренції, розмиваючи межі, *що встановилися серед учасників класичних ринків фінансових послуг* [11].

Нові цифрові фінансові технології зможуть замінити банківські відділення та спосіб, яким банки спілкуються з клієнтами. Наприклад, в Китаї вже 96% продажів в системах електронної комерції відбуваються без участі банків. Про те, що FinTech-компанії (стартапи), є на сьогодні одним з найперспективніших видів фінансового бізнесу, свідчать також такі наведені нижче показники. За даними американської консалтингової компанії Accenture, глобальні інвестиції в FinTech виросли за шість років більш ніж у 12 разів, з \$930 млн. в 2008-му до \$12 млрд. у 2014 р., і розподіляються по широкому спектру фінансових послуг [8; 15; 17]. Вже в 2015 році загальна сума інвестицій в розвиток фінансово-технологічних компаній (FinTech-стартапів) склала близько \$50 млрд. Слід зазначити, що найбільші інвестиції в розвиток цієї галузі мають місце в США, Європі та Азії [31, 37; 39].

Очікується, що *другий етап розвитку Fintech 2.0*, як він був названий у публікації [36] буде заснований на хмарних технологіях і частково стане результатом переходу до відкритих даних, що дасть набагато більше можливостей для кардинальних глобальних змін інфраструктури та функціонування всього електронного фінансового сектору світової економіки.

Щоб реалізувати можливості Fintech 2.0, банки і фінансово-технологічні компанії повинні співпрацювати, доповнюючи один одного. *Останнім часом, ряди Fintech-стартапів вартістю понад одного \$ млрд поповнили такі великі Fintech-хаби (проекти) з країн:*

- США, це компанії – Affirm, Stripe, Lending Club, Prosper, SoFi, Square та інші, які функціонують головним чином в Нью-Йорку, а також в каліфорнійській Кремнієвій долині (США);
- ЄС, це компанії – Klarna, iZettle, Adyen, Funding Circle, TransferWise, POWA Technologies тощо;
- Азії, це – One97, Lufax, Rakuten, Ant Financial, Qudian, Lufax і Zhongan [16; 28; 38].

У більшості фінансових установ країн світу необхідність мати фізичну інфраструктуру ринку фінансових послуг поступово відпадає. Згідно з даними дослідження Deutsche Bank тільки протягом 2006–2011 р.р. в Німеччині було закрито – 6,6% банківських установ, а за прогнозом до 2030 р., наприклад, 44 млн. фізичних осіб в Німеччині будуть користуватися онлайн-банкінгом, проти 27 млн. осіб в 2010 році. Така тенденція набирає обертів по всьому світу. Зокрема, дві німецькі компанії – FinTech Group і Rocket Internet найближчим часом співпрацюватимуть з метою створення загальноєвропейського цифрового банку і наданням цифрових банківських послуг по всій Європі [13; 25; 30].

Щоб вижити, традиційним фінансовим установам, на нашу думку, треба буде постійно оцифровувати власні послуги, широко використовувати мобільні додатки, а також хмарні технології. Нині головна мета цих установ – бути доступними для широкого використання електронних грошових операцій цілодобово з будь-якого куточка світу. Такі банківські установи поступово з'являються в окремих країнах ЄС. Так у конкурсі від журналу «Global Finance» (2016 р.) у категорії «Найкращий цифровий банк» здобув перемогу банк CITI, ставши лідером в наступних номінаціях: «Найкраще онлайн-управління грошима»; «Найкращий інтегрований корпоративний банківський сайт»; «Найкращі ініціативи з інформаційної безпеки»; «Найкращі онлайн-казначейські послуги»; «Найкращий додаток мобільного банкінгу» в Західній, Центральній і Східній Європі. Більш того, британці віддали перевагу цьому цифровому банку в номінації «Найкращий споживчий цифровий банк», тоді як в країнах Центральної та Східної Європи такими банками стали Tatra Bank, Bank Millennium і Sberbank. Клієнти оцінювали цифрові банки на основі наступних критеріїв: міцність стратегії із залучення та обслуговування цифрових клієнтів; успіх у використанні цифрових пропозицій серед клієнтів; зростання цифрових клієнтів, а також веб/мобільний дизайн; функціональність сайту Банку [15].

Щоб вести успішний електронний фінансовий бізнес, банки повинні працювати там, де може бути велика кількість їх потенційних клієнтів, а саме – в соціальних мережах. Наприклад, соціальна мережа Facebook протягом 2015–2016 р. продовжила вдосконалювати фінансові платіжні сервіси – тепер чат-боти можуть приймати платежі в месенджері, а користувачі – запитувати і ініціювати грошові перекази. Крім того, Facebook отримав ліцензію на грошові перекази в Європі.

В таких країнах, як Колумбія та Філіппінах впроваджено проект Lenddo.com, що дозволяє клієнтам отримати споживчі кредити (до \$ 1 тис. за профілем в соціальних мережах). Lenddo вивчає сторінки потенційного позичальника і його друзів. Чим більше у нього екаунтів, наприклад, в Google та в інших соціальних мережах і чим респектабельніші зв'язки, тим вищі шанси отримати таку позику.

Інформацію з соціальних мереж також широко використовують і кредитні бюро в США. Так їх співробітники досконало вивчають потенційних позичальників, а також коло їхніх звичок тощо. Ці дані дозволяють скласти психологічний портрет позичальника, задля того щоб потім ухвалити остаточне рішення про надання такої позики.

Французький банк Groupe BPCE широко використовує технологію, що дозволяє здійснювати грошові перекази в соціальній мережі Twitter, а індійський ICI Bank працює не через відділення, а через Facebook, спілкуючись з клієнтами через захищений додаток Pockets. Ця програма також дає користувачам можливість відправляти гроші через соціальну мережу, поповнювати мобільний рахунок, бронювати квитки, перевіряти баланс рахунку і оплачувати комунальні послуги тощо [7; 37].

Протягом 2016 року компанія McKinsey Global Institute досліджувала перспективи розвитку цифрових фінансів на прикладі країн, що розвиваються. Так, надання клієнтам цифрових фінансових послуг через смартфони зможе простимулювати зростання ВВП в

країнах, що розвиваються на 6% – до \$ 3,7 трлн. у найближчі 10 років і створити понад 95 млн. робочих місць. Згідно з дослідженням, цифрові фінанси можуть охопити банківськими послугами більш 1,6 млрд. людей, які зараз не мають до них доступу. Більша половина з них – жінки. Цифрові фінансові послуги допоможуть надавати кредити фізичним особам та компаніям малого бізнесу на суму \$2,1 трлн. Уряди таких країн зможуть отримати додаткові \$110 млрд. на рік, упорядкувавши державні витрати і збір податків. А провайдери фінансових послуг зможуть заощадити близько \$400 млрд. прямих витрат щорічно від переходу на цифрові рахунки, які на 80–90% дешевше в обслуговуванні в порівнянні з традиційними. Наприклад, в Кенії за даними дослідження Fin Access, використання мобільного платіжного сервісу обігнало за рівнем розповсюдження банки. Понад 11 млн. жителів Кенії користуються мобільними платіжними послугами, тоді як число банківських клієнтів налічують всього 5,4 млн. Велика частина економіки країни жорстко залежить саме від мобільних грошей [18; 21].

Електронні гаманці – наступний етап розвитку міжнародних платіжних систем, які будуть широко використовуватись замість платіжних карток. Такі глобальні онлайн платформи, як PayPal, Amazon (Amazon Payments), O2 (O2 Wallet), Apple (Passbook) і Google (Google Wallet) мають доступні версії мобільних гаманців. У недалекому майбутньому в електронні гаманці смартфонів буде інтегровано безліч різних нових функцій, наприклад, електронні платіжні та дисконтні пристрої, паспортні дані, водійські права, квитки на літак тощо.

На початку квітня 2016 р., виступаючи на конференції Money 20 / 20 Europe в Копенгагені, виконавчий директор IT-компанії Amazon Патрік Готьє повідомив, що Amazon планує ряд придбань серед компаній (стартапів) FinTech, для просування власного платіжного сервісу на сайтах інших роздрібних учасників міжнародної електронної торгівлі. Передбачається, що нова програма Amazon Payments дозволить популярному торговельному маркетплейсу-Amazon розширити платіжний бізнес, склавши конкуренцію PayPal та іншим аналогічним фінансовим сервісам світового значення. Що стосується інших учасників, то підключення до оплати через електронний гаманець цієї компанії – це шанс залучити 23 млн. активних користувачів одного із найбільших в світі учасників такої торгівлі [7].

Дедалі все більше фінансових операцій відбуватиметься за допомогою мобільних пристроїв. Перевірка балансу, перекази коштів між рахунками, оплата послуг мобільних операторів, інтернет-провайдерів тощо – усі ці послуги все частіше оплачуються за допомогою мобільних додатків фінансових установ. Постійному розвитку цього процесу також буде сприяти масова поява FinTech-компаній (стартапів), які пропонують клієнтам власні додатки, що призведе до здешевлення вартості грошових переказів, які виникли на ґрунті недосконалості традиційної світової банківської системи. Наприклад, такі перспективні FinTech-стартапи IT-компаній світового значення, які мають платіжні сервіси в секторі мобільних платежів, як Apple, Google, Amazon, Samsung, LG, Microsoft – нині складають успішну конкуренцію традиційним фінансовим структурам. Ці IT-компанії і корпорації успішно розвивають також технологію Host Card Emulation (NFC), що дає можливість обміну даними між двома розташованими поблизу пристроями, яка поступово перетворить мобільні телефони на платіжний термінал поповнення рахунків, а також дозволяє широко використовувати хмарні технології цих IT-компаній. НСЕ – дозволяють здійснювати платежі та зберігати всю інформацію про транзакції в хмарі, що дозволяє суттєво розширити кількість смартфонів, які можна застосовувати для поточних розрахунків. Якщо темпи зростання кількості пристроїв, оснащених НСЕ не скоротяться, то усі нові смартфони, які створені на базі ОС Android, будуть використовувати дану технологію. Отже, 85% всіх

смартфонів у світі з часом будуть підтримувати – НСЕ. Крім платіжних сервісів світового значення Apple (Apple Pay), Samsung (Samsung Pay) і Google (Android Pay), мобільними платежами в 2016 році займалися і інші виробники. Зокрема, компанії Xiaomi, Huawei і LG теж пообіцяли користувачам смартфонів цифрові гаманці з приставкою «Pay». За прогнозами фінансових аналітиків, обсяг платежів (операційний об'єм), здійснюваних через мобільні пристрої у світі, зросте з \$51 млрд. в 2014 р. до майже \$ 700 млрд. в 2019 р. Причому для здійснення безконтактних платежів все частіше будуть використовуватися, наприклад, такі електронні пристрої, як годинники (типу Apple Watch), браслети (типу NFC), мобільні гаманці типу – Citi Pay і Chase Pay, безконтактні пристрої – bPay тощо [7; 23].

Широке поширення технологій НСЕ і NFC дозволить банкам і ритейлерам розширювати мобільні платіжні послуги. Кількість користувачів цієї послуги збільшиться завдяки тому, що ці технології дозволяють розміщувати дані смарт-карт в хмарі, або в пам'яті телефону, виключаючи необхідність використання фізичних чіпів безпеки і сім-карт. Fin-Tech – стартапи, наприклад, для представників малого бізнесу і індивідуальних підприємців стали пропонувати порівняно дешеві послуги: грошові перекази за кордон через мобільні платежі; послуги мобільного еквайрингу, що позбавило їх від необхідності використовувати традиційні банківські POS-термінали для прийому пластикових карток. Щоб оплатити товар або послугу, наприклад, достатньо мати мобільний телефон з встановленим спеціальним платіжним додатком мобільного оператора в режимі реального часу [18].

Останнім часом в мережі Інтернет стала широко застосовуватись якісно нова електронна фінансова послуга – пряма видача позик від вкладника позичальнику без участі банків – *p2p-кредитування*. За прогнозами фінансових аналітиків американського інвестиційного банку Morgan Stanley, протягом 2016 р. в світі *p2p-кредитування* виросте в два рази у порівнянні з 2015 р. Найвідомішим провайдером таких послуг залишається британська компанія – Zone of Possible Agreement, яка створена ще в 2005 р. Лідерами ринку *p2p-кредитування* вважаються також такі американські компанії, як Prosper та Lending Club, міжнародна Kiva, канадська Communitylend, німецька Smava. За прогнозами Morgan Stanley, тільки в США до 2020 р. обсяг ринку *p2p-кредитування* досягне \$122 млрд., тоді як в 2013-му цей показник становив \$5,2 млрд., а в 2015-му – \$36,7 млрд. [7].

Таким чином, такі нові фінансові інновації насамперед повинні бути спрямовані на модернізацію самого формату транзакцій. Подальший розвиток сервісу рівноправних транзакцій (*p2p*) дозволить банкам також миттєво переводити гроші між рахунками. Деякі країни вже впровадили такі платежі в реальному часі (Мексика, Бразилія та ін.), інші країни (Австралія, Фінляндія) мають намір прискорити процесинг платежів в найближчому майбутньому. У кількох країнах, таких як Бангладеш, Кенія, Філіппіни і Зімбабве недоліки традиційного банківського сектору компенсуються альтернативними фінансовими сервісами. Так, якщо обробка платежу в банку може займати – до п'яти днів, то мобільні *p2p-перекази* – проходять миттєво [7; 27].

Провести розбудову в світі міжнародних фінансів обіцяє і *blockchain*, або «ланцюжок блоків транзакцій», на яких заснована відома криптовалюта – біткоїн. Як тільки біткоїни змінюють власника, до ланцюжка програмного коду дописують нові ланки. Виходить, що в захищеній формі фіксуються час і учасники кожної транзакції, в ході якої біткоїни мігрують з одного цифрового гаманця в інший. Така інформація зберігається на всіх комп'ютерах, які беруть участь в біткоїн-торгівлі, і кожна нова угода здійснюється тільки за умови, що біткоїн-мережа за допомогою алгоритму підтвердить її легітимність. Це виключає повторне використання одного і того ж біткоїна будь-яким споживачем, а справжність транзакцій перевіряється тільки її учасниками, без регуляторів і посередників.

Цілком можливо, що blockchain стане новим способом укладання договорів, без участі третіх осіб або реєструючих органів. Відповідно, не знадобляться ні нотаріуси для купівлі нерухомості або клірингові палати для торгівлі цінними паперами. Для фінансових концернів такий ланцюжок блоків транзакцій – це реальна загроза. *Криптовалюта біткоїн насправді має чимало переваг*: зокрема, її можна дробити на малі частини або здійснювати мікроплатежі, щоб купити, наприклад, гру або статтю в Інтернеті. З їх допомогою можна проводити платежі до 50 центів і навіть менше – і це вигідно представникам, наприклад, малого бізнесу тощо. Зараз застосування чеків, кредитних карток та банківських переказів на таку суму неможливі. Біткоїни – це також нова перспектива для країн з перехідною економікою, яким традиційні банківські послуги малодоступні через їх високу вартість і недостатньо розвинуту фінансову інфраструктуру. Сьогодні біткоїнами можна розплачуватися в таких світового значення Інтернет-маркетплейсах, як Amazon, e-Bay, Alibaba, а також їх приймають Wikipedia, WordPress Overstock, TigerDirect тощо. Наприклад, в Японії біткоїн з 01 квітня 2017 року стає офіційним платіжним засобом, яке може «виконувати функції валюти», а не власне грошей. Раніше Європейський суд ухвалив, що операції з біткоїнами і іншими віртуальними валютами в ЄС не повинні обкладатися податком на додану вартість. Причому така практика стає все більш поширеною [7; 12; 25].

Таким чином, по-перше, світова банківська система з часом може поступово втратити більшу частину доходів від грошових переказів. Так як в системах, наприклад, мобільних платежів, комісія набагато менша, ніж в традиційних клірингових системах. По-друге, банки можуть втратити значну частину доходів від використання пластикових карток. По-третє, банки ризикують втратити значну частину своїх клієнтів. Одна з переваг, яку споживачам дають, наприклад, електронні гаманці – можливість легко змінювати банківські установи. В цих умовах, наприклад, міжнародна платіжна система під назвою Apple Pay, на нашу думку, може стати найзручнішим способом здійснення покупок товарів та послуг за допомогою телефонів і акаунтів, пов'язаних з банківськими картками. З Apple Pay вже співпрацюють 750 банків і понад 220 тис. торговельних організацій США.

На думку аналітиків міжнародної консалтингової компанії McKinsey, традиційні фінансові структури виживуть лише в тому випадку, якщо внесуть суттєві корективи в свою діяльність. Зокрема, *скоротять число банківських відділень, будуть широко використовувати фінансові онлайн- і мобільні сервіси, ініціюють створення венчурних фондів для інвестування в FinTech-розробки*. Окрім того, McKinsey прогнозує, що в майбутньому фінансові установи *можуть перетворитися в банківський еквівалент серверних компаній*. Якщо FinTech-платформи з часом стануть лідерами по роботі і з фізичними особами, і з корпоративними клієнтами, існуюча світова банківська система стиснеться до вузького набору послуг. Уже зараз традиційні банки відчувають зниження прибутку і змушені збільшувати вартість своїх послуг. В цей час FinTech-компанії можуть повністю підлаштуватися під потреби вкладників і позичальників, поступово розвинути власну інфраструктуру і кардинально змінити банківську систему [23; 32].

Інноваційні екосистеми FinTech-стартапів і компаній Швеції та Швейцарії мають одну із самих розвинутих екосистем серед країн Євросоюзу. Зокрема, Швеція в 2016 році залучала 1/5 від усіх інвестицій в сферах фінансових технологій серед країн ЄС, а стокгольмський FinTech-центр – це незалежний і некомерційний інноваційний центр, який просуває і розвиває шведські FinTech-, InsurTech- і RegTech-стартапи та є активною платформою для комунікації, співпраці та інтеграції учасників екосистеми фінансових технологій Швеції. Уряд Швейцарії ініціює пом'якшення правил для FinTech-компаній, включаючи впровадження спеціальних «Фінтех» ліцензій, яку видаватиме Управління нагляду за операціями фінансового ринку Швейцарії. Ліцензія забезпечить менш жорсткі регуля-

торні вимоги, а також буде сприяти усуненню бар'єрів для FinTech-стартапів, які виходять за межі традиційної сфери фінансових послуг. Дана ініціатива націлена на залучення провайдерів криптовалют.

Директор інформаційної служби австралійського банку Westpac Девід Курран вважає, що традиційні банки треба об'єднати з FinTech-компаніями, утворивши якісно нову фінансову екосистему. Ймовірно, що нова фінансова архітектура майбутнього, на нашу думку, буде сформована з безлічі елементів: це і платіжні системи інтернет-концернів, і додатки FinTech-стартапів на базі банківської інфраструктури, і криптовалюта типу біткоїн. Можливий і альтернативний варіант розвитку подій, при якому IT-компанії і концерни світового значення скуплять перспективні фінансові стартапи, заснувавши щось на зразок гігантського світового банку з мережею спеціалізованих підрозділів. Наочний приклад тому – корпорація Google, яка інвестує в FinTech за допомогою компанії Google Ventures (GV). В її активі близько 30 FinTech-стартапів, наприклад, в сферах аутентифікації, безпеки, впровадження API для електронних банківських послуг, електронного кредитування та платіжних технологій, криптовалюта тощо. Протягом 2016–2017 р. біля 25% банківських установ світу вже придбали FinTech-компанії, а 60% розглядають можливість співпраці з ними та використання штучного інтелекту – систем біометричної аутентифікації клієнтів для банківської сфери тощо. Так, міжнародний стартап-компанія «Transmit Security» дозволяє фінансовим компаніям проводити ідентифікацію клієнтів за допомогою його біометричних і поведінкових даних. За твердженням стартапу, завдяки біометричній ідентифікації, включаючи сканування особи і сітківки ока, клієнтам в майбутньому не доведеться вводити відповідні паролі тощо. Це, безсумнівно, майбутнє захисту інформації та даних [23; 24; 31; 35; 37].

З метою адаптації європейського ринку платежів до можливостей єдиного ринку та підтримки зростання економіки країн ЄС, Європейська комісія прийняла ряд документів, а саме: нову (вступить в силу у 2017 р.) *Директиву по платіжним послугам (PSD2)*; додаток про регулювання міжбанківських комісій за картковими платежами. Доопрацьований документ PSD2 містить ряд нових важливих елементів щодо удосконалення послуг із здійснення міжнародних електронних платежів, що дозволить:

- полегшити і зробити безпечнішими широке використання інтернет-платіжних систем, включаючи в оплату нові так звані платіжні фінансові послуги, які оперують між торговцями і банком споживача, що дозволяє проводити дешеві та зручні електронні платежі без використання кредитної картки. Провайдери таких послуг відтепер будуть піддаватися тим же високим стандартам регулювання і контролю, як і інші платіжні установи. У той же час, банки і інші платіжні провайдери будуть зобов'язані підвищити безпеку онлайн-операцій шляхом удосконалення процедури аутентифікації клієнтів (споживачів), які будуть краще захищені від шахрайства, можливих зловживань і платіжних інцидентів, наприклад, у випадках спірних і неправильно проведених платіжних операцій;
- забезпечити впровадження Директиви по платіжним послугам (PSD2), що збільшить права споживачів країн-членів ЄС при здійсненні електронних грошових переказів за межами Європи або в неєвропейських валютах, а також буде сприяти появі нових гравців та розвитку інноваційних мобільних та інтернет-платежів серед країн-членів заради підвищення конкурентоспроможності ЄС у всьому світі [10; 18; 29].

Висновки. В Україні за останні роки з'являється все більше фінансово-технологічних стартапів у галузі проведення платежів, використовуються фінансові операції за допомогою технологій краудфандінга і краудлендінга, інтернет портали для підприємців, які пропонують зручні сервіси ведення електронного бізнесу та управління фінансами.

Все це тільки початок на шляху, який українські банки та фінансові компанії повинні пройти для отримання певної вигоди і можливостей, що поступово відкриваються у міру розвитку нових сегментів щодо впровадження досвіду у галузі широкого застосування міжнародних електронних фінансових технологій.

Тому в Україні важливо розробити комплекс заходів з метою подальшої реалізації Цифрового порядку денного на основі Digital agenda for Europe (A Europe 2020 Initiative), зокрема, окремі напрямки розвитку систем електронних фінансових послуг та їх наукових досліджень. Зокрема, протягом 2017–2020 р. Національний банк України має остаточно втілити в життя концепцію політики щодо поступового зниження долі готівкового обігу на користь широкого використання безготівкових розрахунків, що передбачає до 2020 року скорочення обсягу готівки в обігу з теперішніх 18% до 12% (відносно ВВП), а рівень безготівкових платежів у локальній національній платіжній системі, який зараз становить 1,2%, повинен підвищитися як мінімум до 30%. Відповідні заходи також були передбачені Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 року, яка була схвалена Національною радою реформ від 15 травня 2015 року, а також програмою співпраці з МВФ [2; 8; 12].

Подальший розвиток національних систем електронних фінансових послуг повинен передбачати:

- дослідження сучасної інфраструктури систем електронних фінансових послуг в умовах її інтеграції з іншими автоматизованими технологіями (хмарні технології в обслуговуванні клієнтів, ІТ-аутсорсинг, системи multipayment, CRM, Money Exchange, корпоративні фінансові портали та промо-сайти, готові рішення для мереж фінансового самообслуговування тощо);
- оцінку доцільності використання перспективних електронних фінансових сервісів і технологій для розвитку систем електронних адміністративних послуг та державних закупівель;
- дослідження сучасних банківських систем просування електронних фінансових послуг в онлайн-середовищі (Інтернет-банкінг; системи інтернет-платежів та грошових переказів; смарт-карти платежів та універсальні фронт-офісні системи; системи дистанційного банківського обслуговування; електронні платіжні інструменти та електронні гроші на світових фінансових ринках) та ролі банків у розвитку електронного бізнесу, комерції або торгівлі;
- оцінка нових тенденцій в розвитку Інтернет-страхування, інтернет-трейдингу і автоматизації брокерського обслуговування клієнтів;
- дослідження лояльності клієнтів фінансових установ, як ключовий драйвер розвитку електронних фінансових послуг, а також використання соціальних мереж для залучення і утримання клієнтів;
- вивчення проблемних питань щодо інформаційної безпеки систем електронних фінансових послуг.

Дослідження привабливості різних сегментів ринку мобільних фінансових послуг повинно проводитись у таких напрямках:

- оцінка сучасних трендів в розвитку цифрових і мобільних фінансових послуг, тенденцій та перспектив розвитку нових технологій та обладнання, необхідних для підтримки і надання таких послуг;
- дослідження різних сегментів розвитку світового ринку мобільних фінансів: мобільних банкінга, трейдингу, еквайрингу, кредитування та страхування послуг; безконтактних мобільних платіжних систем та грошових переказів; мобільних інформаційних фінансових сервісів;

- обґрунтування розвитку систем мобільних додатків, фінансових порталів, широкого використання соціальних мереж та інших сучасних засобів для просування мобільних фінансових послуг;
- оцінка національних схем мобільних переказів шляхом застосування інструментарію для транскордонних переказів, а також сучасних систем і технологій для організації електронних платежів і розрахунків, включаючи мобільні платежі та платіжні інструменти для організації мобільного бізнесу (комерції, торгівлі);
- вдосконалення правового регулювання ринку електронних та мобільних фінансових послуг.

Список використаних джерел

1. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>.
2. Europa–2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.
3. Апалькова В. В. Розвиток ринку міжнародних платіжних послуг в контексті глобальної інформатизації: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / В. В. Апалькова; МОН України. – Київ: нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2016. – 23 с.
4. Банковских сотрудников ждут массовые сокращения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psm7.com/news/bankovskix-sotrudnikov-zhdut-massovye-sokrashheniya.html>.
5. Вігірінський Андрій. Розвиток безготівкових розрахунків - подарунок комерційним банкам від НБУ вартістю в \$1,5 млрд. / Андрій Вігірінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainfo.org/blognews/1439302650-rozvitok-bezgotivkovih-rozrahunkiv---podarunok-komertsiynim.html>
6. Волосович С. В. Інноваційні платіжні послуги як іструмент розвитку торгівлі / С. В. Волосович // Економічний вісник університету. – 2016. – № 29/1. – С. 12–18.
7. Громова Тетяна. Кто съест мировые банки / Татьяна Громова // Власть денег. – 2016. – № 5 (442) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsnews.ua/future/kto-shest-mirovye-banki-04052016111700>.
8. Діордієв В. О. Засади створення фінансового інноваційного хабу в Україні / В. О. Діордієв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=5207>.
9. Дмитрий Дубилет и другие экс-топы «ПриватБанка» запускают IT-компанию Fintech Band [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ain.ua/2017/01/23/dubilet-zapuskaют-it-kompaniyu>.
10. Европейцы воспользуются всеми преимуществами единого цифрового рынка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://psm7.com/evropejcy-vospolzuyutsya-vsemi-preimushhestvami-edinogo-cifrovogo-rynka.html>.
11. Зеньков Алексей. Почему финтех сейчас – уже больше, чем просто финтех / Алексей Зеньков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rb.ru/story/not-just-fintech/>
12. Інновації майбутнього: FinTech Cluster, розвиток Bitcoin в Україні, а також «реінкарнація» НСМЕП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/352397/innovatsiyi-majbutnogo-fintech-cluster-rozvytok-bitcoin-v-ukrayini-a-takozh-reinkarnatsiya-nsmep>.

13. Кто возьмется за создание общеевропейского цифрового банка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psm7.com/kto-vozmetsya-za-sozdanie-obshheevropejskogo-cifrovogo-banka.html>.
14. Кто придет в Украину вместо PayPal [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ubr.ua/ukraine-and-world/technology/kto-pridet-v-ukrainu-vmesto-paypal-410227>.
15. Названо найкращий цифровий банк в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://news.finance.ua/ua/news/-/384800/nazvano-najkrashhyj-tsyfrovyj-bank-v-yevropi>.
16. Омельчук Нина. От А до Z: Справочник финансовых провайдеров и финтех-стартапов / Нина Омельчук [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psm7.com/articles/ot-a-do-z-spravochnik-finansovyx-provajderov-i-fintex-startapov.html>.
17. Омельчук Н. Финтеха в Украине практически нет / Денис Довгопольй / Н. Омельчук [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psm7.com/interview/innovaciyami-v-ukraine-ne-rahnet-denis-dovgopolyj-growthup-group.html>.
18. Очимовская Татьяна. Цифровая революция добьет банки / Власть денег. – 2015 – № 5 // Татьяна Очимовская [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dsnews.ua/economics/tsifrova-ya-revolutsiya-dobet-banki-08052015185300>.
19. Плескач В. Л. Моделивання фінансово-економічних процесів: монографія / В. Л. Плескач. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 428 с.
20. Размывание границ: Как компании сегмента FinTech влияют на сектор финансовых услуг. Всемирный обзор сегмента FinTech. – Март 2016 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pwc.ru/ru/banking/publications/fintech-global-report-rus.pdf>.
21. Рост ВВП и новые рабочие места: в чем преимущества цифровых финансов? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psm7.com/rost-vvp-i-novye-rabochie-mesta-v-chem-preimushhestva-cifrovux-finansov.html>.
22. Сектор міжнародних фінансових досліджень закінчив НДР «Вплив глобальних фінансових трансформацій на валютно-фінансову систему України». (керівник – гол. наук. спів., д. е. н. Т. П. Богдан), яка виконувалась протягом IV кв. 2014 р. – IV кв. 2016 р. – К.: ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://ief.org.ua/?m=201610>.
23. Сталф Валентин: Мир, в котором не будет наличности, – лишь вопрос времени / Валентин Сталф // Власть денег. – 2016. – № 5 (442) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dsnews.ua/future/valentin-stalf-mir-v-kotorom-ne-budet-nalichnosti-lish-04052016150500>.
24. Тенденции и перспективы развития банкинга: 2016 и 2017 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psm7.com/news/tendencii-i-perspektivy-razvitiya-bankinga-2016-i-2017.html>.
25. Управление – Экскурсия по мировым финтех-хабам [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://habrahabr.ru/company/payonline/blog/305570>.
26. Циганов С. А. Структурні зміни на глобальному ринку електронних платіжних послуг / С. А. Циганов, В. В. Апалькова // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 3. – С. 26–33.
27. Bannister David. Payments innovation: lessons from emerging markets / David Bannister [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.bankingtech.com/294492/payments-innovation-lessons-from-emerging-markets>.
28. Bourque Andre. 12 Top Fintech Companies to Watch / Andre Bourque [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://www.entrepreneur.com/article/288334>.

29. Degeler Andrii. How the W3C is trying to standardize payments on the internet / Andrii Degeler [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://thenextweb.com/dd/2015/08/02/w3c-trying-standardize-payments-internet>.
30. Digital Agenda for Europe [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/digitalagenda>.
31. Dickerson James. The Future of Fintech and Banking: Digitally disrupted or reimaged? – 12 p. / James Dickerson, Samad Masood, Julian Skan [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.fintechinnovationlablondon.co.uk/media/730274/Accenture-The-Future-of-Fintech-and-Banking-digitallydisrupted-or-reima-.pdf>.
32. Innovate Finance Global Summit 2017 [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://ifgs.innovatefinance.com>.
33. Global B2C cross-border ecommerce to skyrocket: USD 1 trillion in 2020 [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://thepaypers.com/ecommerce/global-b2c-cross-border-ecommerce-to-skyrocket-usd-1-trillion-in-2020/760244-25>
34. Payment Services Directive and Interchange fees Regulation: frequently asked questions. EUROPEAN COMMISSION. – Brussels. – 2013. – 24 July [Electronic Resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-719_en.htm.
35. Paytm and Transmit Security win FT Fintech awards [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://www.ft.com/content/1a92d762-ac1b-11e6-ba7d-76378e4fef24>.
36. Rennick Emmet. The Fintech 2.0 paper. Rebooting Financial Services / Emmet Rennick [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.oliverwyman.com/insights/publications/2015/jun/the-fintech-2-0-paper.html#.V-VYm4iLS71>.
38. Secret of Building a Successful FinTech Startup in 2016 [Part 1] [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://letstalkpayments.com/secret-of-building-a-successful-fintech-startup-in-2016-part-1>.
39. The Rise of FinTech in China. Redefining Financial Services [Electronic Resource]. – Mode of access: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-the-rise-of-fintech-in-china/\\$FILE/ey-the-rise-of-fintech-in-china.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-the-rise-of-fintech-in-china/$FILE/ey-the-rise-of-fintech-in-china.pdf).
40. The Role of Financial Services in Society Understanding the impact of technology - enabled innovation on financial stability. WORLD ECONOMIC FORUM, 2016 – 16 p. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/WEF_FS_Role_FinancialServicesSociety_Stability_Tech_Recommendations_2016.pdf.
41. Thomas Hugh. Exclusive insights from MasterCard Advisors. Measuring progress toward a cashless society / Hugh Thomas, Amit Jain, Michael Angus [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.mastercardadvisors.com/_assets/pdf/MasterCardAdvisors-Cashless-Society.pdf.
42. Visa-Commissioned Study Estimates Migration to Electronic Payments Added Nearly \$300B to GDP Across 70 Countries [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.businesswire.com/news/home/20160309005407/en/Visa-Commissioned-Study-Estimates-Migration-Electronic-Payments-Added>.

References

1. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>.
2. *Europa–2020*. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BAR-ROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.

3. *Apal'kova V. V.* Rozvytok rynku mizhnarodnykh platizhnykh posluh v konteksti hlobal'noyi informatyzatsiyi: avtoref.dys.kand.ekon.nauk: 08.00.02 / V. V. Apal'kova; MON Ukrayiny. Kyiv.nats. un-t.im. Tarasa Shevchenko. – Kyiv, 2016. – 23 s.
4. Bankovskiykh sotrudnykov zhdut massovye sokrashchenyya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://psm7.com/news/bankovskix-sotrudnikov-zhdut-massovye-sokrashcheniya.html>.
5. *Vihirins'kyi Andriy.* Rozvytok bezhotivkovykh rozrakhunkiv - podarunok komertsyynym bankam vid NBU vartystyu v \$1,5 mlrd / Andriy Vihirins'kyi [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://uainfo.org/blognews/1439302650-rozvitok-bezgotivkovih-rozrahunkiv---podarunok-komertsyynim.html>
6. *Volosovych S. V.* Innovatsiyi platizhni posluhy yak instrument rozvytku torhivli / C. V. Volosovych // Ekonomichnyy visnyk universytetu. – 2016. – № 29/1. – S. 12–18.
7. *Hromova Tetyana.* Kto sbest myrovyye banky / Tat'yana Hromova // Vlast' deneh. – 2016. – № 5 (442) [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dsnews.ua/future/kto-sest-mirovyye-banki-04052016111700>
8. *Diordiyev V. O.* Zasady stvorenniya finansovoho innovatsiynoho khabu v Ukrayini / V. O. Diordiyev [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=5207>.
9. *Dmytryy Dubylet* y druhye eks-topy «PryvatBanka» zapuskayut IT-kompanyyu Fintech Band [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://ain.ua/2017/01/23/dubilet-zapuskayut-it-kompaniyu>.
10. Evropeytsy vospol'zuyutsya vsemy preymushchestvamy edynoho tsyfrovoho rynku [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://psm7.com/evropejcy-vospolzuyutsya-vsemi-preimushhestvami-edinogo-cifrovogo-rynka.html>.
11. *Zen'kov Aleksey.* Pochemu fyntekh seychas – uzhe bol'she, chem prosto fyntekh / Aleksey Zen'kov [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://rb.ru/story/not-just-fintech>
12. Innovatsiyi maybutn'oho: FinTech Cluster, rozvytok Bitcoin v Ukrayini, a takozh «reinkarnatsiya» NSMEP [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://news.finance.ua/ua/news/-/352397/innovatsiyi-majbutnogo-fintech-cluster-rozvytok-bitcoin-v-ukrayini-a-takozh-reinkarnatsiya-nsmep>.
13. Kto voz'metsya za sozdanye obshcheevropeyskoho tsyfrovoho banka [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://psm7.com/kto-vozmetsya-za-sozdanie-obshheevropejskogocifrovogo-banka.html>.
14. Kto prydet v Ukrainu vmesto PayPal [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ubr.ua/ukraine-and-world/technology/kto-pridet-v-ukrainu-vmesto-paypal-410227>
15. Nazvano naykrashchyy tsyfrovyy bank v Yevropi [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://news.finance.ua/ua/news/-/384800/nazvano-najkrashhyj-tyfrovyy-bank-v-yevropi>
16. *Omel'chuk Nyna.* Ot A do Z: Spravochnyk fynansovykh provayderov y fyntekh-startapov / Nyna Omel'chuk [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://psm7.com/articles/ot-a-do-z-spravochnik-finansovykh-provayderov-i-fintex-startapov.html>
17. *Omel'chuk N.* Fyntekha v Ukraine praktychesky net — Denys Dovhopolyi / N. Omel'chuk [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://psm7.com/interview/innovatsiyami-v-ukraine-ne-paxnet-denis-dovhopolyj-growthup-group.html>
18. *Ochymovskaya Tat'yana.* Tsyfrovaya revolyutsiya dob'et banky / Vlast' deneh. – 2015 – № 5 // Tat'yana Ochymovskaya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dsnews.ua/economics/tsifrovaya-revolutsiya-dobet-banki-08052015185300>.
19. *Pleskach V. L.* Modelyuvannya finansovo-ekonomichnykh protsesiv: monohrafiya / V. L. Pleskach.–K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2010. – 428 s.

20. Razmyvanye hranyts: Kak kompanyyu sehmenta FinTech vlyayut na sektor fynansovykh usluh. Vsemyrnyy obzor sehmenta FinTech. – Mart 2016 h. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.pwc.ru/ru/banking/publications/fintech-global-report-rus.pdf>.
21. Rost VVP y novye rabochye mesta: v chem preymushchestva tsyfrovyykh fynansov? [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://psm7.com/rost-vvp-i-novye-rabochie-mesta-v-chem-preimushchestva-cifrovyykh-fynansov.html>.
22. Cektor mizhnarodnykh finansovykh doslidzhen' zakinchyv NDR «Vplyv hlobal'nykh finansovykh transformatsiy na valyutno-finansovu systemu Ukrayiny». (kerivnyk – hol. nauk. spiv., d. e. n. T.P. Bohdan), yaka vykonuvalas' protyahom IV kv. 2014 r. – IV kv. 2016 r. – K.: DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrayiny». – 2016. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ief.org.ua/?m=201610>.
23. *Stalf Valentyn*: Myr, v ktorom ne budet nalychnosti, — lysh' vopros vremeny / Valentyn Stalf // *Vlast' deneh.* – 2016. – № 5 (442) [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dsnews.ua/future/valentin-stalf-mir-v-ktorom-ne-budet-nalichnosti-lish-04052016150500>.
24. Tendentsyy y perspektyvy razvytyya bankynha: 2016 y 2017 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://psm7.com/news/tendencii-i-perspektivy-razvitiya-bankinga-2016-i-2017.html>.
25. Upravlenye – Ekskursyya po myrovym fyntekh-khabam [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://habrahabr.ru/company/payonline/blog/305570/>
26. *Tsyhanov S. A.* Strukturni zminy na hlobal'nomu rynku elektronnykh platizhnykh posluh / S. A. Tsyhanov, V. V. Apal'kova // *Investytsiyi: praktyka ta dosvid.* – 2016. – № 3. – S. 26–33.
27. *Bannister David.* Payments innovation: lessons from emerging markets / David Bannister [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.bankingtech.com/294492/payments-innovation-lessons-from-emerging-markets/>
28. *Bourque Andre.* 12 Top Fintech Companies to Watch / Andre Bourque [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://www.entrepreneur.com/article/288334>
29. *Degeler Andrii.* How the W3C is trying to standardize payments on the internet / Andrii Degeler [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://thenextweb.com/dd/2015/08/02/w3c-trying-standardize-payments-internet>.
30. Digital Agenda for Europe [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://ec.europa.eu/digitalagenda>.
31. *Dickerson James.* The Future of Fintech and Banking: Digitally disrupted or reimagined? – 12 r. / James Dickerson, Samad Masood, Julian Skan [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.fintechinnovationlablondon.co.uk/media/730274/Accenture-The-Future-of-Fintech-and-Banking-digitallydisrupted-or-reima-.pdf>
32. Innovate Finance Global Summit 2017 [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://ifgs.innovatefinance.com/>
33. Global B2C cross-border ecommerce to skyrocket: USD 1 trillion in 2020 [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://thepayers.com/ecommerce/global-b2c-cross-border-ecommerce-to-skyrocket-usd-1-trillion-in-2020/760244-25>.
34. Payment Services Directive and Interchange fees Regulation: frequently asked questions. EUROPEAN COMMISSION. – Brussels. – 2013. – 24 July [Electronic Resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-719_en.htm.
35. Paytm and Transmit Security win FT Fintech awards [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://www.ft.com/content/1a92d762-ac1b-11e6-ba7d-76378e4fef24>.

36. *Rennick Emmet*. The Fintech 2.0 paper. Rebooting Financial Services / Emmet Rennick [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.oliverwyman.com/insights/publications/2015/jun/the-fintech-2-0-paper.html#.V-VYm4iLS71>.
38. Secret of Building a Successful FinTech Startup in 2016 [Part 1] [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://letstalkpayments.com/secret-of-building-a-successful-fintech-startup-in-2016-part-1>.
39. The Rise of FinTech in China. Redefining Financial Services [Electronic Resource]. – Mode of access: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-the-rise-of-fintech-in-china/\\$FILE/ey-the-rise-of-fintech-in-china.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-the-rise-of-fintech-in-china/$FILE/ey-the-rise-of-fintech-in-china.pdf)
40. The Role of Financial Services in Society Understanding the impact of technology – enabled innovation on financial stability. WORLD ECONOMIC FORUM, 2016 – 16 r. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/WEF_FS_RoleFinancialServicesSociety_Stability_Tech_Recommendations_2016.pdf.
41. *Thomas Hugh*. Exclusive insights from MasterCard Advisors. Measuring progress toward a cashless society / Hugh Thomas, Amit Jain, Michael Angus [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.mastercardadvisors.com/_assets/pdf/MasterCardAdvisors-Cashless-Society.pdf.
42. Visa-Commissioned Study Estimates Migration to Electronic Payments Added Nearly \$300B to GDP Across 70 Countries [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.businesswire.com/news/home/20160309005407/en/Visa-Commissioned-Study-Estimates-Migration-Electronic-Payments-Added>.

УДК 339.5((477)+(061.1ЄС))

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ З ЄС В СФЕРІ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ECONOMIC INTEGRATION OF UKRAINE WITH THE EU IN TECHNICAL STANDARDS REGULATION AREA

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ УКРАИНЫ С ЕС В СФЕРЕ ТЕХНИЧЕСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Шнирков О. О.

Кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету. E-mail: shnirkov@gmail.com

Shnyrkov O. O.

PhD (Economics), Associate Professor of the Department of International Economic Relations of Kyiv National Trade Economic University. E-mail: shnirkov@gmail.com

Шнырков А. А.

Кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету E-mail: shnirkov@gmail.com

Анотація. Структурні реформи в економіці України відбуваються за надзвичайних та безпрецедентних для світової практики умов. Анексія Криму, військові дії на Донбасі, втрата важливої частини економічного потенціалу країни, численні жертви, відсутність гарантій територіальної цілісності України з боку інших держав сформували новітню систему викликів як для нашої країни, так і для світу в цілому. За умов зовнішньої агресії та торговельної війни з РФ економічна асоціація з Європейським Союзом може стати головним та ефективним механізмом проведення реформ в Україні. Економічна частина Угоди про асоціацію з ЄС та поглиблена зона вільної торгівлі характеризується як лібералізацією взаємної торгівлі, так і регуляторною конвергенцією, у тому числі у сфері регулювання технічних стандартів. Сучасна лібералізація міжнародної торгівлі між Україною та ЄС характеризується низьким середнім рівнем тарифного захисту ринку ЄС для промислових товарів і майже не впливає на загальний об'єм торгівлі. Таким чином, саме технічні бар'єри є основними перешкодами у торгівлі товарами з ЄС.

Ключові слова: технічні стандарти, гармонізація законодавства, стандартизація, АСАА, Європейський Союз, Угода про асоціацію, зона вільної торгівлі.

Abstract. The structural reforms in Ukraine are taking place under extraordinary and unprecedented for international economy circumstances. The annexation of Crimea, the war in Donbas region, the loss of important economical potential, human casualties, lack of territorial integrity guarantees from other countries formed a new system of challenges not only for our country but for the whole world in total. Under the external aggression and trade war with Russia the Association Agreement with the European Union should become the main and effective Ukraine's economical structural changes mechanism. The economical part of Association Agreement with the EU and the deep free trade agreement are characterized as liberalization of mutual trade and regulatory convergence especially including the technical standards regulation

field. Modern liberalization in mutual trade between Ukraine and EU has low tariff protection of the EU market for Ukrainian goods and doesn't not affect the common volume of trade. That is why the technical barriers remains the main obstacles in Ukrainian goods export to the European single market.

Key words: *standardization, technical barriers, the European Union, Association Agreement, a free trade zone.*

Аннотация. Структурные реформы в экономике Украины происходят в чрезвычайных та беспрецедентных для мировой экономики условиях. Аннексия Крыма, военные действия на Донбассе, потеря важной части экономического потенциала страны, человеческие жертвы, отсутствие гарантий территориальной целостности со стороны других стран сформировали новую систему вызовов как для нашей страны, так и для всего мира в целом. В условиях внешней агрессии и торговой войны со стороны РФ, экономическая ассоциация с ЕС может стать главным и эффективным механизмом проведения структурных реформ в экономике Украины. Экономическая часть Соглашения про ассоциацию с ЕС и всеобъемлющая зона свободной торговли характеризуется как либерализацией взаимной торговли, так и регуляторной конвергенцией, в том числе в сфере регулирования технических стандартов. Современная либерализация международной торговли между Украиной и ЕС характеризуется низким уровнем тарифной защиты рынка ЕС для промышленных товаров и, практически, не влияет на общий объем торговли. Таким образом, именно технические барьеры являются основным препятствием для экспорта украинских товаров в ЕС.

Ключевые слова: *стандартизация, технические барьеры, Европейский Союз, соглашение об ассоциации, зона свободной торговли.*

Постановка проблеми. Початок дії економічної частини Угоди про асоціацію України з ЄС – це новий етап інтеграції України до єдиного ринку Європейського Союзу. Для успішної інтеграції національної економіки як до єдиного ринку ЄС, так і у світову економічну систему, України повинна гармонізувати національне законодавство у сфері технічного регулювання згідно норм і правил ЄС. Однак, така уніфікація українського законодавства вимагатиме значних капіталовкладень. Тому український уряд повинен зробити все можливе для залучення інвестицій в національну економіку з метою адаптації національних технічних стандартів до вимог ЄС.

Мета статті – дослідження механізмів адаптації національних технічних стандартів до вимог ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження регуляторної кооперації між Україною та ЄС у контексті адаптації національної системи технічних стандартів присвячено певну увагу вітчизняних дослідників. Так, серед вітчизняних дослідників виділяють І. Бураковського, В. Муравйова, Р. Заблоцьку, Д. Луценко. Серед зарубіжних – Т. Окифе, С. Юльгена, Ж. Гіттона.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна має довгу історію взаємовідносин з Європейським Союзом, яка бере початок з часу отримання незалежності нашої країною. Ще до підписання Угоди про асоціацію з ЄС між нашою країною та Європейським Союзом існувала Угода про партнерство та співробітництво (УПС), яка була ратифікована у 1994 р., а вступила в силу 1998 р. Проте ця Угода мала здебільшого політичний характер і не вимагала від України проведення структурних реформ в національній економіці. Цілями такого партнерства були визначені наступні:

- розвиток тісних політичних відносин шляхом політичного діалогу;
- сприяння торгівлі, інвестиціям і гармонійним економічним відносинам;
- забезпечення основи для взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, науково-технічного та культурного співробітництва;
- підтримку зусиль України щодо зміцнення демократії та завершення переходу до ринкової економіки [2].

На зміну УПС між Європейським Союзом та Україною прийшла більш якісна та фундаментальна – Угода про асоціацію між Україною та ЄС (УА). Ця угода є якісно новим та унікальним форматом взаємостосунків між Україною та ЄС і не має аналогів серед тих, які були підписані між Європейським Союзом та країнами-кандидатами на вступ до ЄС зі Східної та Центральної Європи. Угода про асоціацію між Україною та ЄС є фундаментальною основою для поглиблення взаємовідносин між нашою країною та Європейським Союзом. Ця угода має за мету проведення важливих структурних як економічних, так і політичних реформ, і протягом найближчих років слугуватиме стратегічним дороговказом для нашої країни, а також пришвидшить загальну адаптацію регуляторних правил України до правил, норм та стандартів єдиного ринку ЄС.

Основними завданнями Угоди є проведення ключових структурних реформ, відновлення та зростання української економіки, організація галузевої співпраці у сферах енергетики, транспорту, екології, промисловості, соціальних аспектів життєдіяльності, рівності прав, захисту споживачів, освіти, молоді та культури. Важливою частиною Угоди є положення про створення всеохоплюючої та поглибленої зони вільної торгівлі. Україна має унікальну можливість через Угоду про асоціацію зробити рішучі кроки до подальшої інтеграції та зближення національної економіки з економіками країн ЄС.

Перспектива створення всеохоплюючої та поглибленої ЗВТ України з ЄС вкрай гостро ставить питання гармонізації національного регулювання України у сфері технічних стандартів з відповідними правилами ЄС. Зрозуміло, що для інтеграції до внутрішнього ринку ЄС Україна має привести свою систему технічного регулювання у відповідність до європейських вимог, оскільки на сьогодні головними бар'єрами у взаємній торгівлі України з ЄС є не стільки імпорتنі тарифи, скільки технічні бар'єри. Це є вимоги до безпеки та якості продукції, її виробничих характеристик та механізми оцінки відповідності. Гармонізація національного регулювання України до норм ЄС приведе до появи технічного середовища, яке буде наближене до вже існуючого в країнах ЄС, і, таким чином, буде створювати необхідні умови для доступу продукції вітчизняних виробників на спільний ринок ЄС та ринки інших розвинутих країн, з якими ЄС має двосторонні угоди про взаємне визнання технічних регламентів. Відповідні положення Угоди створюють основу для проведення всебічних реформ у вітчизняному законодавстві в сфері промислових стандартів, які, в свою чергу, будуть спрямовані на гармонізацію з правом ЄС.

Протягом усіх раундів переговорів у системі ГАТТ/СОТ питання про скорочення тарифів було одним із ключових. Якщо на початку переговорів ставка імпорتنих мит була на рівні 40%, то на даному етапі вона складає майже 3,5%. Також треба відмітити, що середній рівень тарифного захисту ринку промислових товарів в ЄС для України коливається у межах до 5%. Тому основними перешкодами у торгівлі промисловими товарами як з країнами ЄС, так і з іншими країнами світу для України є не імпорتنі тарифи, а саме технічні бар'єри. [7]

У країнах-членах ЄС усунення бар'єрів, які пов'язані з технічними нормами та стандартами, на шляху руху товарів, забезпечується через два основні механізми:

1) шляхом гармонізації національних стандартів через прийняття та імплементацію норм у цій сфері, викладених у директивах ЄС;

2) шляхом впровадження принципу взаємного визнання. Поступово завдяки практиці Суду ЄС та гармонізації законодавства держав-членів ЄС шляхом прийняття відповідних директив технічні бар'єри в торгівлі між всіма державами-членами ЄС було практично ліквідовано.

Технічне регулювання в ЄС є найбільш досконалим та ефективним світовим прикладом усунення технічних бар'єрів у торгівлі промисловими товарами. Європейська модель технічного регулювання базується на принципах "Нового" та "Глобального" підходів, вперше сформульованих у 1985 та 1989 роках.

Відповідно до цих підходів основні вимоги до якості та безпечності виробленої продукції містяться у технічних регламентах ЄС та є обов'язковими для виконання, в той час як гармонізовані стандарти ЄС є добровільними. При цьому, відповідність продукції до одного із гармонізованих стандартів ЄС розглядається як загальне задоволення базових вимог, передбачених тим чи іншим технічним регламентом. Контроль за дотриманням вимог, передбачених технічними регламентами, здійснюється шляхом ринкового нагляду, а не контролю виробничого процесу.

На сучасному етапі розробка технічних стандартів відбувається на трьох основних рівнях: глобальному, регіональному та національному. Міжнародна організація зі стандартизації (ISO) погоджує та затверджує загальноприйняті світові стандарти. Яскравим прикладом регіональних стандартів служать стандарти Європейського Союзу. Національні стандарти затверджуються національними органами стандартизації відповідних держав.

Загальний порядок та умови розміщення продукції на внутрішньому ринку ЄС, проведення робіт з оцінки відповідності та акредитації, а також механізм ринкового нагляду, окреслені у Регламенті Ради ЄС № 765/2008 від 9 липня 2008 року та Рішенні Європейського Парламенту та Ради ЄС № 768/2008 від 9 липня 2008 року.

Порядок денний асоціації Україна – ЄС визначає здійснення співробітництва у сфері технічного регулювання нашої країни з країнами Європейського Союзу, а саме реалізації програми бюджетної підтримки (I фаза) "Сприяння взаємній торгівлі шляхом усунення технічних бар'єрів у торгівлі між Україною та ЄС", спільних проектів, причетних відомств України та окремих держав-членів ЄС. Мета такого співробітництва передбачає наближення законодавчої бази України у сфері технічного регулювання до вимог ЄС та СОТ, у тому числі перехід від обов'язкової сертифікації до оцінки відповідності, прийняття технічних регламентів, узгоджених з Директивами Нового Підходу ЄС, перегляд і заміна старих стандартів (ГОСТ) та запровадження стандартів ISO та європейських стандартів, створення системи ринкового нагляду, оновлення та модернізації матеріальної бази, реформування та зміцнення інституціональної бази забезпечення якості тощо. [11]

Суттєвим результатом такої кооперації для України буде укладання з ЄС Угоди про оцінку відповідності та взаємну прийнятність промислових товарів (Угода АСАА) у ключових галузях виробництва. Такі угоди укладалась Європейським Союзом з країнами, які були кандидатами на членство в ЄС та країнами сусідами ЄС. Їх укладення дало змогу продукції, що охоплювалась цими угодами, вільно просуватись на внутрішньому ринку ЄС без додаткових процедур на оцінку відповідності. ЄС також має подібні угоди й з іншими високорозвиненими країнами, зокрема Японією, США, Канадою, Австралією, Новою Зеландією, Швейцарією, Ізраїлем та ін. [8]

Угода про оцінку відповідності та взаємну прийнятність промислових товарів між Україною та ЄС буде означати, що наша країна буде мати інструмент та механізм усунення технічних бар'єрів у торгівлі з Європейським Союзом. Таким чином, Угода АСАА передбачатиме, що торгівля товарами між Україною та ЄС в охоплених цією Угодою секторах буде здійснюватися на тих самих умовах, які застосовуються в торгівлі товарами

між країнами-членами ЄС. Укладення такої угоди передбачено 57 статтею Угоди про асоціацію.

Для підписання Угоди АСАА українська сторона бере на себе наступні зобов'язання:

- поступово досягти відповідності з технічними регламентами ЄС та системами стандартизації, акредитації, робіт з оцінки відповідності та ринкового нагляду ЄС, а також дотримуватись принципів та практик, передбачених актуальними рішеннями та регламентами ЄС;

- відповідно до домовленостей, протягом першого року набуття чинності Угоди гармонізувати законодавство з п'ятьма директивами, а саме: про загальну безпеку продуктів, щодо загальних вимог для акредитації і ринкового нагляду, що стосується торгівлі продукцією, щодо загальної системи маркетингу продукції, про одиниці виміру та про відповідальність за дефектну продукцію;

- протягом перехідного періоду, що триватиме від двох до п'яти років, гармонізувати законодавство у 27 сферах з відповідним законодавством ЄС. Перелік включає галузеве законодавство у таких сферах, як (1) машини, (2) електромагнітна сумісність, (3) прості посудини високого тиску, (4) обладнання, що працює під тиском, (5) пересувне обладнання, що працює під тиском, (6) ліфти, (7) безпека іграшок, (8) електричне обладнання, розраховане на певні граничні значення напруги, (9) вимоги до коефіцієнта корисної дії нових водонагрівуючих котлів, що працюють на рідкому чи газоподібному паливі, (10) прилади, що працюють на газоподібному паливі, (11) засоби індивідуального захисту, (12) технічні вимоги щодо енергоспоживання електричних побутових холодильників та морозильних камер, (13) неавтоматичні зважувальні прилади, (14) зважувальні прилади, (15) суднове обладнання, (16) медичні пристрої, (17) активні імплантовані медичні пристрої, (18) діагностичні медичні пристрої, (19) обладнання та систем захисту, призначених для застосування у вибухонебезпечній атмосфері, (20) радіо- і телекомунікаційне термінальне обладнання та взаємне визнання його відповідності, (21) канатні установки для перевезення людей, (22) прогулянкові судна, (23) будівельні вироби, включаючи заходи для їх впровадження, (24) пакування та відходи, (25) вибухові речовини цивільного призначення, (26) зазначення маркування та стандартної інформації щодо споживання енергії та інших ресурсів, пов'язаних з енергетичними продуктами, (27) високошвидкісні залізні дороги;

- утримуватись від внесення змін до горизонтального і галузевого законодавства, зазначеного в Угоді, крім як для приведення його у відповідність з законодавством ЄС та дотримання такого приведення. Таким чином, Україна матиме систему технічного регулювання, загальні принципи якого і регулювання певних товарів/секторів будуть повністю узгоджені з європейським;

- здійснити необхідні адміністративні та інституційні реформи для виконання зобов'язань по гармонізації та щорічно інформувати ЄС про процес реформ;

- поступово впроваджувати звід Європейських стандартів як національних та одночасно скасовувати конфліктні національні стандарти;

- братиме участь у роботі міжнародних та європейських організацій, що пов'язані з формуванням та реалізацією системи технічного регулювання, а також вживатиме заходів для виконання умов набуття повноправного членства у Європейських організаціях зі стандартизації.

Угода про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів (АСАА) для одного або кількох секторів буде додана в якості протоколу до Угоди про асоціацію після повного узгодження галузевого і горизонтального законодавства України, інституцій та стандартів з відповідними законодавством, інституціями та стандартами ЄС. Угода АСАА

означає, що в секторах, які охоплені АСАА, торгівля між Україною та ЄС буде відбуватись на тих самих умовах, що й рамках ЄС. Передбачається також, що в кінцевому рахунку на всі 27 секторів (сфер), щодо яких УА містить вертикальні зобов'язання, буде поширюватись дія АСАА. Після досягнення цієї мети Сторони можуть розглянути можливість поширення АСАА на інші промислові товари [8].

Таким чином, Україна взяла на себе чіткі зобов'язання щодо гармонізації національного законодавства в сфері технічних регламентів, стандартизації та оцінки відповідності з законодавством ЄС. Процес гармонізації здійснюється нашої країною одноосібно та включає наступні напрямки:

- 1) імплементація в законодавство України частини *acquis* ЄС згідно з переліком та графіком, що визначатимуться Додатком 3 до Угоди про Асоціацію;
- 2) транспозиція у національні стандарти європейських стандартів та скасування національних стандартів, що їм суперечать;
- 3) виконання заходів, необхідних для укладання та виконання угоди (АСАА);
- 4) проведення необхідної інституційної та адміністративної реформи й залучення національних органів до участі у європейських та міжнародних організаціях зі стандартизації [8].

Отже, для України, виконання такої Угоди буде означати:

- 1) скасування всіх дублюючих вимог державних санітарних правил та норм, нормативно-правових актів з охорони праці, тощо;
- 2) вимоги до призначених органів повинні бути ідентичними вимогам до нотифікованих органів в ЄС;
- 3) Результати робіт з оцінки відповідності українських органів визнаватимуться в ЄС, Швейцарії, Норвегії, Ісландії, Туреччині, США, Канаді, Японії, Австралії, Новій Зеландії та інших розвинутих країнах;
- 4) Українські виробники отримають право нанесення європейського знака відповідності «СЕ» на свою власну продукцію.

Для успішного виконання дій угоди АСАА було призначено 12 органів з оцінки відповідності, акредитовані Національним агентством з акредитації України (НААУ), з яких 4 є приватної форми власності.

Питання про розширення угоди АСАА на наступних пріоритетних секторах промислової продукції, відповідно до Додатку III до Угоди про асоціацію, розглядаються в даний час. Це дозволить підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції та розширити експортний потенціал України. У 2016 р. європейська сторона розпочала розгляд українських технічних регламентів, стандартизації, метрології, акредитації, нагляду за ринком і систем оцінки відповідності на предмет відповідності вимогам, що пред'являються до системи технічного регулювання, викладених у відповідних ЄС директив, правил і рішень. У січні 2016 р. українська сторона звернулася до європейської сторони з проханням ініціювати процес перевірки наближення українського законодавства до відповідного законодавства ЄС для того, щоб підписати Угоду АСАА в вищезазначених секторах. У відповідь на це Представництво ЄС в Україні позитивно оцінило наміри української сторони почати переговори щодо підписання Угоди АСАА і повідомило у вересні 2016 р. про створення плану дій, який буде визначати цілі і тимчасові рамки оцінки для всіх залучених сторін [8].

Отже, план щодо виконання підготовчих заходів до підписання Угоди АСАА виглядатиме наступним чином:

- приведення технічних регламентів у пріоритетних секторах АСАА у відповідність до європейського законодавства;

- актуалізація переліків національних стандартів, добровільне застосування яких є доказом відповідності продукції вимогам технічних регламентів у пріоритетних секторах АСАА;
- реалізація фінансової допомоги в рамках виконання Угоди про фінансування програми підтримки галузевої політики «Сприяння взаємній торгівлі шляхом усунення технічних бар'єрів у торгівлі між Україною та Європейським Союзом»;
- акредитація органів з оцінки відповідності продукції вимогам технічних регламентів у пріоритетних секторах Угоди АСАА та перспективи визнання їх акредитації на європейському рівні [10].

Інтеграція українського регулювання технічних стандартів та регламентів з правилами Євросоюзу потребує значних інвестицій та капіталовкладень у вітчизняну економіку. На нашу думку, можна виділити чотири основні джерела фінансування цього процесу. Одним із джерел фінансування адаптації українських технічних стандартів до стандартів ЄС може стати державний бюджет. Але, беручи до увагу складну економічну ситуацію, така можливість виглядає проблематичною. З іншого боку, уряд та парламент зобов'язані на законодавчому рівні забезпечити адаптацію технічних стандартів. Другим джерелом фінансування адаптації національних технічних стандартів можуть бути споживачі. Споживачі повинні сплатити більшу ціну за товари українського виробництва. Але на даному етапі український споживач, здебільшого, не готовий сплачувати вищу ціну за товар, який він споживає.

Третім джерелом фінансування впровадження європейських технічних стандартів є інвестор, який буде зацікавлений у впровадженні нових стандартів для української продукції, з подальшим її виходом як на єдиний ринок ЄС, так і на ринки інших розвинутих країн, з якими ЄС має угоди про взаємне визнання результатів оцінки відповідності. Це повинно стати основним джерелом фінансування процесу технічної адаптації. Четвертим джерелом гармонізації українських технічних стандартів до стандартів ЄС можуть стати міжнародні організації шляхом реалізації різних програм технічної допомоги.

Важливим є те, що введення в Україні ISO, EN та інших євростандартів значно спростить експортно-імпорتنу діяльність, так як усуне потребу в перевірці ввізних європейських товарів на відповідність українським стандартам, а продукції, що вивозиться за митну територію України, – на відповідність міжнародним стандартам та нормам.

Крім того, треба зазначити, що сертифікація продукції та визначення її відповідності держстандартам – платна процедура і, таким чином, це призводить до збільшення кінцевої вартості продукції. Подібна ситуація спостерігається при експорті товарів вітчизняними виробниками за кордон. Національному виробнику доводиться проходити процедуру сертифікації на відповідність міжнародним нормам та стандартам в країнах ЄС за внутрішньою вартістю, що значно підвищує ціну на товар. Для малого та середнього бізнесу такі витрати на процедуру отримання сертифікації призводить до втрат конкурентоспроможності продукції на єдиному ринку ЄС. Після гармонізації українських стандартів за міжнародними нормами та нормами ЄС українські експортери зможуть отримувати сертифікати відповідності за міжнародними стандартами в Україні, що вивільнить певні кошти від сплати за сертифікацію, що в свою чергу, повинно зменшити ціну для кінцевого споживача.

В Україні у 2015 р. діяло 46 технічних регламентів, 743 національних стандартів, 27000 стандартів (7078) гармонізовані з ЄС. Передбачено запровадити 15000 нових технічних стандартів гармонізованих з ЄС.

Висновки. Інтеграція вітчизняної економіки з економікою ЄС у сфері технічного регулювання за умов створення зони вільної торгівлі супроводжується певними складнощами. Подолання цих складнощів залежить від українського уряду, від готовності національних виробників до структурних реформ та змін, а також від ефективності адаптації національних споживачів.

Інтегруючись у сфері технічних стандартів з ЄС, Україна бере на себе зобов'язання – змінити власну та застарілу систему технічного регулювання.

Існуючи норми та вимоги щодо до випуску продукції, яка виробляється в Україні і яка, в свою чергу, стримує та обмежує розвиток виробництва, повинна бути скасована. В свою чергу, це приведе до вивільнення коштів, які виробник може вкласти, наприклад, в розвиток виробництва або знизити ціни на кінцеву продукцію.

Успішне впровадження нової системи технічних стандартів і правил значно поліпшить інвестиційний клімат України. Для інвесторів це буде означати, що в Україні з'явилися прості та зрозумілі правила ведення бізнесу, які є подібними до тих, що діють у багатьох розвинутих країнах світу.

Завдяки вдалому впровадженню європейських технічних норм та стандартів, українська продукція отримає доступ як на ринок ЄС, так і на ринки інших розвинутих країн, з якими ЄС має угоди про взаємне визнання результатів оцінки відповідності.

Список використаних джерел

1. Кабінет Міністрів України, розпорядження № 844р від 19. 08. 2015 року про Стратегію розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року.
2. Постанова Кабінете Міністрів України від 04. 11. 2015 р. № 898 щодо розробки проєктів технічних регламентів, що затверджуються КМУ, на підставі актів законодавства Євросоюзу.
3. Наказ Мінекономрозвитку України від 08. 10. 2015 р. № 1282 (про затвердження Порядку формування та ведення бази даних технічних регламентів).
4. Наказ Мінекономрозвитку України від 17. 09. 2015 р. № 1151 (про затвердження форми заявки на призначення органу з сертифікації в державній системі сертифікації).
5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document;jsessionid=92F3367443C120648A8A50B0E9275CB7?id=56219>.
6. Угода про технічні бар'єри у торгівлі від 15. 04. 1994 // Офіційний вісник України від 12. 11. 2010 р., № 84.
7. Бояр А. О. Система технічних норм і стандартів ЄС у контексті європейської інтеграції України // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки – № 6, – 2008. – С. 159–168.
8. Луценко Д. Перехід до технічних правил і стандартів ЄС: Міфи та реальність. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/articles/2014/07/18/7024271>.
9. Чого Чекати Україні від Майбутньої Торговельної Угоди з ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voxukraine.org/2015/07/10/choho-chekaty-vid-uhody-y-es>
10. Технічне регулювання в ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/Ukraine+-+EU+export-import+helpdesk+/Non-tariff+regulation/Technical+Regulation>.

11. Технічні бар'єри і санітарні та фітосанітарні заходи в міжнародній торгівлі: види, тенденції розвитку, регулювання: посіб. держ. службовця / І. В. Бураковський, К. Кравчук, М. Риженков, В. Гречин, В. Мовчан; ред.: І. В. Бураковський, К. Кравчук, В. Мовчан; Ін-т екон. досліджень та політичних консультацій. – Київ, 2015. – 243 с.
12. В Україні триває впровадження європейських стандартів: експерти розповіли про результати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/eurobusiness/1629907-es-dopomaga-e-finansuvati-perehid-ukrajini-na-evropeyski-standarti-minekonom-rozvitku.html>.
13. Гармонізація технічного регулювання, стандартів та оцінки відповідності, Угода про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/ua/Ukraine_EU_project/materials/AA_title_4/barriers/harmonisation.
14. Budget Support Programme Removing technical barriers to trade between EU and Ukraine. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/europeaid/print-pdf/81485_en.
15. Information on technical regulation, standardization, metrology and metrological activity systems in Ukraine. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/06/5/7034522>.
16. Угода про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції (АСАА). – 2016 [Electronic resource]. – Режим доступу: <http://pres.in.ua/ugoda-pro-ocinku-vidpovidnosti-ta-prijnyatniste-promislovoyi-p.html>.
17. Jocelyn Guitton. What Can Ukraine Expect from the Forthcoming Trade Agreement with the EU. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voxukraine.org/2015/07/01/what-%D1%81an-ukraine-expect-from-the-forthcoming-trade-agreement-with-the-eu>.
18. EUR-Lex the Official Journal of the European Union. – 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32008R0765>.
19. Non-Tariff Barriers Technical Regulations. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pure.iiasa.ac.at/13968/1/Non-tariff%20barriers%20and%20technical%20regulations.pdf>.
20. Reforms to technical regulations for non-food products present both opportunities and challenges. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://euukrainecoop.com/2015/09/30/tech-regulations/>

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine prescript № 844p from 19. 08. 2015 about Strategy of Development of Technical Regulation for the period till 2020.
2. Cabinet of Ministers of Ukraine prescript № 898 from 04. 11. 2015 about the technical projects regulation development, approved by Cabinet of Ministers of Ukraine, on the basis of EU law.
3. The decree of ministry of economic development of Ukraine № 1282 from 08. 10. 2015 about the orderliness formation approval and technical base regulation prosecution.
4. The decree of ministry of economic development of Ukraine № 1151 from 17. 09. 2015 about approving the application form on certification authority in government certification system.
5. The Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union and its Member States, on the other hand [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevroit/doccatalog/document;jsessionid=92F3367443C120648A8A50B0E9275CB7?id=56219>

6. Agreement on Technical Barriers to Trade on 15.04.1994 // Official bulletin of Ukraine of 12. 11. 2010 p., № 84.
7. *Boyar A.* The system of technical norms and standards of the EU in the context of European integration of Ukraine // Scientific Herald Volyn National University of Lesya Ukrainian – № 6, – 2008. – S.159–168.
8. *Lutsenko D.* Go to technical rules and standards of the EU: Myths and Reality. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2014/07/18/7024271>
9. What to expect from the upcoming Ukraine-EU Trade Agreement [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://voxukraine.org/2015/07/10/choho-chekaty-vid-uhody-y-es>
10. Technical regulations in EU [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/Ukraine+-+EU+export-import+helpdesk+/Non-tariff+regulation/Technical+Regulation>
11. Technical barriers, sanitary and phytosanitary measures in international trade: aspects, development tendency, regulation: civil servant manual / I. V. Burakovsky, K. Kravchuk, M. Ryzhenkov, V. Grechin, V. Movchan. – Kyiv, 2015. – 243 s.
12. V Ukraine tryvae vprovadzhenya evropeyskykh standartiv: eksperty rozpovoily pro rezultaty [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <https://www.unian.ua/eurobusiness/1629907-es-dopomogae-finansuvati-perehid-ukrajini-na-evropeyski-standarti-minekonomrozvitku.html>
13. The harmonization of technical regulations, standards and conformity assessment, the Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Products [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://www.ier.com.ua/ua/Ukraine_EU_project/materials/AA_title_4/barriers/harmonisation
14. Information on technical regulation, standardization, metrology and metrological activity systems in Ukraine. – 2016 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/06/5/7034522/>
15. Budget Support Programme Removing technical barriers to trade between EU and Ukraine. – Rezhym dostupu: https://ec.europa.eu/europeaid/printpdf/81485_en
16. Agreements on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Goods (ACAA). – 2016 [Electronic resource]. – Режим доступу: <http://pres.in.ua/ugoda-pro-ocinku-vid-povidnosti-ta-prijnyatniste-promislovoyi-p.html>
17. *Jocelyn Guitton.* What Can Ukraine Expect from the Forthcoming Trade Agreement with the EU. – 2015 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://voxukraine.org/2015/07/01/what-%D1%81an-ukraine-expect-from-the-forthcoming-trade-agreement-with-the-eu>
18. EUR-Lex the Official Journal of the European Union. – 2008 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32008R0765>
19. Non-Tariff Barriers Technical Regulations. – [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://pure.iiasa.ac.at/13968/1/Non-tariff%20barriers%20and%20technical%20regulations.pdf>
20. Reforms to technical regulations for non-food products present both opportunities and challenges. – 2015 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <https://euukrainecoop.com/2015/09/30/tech-regulations>

УДК 339.5:005.932

СПРИЯННЯ ЕФЕКТИВНИХ ЛОГІСТИЧНИХ ПОСЛУГ В МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ

THE PROMOTING EFFICIENT LOGISTICS SERVICES IN INTERNATIONAL TRADE

СОДЕЙСТВИЕ ЭФФЕКТИВНЫМ ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛЕ

Заблоцька Р. О.

Доктор економічних наук, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету Тараса Шевченка. E-mail: mev.zro@clouds.iir.edu.ua

Мамедов Кяннан Алескер огли

Аспірант кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: kenan43@mail.ru.

Zablotska R. O.

Doctor of economic science, Professor of the Department of World Economy and International Economic Relations, Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

E-mail: mev.zro@clouds.iir.edu.ua.

Mammadov Kanan

PhD student, Department of World Economy and International Economic Relations, Institute of International Relations of Kiev National Taras Shevchenko University. E-mail: kenan43@mail.ru.

Заблоцкая Р. А.

Доктор экономических наук, профессор кафедры мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета Тараса Шевченко.

E-mail: mev.zro@clouds.iir.edu.ua.

Мамедов Кяннан Алескер оглы

Аспірант кафедри мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

E-mail: kenan43@mail.ru.

Анотація. Досліджено роль торговельної логістики в міжнародній торгівлі, а також те, наскільки неефективна логістика може становити перешкоди для торгівлі. Проаналізовано різний вплив якості логістики, інфраструктури та митних процедур на витрати транспортування товарів. Ідентифіковано значний вплив на торгівлю якості логістики, використовуючи такий показник, як Індекс ефективності логістики Світового банку. Покращення якості логістичних послуг пов'язано зі зростанням обсягів торгівлі та експорту. Нарощування потенціалу для підключення до глобальних мереж логістичних послуг фірм, постачальників і споживачів є ключовим в міжнародній торгівлі, де передбачуваність і надійність стають ще більш важливим, ніж витрати.

Ключові слова: логістика, міжнародна торгівля, Індекс ефективності логістики, інфраструктура, прикордонна адміністрація, слідкування за товаром, торговельна логі-

стика, прискорення торгівлі, торговельні витрати, транспортна інфраструктура, митні процедури, логістичні навички, логістичні послуги.

Abstract. *The role that trade logistics influence on volume and value of international trade and the extent to which poor quality logistics constitute a barrier to trade are determined. Analyzed various impacts of logistics quality, infrastructure and customs procedure on transportation costs. This study confirms strong impact of logistics quality on trade according the World Bank's Logistics Performance Index. Improvement the quality of logistics services is associated with trade growth and exports. Building capacity to connect to global logistic networks of firms, suppliers and consumers is a primary issue in development of international trade where predictability and reliability become even more important than costs.*

Key words: *Logistics, international trade, logistics performance index, infrastructure, border administration, tracking and tracing, trade logistics, trade facilitation, trading costs, transport infrastructure, customs procedures, logistics skills, logistics services.*

Аннотация. *Исследована роль торговой логистики в международной торговле, а также то, насколько неэффективна логистика может создавать препятствия для торговли. Проанализированы различные влияние качества логистики, инфраструктуры и таможенных процедур на расходы транспортировки товаров. Идентифицировано значительное влияние на торговлю качества логистики, используя такой показатель, как Индекс эффективности логистики Мирового банка. Улучшение качества логистических услуг связано с ростом объемов торговли и экспорта. Наращивание потенциала для подключения к глобальным сетям логистических услуг фирм, поставщиков и потребителей является ключевым в международной торговле, где предсказуемость и надежность становятся еще более важным, чем затраты.*

Ключевые слова: *логистика, международная торговля, Индекс эффективности логистики, инфраструктура, пограничная администрация, слежения за товаром, торговая логистика, ускорение торговли, торговые расходы, транспортная инфраструктура, таможенные процедуры, логистические навыки, логистические услуги.*

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність експорту країн визначається, зокрема, їх виробничими потужностями, а також їх здатністю доставляти товари на зарубіжні ринки за найнижчою можливою ціною і на умовах, передбачених клієнтами. Для задоволення потреб сучасних ринків, традиційних транспортних послуг часто недостатньо. Те, що часто потрібно – це більш ефективні і повні логістичні послуги, які включають використання інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ), і мультимодальних транспортних операцій, які включають одного постачальника послуг, який бере на себе відповідальність за весь транспортний ланцюжок. Здатність країн до швидкого транспортувати товари до кінцевого пункту призначення залежить від доступності, якості та вартості її транспортних і логістичних послуг. Більшості компаніям потрібні логістичні послуги, які вони можуть або надати самі або залучити зовні. Їхні потреби будуть рости в міру їх масштабів виробництва. Транспортні послуги, отже, є хорошим індикатором загального стану економіки. Коли економіка зростає чи знижується, попит на логістичні послуги реагує на ці змінами.

Ефективність торгівлі між країнами визначається як здатність переміщувати природні, трудові і капітальні ресурси з метою збільшення продуктивності та економічного виграшу, які в свою чергу збільшують доходи і покращують рівень життя [1].

Якісні логістичні послуги відіграють важливу роль у сприянні міжнародних перевезень товарів, в той час як неякісні логістичні послуги створюють перешкоду для торгівлі

як через затримку в часі, так і через витрату зайвих коштів за перевезення. Логістика стимулює міжнародну торгівлю між країнами і регіонами. Потреба у ефективних логістичних послугах зростає, оскільки розвинуті нації відходять від традиційної моделі виробництва та ведення сільського господарства, і все частіше беруть участь у міжнародній вертикальній спеціалізації. Високоякісні логістичні послуги покращують конкурентну спроможність експорту країни шляхом зменшення витрат на транспортування товару – особливо в країнах, котрі знаходяться далеко від великих ринків. Дж. Девлін та П. Лі підкреслюють шкоду міжнародній конкурентоспроможності окремих держав Близького Сходу, яка була завдана високими логістичними витратами [2].

Мета статті. Стаття досліджує вплив торговельної логістики на обсяг та якість міжнародної торгівлі та межі до яких малоефективна логістика створює перешкоди для торгівлі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ґрунтовні дослідження щодо теоретико-методологічного базису та проблем і напрямів розвитку глобальної економіки, міжнародної торгівлі, глобальним ланцюгам створення доданої вартості в контексті ролі логістичних послуг в національних та міжнародних економічних системах відображені в роботах провідних західних вчених, таких як Дж. Довліна [2],

Дж. Арвіса [3], Дж. Вілсона [4], К. Кларка [8], Б. Шапера [9] та ін. Вплив якості логістики, транспортної інфраструктури та митних процедур на витрати транспортування товарів в міжнародній торгівлі досліджується на рівні міжнародних економічних організацій, а саме, Світового Банку [13], Світової організації торгівлі [14], Організації Економічного Співробітництва і розвитку (ОЕСР) [5, 6, 12].

Виклад основного матеріалу дослідження. Торговельна логістика розглядається як обсяг послуг та процесів, котрі задіяні у перевезенні товарів з однієї країни до іншої. Вона включає митні та адміністративні процедури, організацію та управління операціями з міжнародних перевезень, відслідковування товару, якість транспортної та інформаційно-технологічної інфраструктури. Багато компонентів торговельної логістики взаємодіють між собою і разом впливають на торговельний потік та постачання товарів. Важливість торговельної логістики у визначенні обсягів міжнародної торгівлі досліджується в багатьох працях головна ідея яких є те, що ефективна логістика впливає на витрати в міжнародній торгівлі так само як і географічна відстань [3, 4].

У Докладі ОЕСР за 2011 р. вказано, що скорочення часу транспортування морським шляхом на один день сприяє зростанню торгівлі на 4,5% [5].

Нещодавнє дослідження ОЕСР встановило, що 10-процентне поліпшення якості транспортної і торгової інфраструктури може збільшити експорт сільськогосподарської продукції в країнах, що розвиваються, на 30% [6].

Основними компонентами торговельної логістики, які визначаються на рівні країн, зокрема, є якість транспортної інфраструктури та управління кордонами.

Транспорт є найдорожчим компонентом транспортної логістики і для пришвидшення транспортних перевезень необхідна відповідна інфраструктура. Незалежно від того, чи використовують постачальники логістичних послуг власний транспорт, чи транспорт, котрий вони орендують у третіх сторін, якість транспортної інфраструктури має визначальне значення. Сюди можна віднести такі елементи, як наявність піддонів, вантажних контейнерів, машин, коридорів та терміналів (клемів). Коридори – це те, чим користуються транспортні засоби. Зокрема, це такі засоби як дороги, колії, морські та повітряні коридори та засоби, котрі на них знаходяться – сигнали та контроль за рухом транспорту. Термінали здійснюють одно- та багатомодальні операції, тобто, обслуговують один чи декілька видів транспорту. Додаткові пов'язані засоби як сигнали та контроль за рухом транспорту га-

рантують функціонування системи. Сюди відносять порти та аеропорти. Для прикладу, інфраструктура аеропорту, котра включає довжину посадкової лінії та розмір терміналу, визначає розмір повітряних суден, котрі можуть там перебувати, частоту посадки та зльоту. Аналогічно, інфраструктура порту включає устаткування терміналу для завантаження та вивантаження контейнерів. Доступність добре пов'язаних, швидких доріг та колій після того, як товар покидає аеропорт чи порт до моменту прибуття до кінцевого місця призначення в межах континенту з найменшими затратами часу особливо важлива для товарів, котрі швидко псуються.

Важливим аспектом транспортної логістики є взаємозв'язок між різними видами перевезень. Для товарів, котрі прибувають морськими чи повітряними шляхами, зручний доступ до інших видів перевезень – залізничного чи автомобільного – в межах континенту є надзвичайно важливим, особливо, якщо йдеться про віддалене місце призначення чи країни, котрі не мають виходу до моря. І хоча один з видів перевезень може добре працювати, наприклад, морський чи повітряний, якість інфраструктури додаткового виду перевезень може стати на заваді вчасному транспортуванню. Якість торговельної логістики та її інфраструктури у країні призначення, таким чином, відіграватиме ключову роль.

Серед досліджень, котрі конкретно вивчають взаємозв'язок між інфраструктурою та торгівлею і транспортними коштами, слід виділити Лімао та Венаблеса (2001), котрі провели оцінку ведення морської торгівлі за допомогою емпіричних даних [7]. Їхнє дослідження оцінює роль транспортних витрат та якість інфраструктури в порту країн-імпортерів та країн-експортерів у визначенні обсягу торгівлі. Кларк та інші у своєму дослідженні прийшли до висновку, що неефективність роботи порту, котра призводить до зростання витрат на перевезення та додаткові транспортні витрати у морській торгівлі негативно впливають на обсяг торгових відносин [8].

Способи транспортування конкурують між собою на основі унікальної комбінації витрат на транспортування і транзитного часу, який вони передбачають. Залежність між вартістю транспортування і транзитним часом безпосередньо впливає на матеріальні витрати, пов'язані з рівнем запасів, витратами внаслідок затримки поставки товарів і витратами на утримання товарів в каналах товарообігу.

Таким чином, незважаючи на те, що низька вартість перевезення може здатися конкурентоспроможною на перший погляд, вона, швидше за все в результаті більш тривалого часу транзиту призведе до надмірних витрат на потоки матеріалів. Крім того, невиконані замовлення негативно впливають на рівень задоволеності споживачів. Результатом може стати втрата довіри і лояльності до компанії, яка є важливим аспектом ділових відносин між фірмою та її клієнтами, але яку важко оцінити простим фінансовим штрафом. Невиконання замовлень можна уникнути шляхом збільшення запасів, що свідчить про ще один аспект взаємозалежностей, які повинні бути ідентифіковані.

Звичайно, транспорт та логістики має більше значення для одних галузей економіки, ніж для інших. Участь у глобальних ланцюгах створення вартості у виробництві є однією з частин економіки, яка багато в чому залежить від транспорту і логістики. Товари, що переміщуються через глобальні ланцюги створення вартості, як правило, перетинають кілька кордонів до того, як стають кінцевим продуктом. Частини і компоненти можуть бути зібраними в різних країнах, до того, як будуть доставлені в країни для остаточного збирання. Замість того, щоб створювати великі склади, багато провідних компаній не зосереджують всі компоненти в одному місці, що означає, що збирання кінцевого продукту, складові компоненти можуть бути доставлені з різних місць. Такий підхід дозволяє контролювати ризиками, пов'язаними з тим, щоб виробництво одного компоненту залежало

тільки від одного виробника, у якого можуть виникнути певні проблеми, внаслідок зовнішніх факторів. А це, в свою чергу, може призупинити весь виробничий процес.

Найбільш важливим з комерційної точки зору є те, що така бізнес-модель є просто недоцільною без ефективних транспортно-логістичних послуг. У глобальних ланцюгах створення вартості (ГЛСВ) потрібно здійснювати управління витратами та ризиками на всіх етапах виробничого процесу. Це означає, що транспортні витрати повинні бути мінімізовані, витрати часу та рівень невпевненості має бути мінімізований. Останні дослідження підтверджують, що ефективність логістики має більше значення для торгівлі в рамках ГЛСВ, ніж для інших видів торгівлі [9]. За допомогою використання деталей і компонентів у загальному обсязі експорту у відсотковому відношенні щодо участі у виробничих ГЛСВ, країни з більш високим показником ефективності логістики, як правило, спеціалізуються на ГЛСВ, пов'язаних з експортом [10]. Важливість цього виду торгівлі для розвитку виражається в тому, що майже половина країн-партнерів, які брали участь в опитуванні ОЕСР/СОР щодо програми сприяння торгівлі, визначили ланцюги створення вартості серед своїх пріоритетів в рамках програми сприяння торгівлі.

Важливим компонентом логістичних послуг є добре розвинута інформаційна система. Інформаційна система може бути електронною, паперовою або усною. Покращення якості та покриття інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) протягом останніх років сприяє тому, що все більша кількість інформації зберігається та опрацьовується електронне. Потреба у високоякісних інформаційно-телекомунікаційних сервісах є необхідною для забезпечення вчасної та надійної передачі інформації. Телекомунікаційна та електронна інфраструктура, котра відповідає високим стандартам якості, необхідна для надійної роботи інформаційної системи. Якщо національна економіка, зокрема, у країнах, що розвиваються, хоче брати участь у світовій торговельній системі проміжних та готових товарів, то на їхню спроможність значно впливатиме якість ІКТ інфраструктури. Сюди будуть відноситись такі заходи, як автоматизація митних процедур, можливість відслідковувати рух транзитних товарів на кожній стадії, попереднє оформлення товару, аналіз ризиків, електронне подання митних формулярів та документів, інформаційний менеджмент, єдине електронне вікно та якісні операції під час прибуття товару до терміналів (портів, аеропортів). Імплементация цих заходів може допомогти зменшити кошти на транспортування. Для прикладу, введення Єдиного вікна для задоволення вимог для імпорту, експорту, транзиту та розпакування має на меті спростити інформаційні потоки між представниками торговельного бізнесу та урядом. Серед переваг – зменшення витрат через зменшення затримок, що досягається прискоренням процесу розпакування та пересилання товару, а також більш ефективним використанням ресурсів.

Якісна торговельна логістика тісно пов'язана з реформи щодо спрощення торгівлі – особливо, з огляду на митні операції та процедури та прикордонну адміністрацію. Оскільки обсяги міжнародної торгівлі зростають, одночасно зростає і важливість глобальних ланцюгів постачання, вчасної доставки товару. Спрощення митних процедур набуває все більшого значення для уникнення небажаних затримок. Велика кількість та складність документів при проходженні митного контролю створюють додаткові витрати як часу, так і коштів для бізнесу.

Чим складніші, триваліші та дорожчі торговельні процедури, тим менш конкурентоспроможною є країна на міжнародному ринку. Дерегуляційна реформа у цій сфері особливо важлива для країн, що розвиваються, котрі також хочуть брати участь у світовому ринку.

Е. Моїсе (2009) зазначає, що введення електронної каталогізації та ідентифікації перевезень, котрі мають високий та низький рівень ризику у Перу зменшила показники ви-

користання фізичного огляду вантажу з 70–100% до максимум 15%, таким чином зменшивши тривалість процедури оформлення [11]. Електронні системи даних, котрі змінюють системи обробки експортної документації, та запровадження єдиного вікна для торговельних операцій відносять до способів, котрі можуть скоротити тривалість адміністративних процедур. Запровадження таких технологій може суттєво зменшити кількість документації, котра потрібна для обробки, і таким чином зменшити вартість процедур.

Таким чином, складні і непрозорі прикордонні процедури та нормативні акти, а також слабкий контроль правоохоронних органів на кордоні, є важливими факторами, які сприяють неофіційній транскордонній торгівлі, а також мають негативні економічні наслідки для відповідних країн.

Гармонізація і спрощення вимог до документації є процедурами, які найбільше впливають на коливання у торговельних потоках та витратах на торгівлю, зокрема для країн з низьким та нижчим за середній рівень доходу (3% і 2,7% відповідно). Впорядкування прикордонних процедур, які мають безпосередній вплив на час очікування, стає другим найбільш важливим фактором мінливості для торгових потоків і торгових витрат (2,2% для країни з нижчим за середній рівень доходу, і 2,8% для країн із вищим середнього рівнем доходу) [12].

Індекс ефективності логістики (LPI), якій розраховується Світовим Банком для більше ніж 150 країн світу, включає в себе різні показники, які демонструють рівень розвитку національних секторів логістичних послуг і ступень інтеграції країн до глобальних ланцюжків створення доданої вартості.

Індекс є зведеним і заснованим на репрезентативних даних для транспортної та інформаційної інфраструктури, можливостей та спрощенню процедур торгівлі та ланки постачання та збуту, які розраховуються на основі світового опитування міжнародних експедиторів і експрес перевізників. Індекс заснований на семи основних чинників ефективності логістики:

- (1) ефективність процесу оформлення митних та інших прикордонних органів;
- (2) якість транспортної та ІТ інфраструктури в галузі логістики;
- (3) легкість і доступність організації міжнародних перевезень;
- (4) компетенція місцевої галузі логістики;
- (5) здатність відстежувати міжнародні перевезення;
- (6) витрати внутрішньої логістики і

(7) своєчасність доставки вантажів до пункту доставки. Вибір показників був заснований на опитуванні фахівців в галузі міжнародної логістики вантажних перевезень.

Таблиця 1

Топ-10 економік за рейтингом LPI 2016

Країна	Рейтинг LPI 2016	Бал LPI 2016	Рейтинг LPI 2014	Бал LPI 2014
Німеччина	1	4,23	1	4,12
Люксембург	2	4,22	8	3,95
Швеція	3	04,2	6	3,96
Нідерланди	4	4,19	2	4,05
Сінгапур	5	4,14	5	4,00
Бельгія	6	4,11	3	4,04
Австрія	7	4,10	22	3,65
Велика Британія	8	4,07	4	4,01
Гонконг, Китай	9	4,07	15	3,83
США	10	3,99	9	3,92

Джерело: [13].

Рейтинги за індексом показують, що нарощування потенціалу для підключення до глобальних мереж логістичних послуг фірм, постачальників і споживачів є ключовим у світі, де передбачуваність і надійність стають ще більш важливим, ніж витрати. Країни ОЕСР з високим рівнем доходів лідирують в логістичних показниках. Вони користуються підвищенням ефективності за рахунок зростання виробництва та розширення асортименту, інновацій та НТР в логістичних послуг. В середньому, індекс є хорошим показником для участі кожної країни у ГЛСВ та існує значна узгодженість з розташуванням найбільших світових контейнерних портів. Згідно з індексом, Сінгапур є основним світовим транспортно-логістичним центром, згідно із своєю роллю в якості одного з найбільшого в світі контейнерного порту. Найменші показники демонструють країни з низьким рівнем доходу, особливо ті, що не мають виходу до моря в Африці та Центральній Азії.

Таблиця 2

Топ-10 країн-аутсайдерів за LPI 2016

Країна	Рейтинг LPI 2016	Бал LPI 2016	Рейтинг LPI 2014	Бал LPI 2014
Зімбабве	151	2,08	137	2,34
Лаос	152	2,07	131	2,39
Таджикистан	153	2,06	114	2,53
Лесото	154	2,03	133	2,37
Сьєрра-Леоне	155	2,03	N/A	N/A
Екваторіальна Гвінея	156	1,88	136	2,35
Мавританія	157	1,87	148	2,23
Сомалі	158	1,75	160	1,77
Гаїті	159	1,72	144	2,27
Сирія	160	1,60	155	2,09

Джерело: [13].

Прийняття та вступ в силу багатосторонньої Угоди зі спрощення процедур торгівлі і яка була ратифікована 2/3 зі 164 країн-членів СОТ має на меті прискорення руху, випуску та оформлення товарів через митний кордон, і має стати новим етапом розвитку міжнародної торгівлі та створить значний імпульс для розвитку багатосторонньої торговельної системи.

За прогнозами експертів СОТ, повна реалізація норм Угоди скоротить торговельні витрати її учасників у середньому на 14,3%. Крім того, її реалізація може зменшити час, необхідний для імпорту товарів на 47% та 91% відповідно для експорту. Особливий ефект від дії Угоди очікується для країн, що розвиваються та найменш розвинутих країн [14].

Також слід відзначити і таку ініціативу глобального рівня, як «One Belt, One Road», що, ймовірно, матиме суттєві наслідки для логістичних операторів. На чолі донної ініціативи стоїть Китай, і вона націлена на об'єднання понад 60 країн. Ця амбітна програма спрямована на поліпшення торговельних зв'язків між країнами Шовкового шляху та країнами основних морських шляхів з Китаю. Вона буде спрямована на розвиток інфраструктуру в різних місцях, стимулювати фінансові та інвестиційні ресурси. Проте, розвиток тільки інфраструктури недостатньо. Повинен також бути так званий м'який компонент, що включає регуляторну реформу ринків послуг, таких як транспорт, логістика і телекомунікації. Витрати на торгівлю в Китаї та деяких інших ініціативних країнах є високими, особливо з країнами Центральної Азії. Таким чином, ініціатива може допомогти розробити широку, бізнес-орієнтовану програму, яка може працювати на декількох фрон-

тах і сприяти поліпшенню в області спрощення процедур торгівлі та логістики у країнах-учасницях.

Логістика не обмежується лише сприянням у сфері транспорту й торгівлі. Вона є частиною більш широкого порядку денного, який включає в себе послуги, розвиток об'єктів, інфраструктуру і територіальне планування. Країни все частіше стикаються з більш складним комплексом реформ і заходів, які необхідно реалізовувати. Розробка і впровадження відбуваються на рівні окремої країни або на регіональному рівні в рамках економічних угруповань. Країни з високим і середнім рівнями доходу все частіше розглядають логістику не тільки в перспективі скорочення торговельних витрат на кордоні, але як двигун великого сектора економіки з багатьма зовнішніми чинниками через її зв'язки з рештою сфер економіки та її значне соціальне середовище.

Список використаних джерел

1. Wilhelm W, Liang D, Rao B, Warriar D, Zhu X, Bulusu S. Design of international assembly systems and their supply chains under NAFTA. *Transp Res Part E* 41(6), 2005. – P. 467–493.
2. Devlin J and Lee P. Trade Logistics in developing countries: the case of the middle east and north Africa / *World Economy*, № 28, 2005. – P. 417–450.
3. Arvis J.-F., Y. Duval, B. Shepherd, and C. Utoktham. Trade Costs in the Developing World: 1995–2010. Policy Research Working Paper 6309, World Bank, 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://elibrary.worldbank.org/docserver/download/6309.pdf>.
4. Helble, M., C. Mann, and J. Wilson. Aid-for-trade Facilitation / *Review of World Economics*, 148 (2). – 2012. P. 357–376.
5. OECD. To What Extent Are High-Quality Logistics Services Trade Facilitating? Trade Policy Working Paper 108, OECD. – 2011.
6. OECD. Estimating the Constraints to Agricultural Trade of Developing Countries. Trade Policy Paper 142, OECD. – 2013.
7. Limao, N. and Venables, A. J. Infrastructure, Geographical Disadvantage, Transport Costs, and Trade, *The World Economic Review*, Vol. 15, No. 3, 2001. – P. 451–479.
8. Clark, X., Dollar, D. and Micco A. Port efficiency, maritime transport Costs and bilateral trade, NBER Working paper 10353. – 2004.
9. Saslavsky, D., and B. Shepherd. Facilitating International Production Networks: The Role of Trade Logistics. Policy Research Working Paper 6224, World Bank, 2012.
10. Arvis, J.-F., M. Mustra, L. Ojala, B. Shepherd, and D. Saslavsky. Connecting to Compete: Trade Logistics in the Global Economy. Washington, D.C.: World Bank. 2012.
11. Moise, E. Trade facilitation reform in the Service of Development in Overcoming Border Bottlenecks: The costs and benefits of trade facilitation. OECD, Paris, 2009.– P.113–140.
12. OECD. Trade Facilitation Indicators: The Potential Impact of Trade Facilitation on Developing Countries' Trade. Trade Policy Paper 144, OECD, Paris, –2013.
13. Logistics Performance Index. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://lpi.worldbank.org/international/global>.
14. World Trade Organisation.[Електронний ресурс]. – Режим доступу https://www.wto.org/english/news_e/news17_e/fac_31jan17_e.htm.
15. Gereffi G., and Fernandez-Stark K. The Offshore Services Value Chain: Developing Countries and the Crisis / *World Bank Policy Research Working Paper* 5262, 2010. – P. 335–372.

16. OECD-WTO-UNCTAD. Implications of Global Value Chains for Trade, Investment, Development and Jobs. – Report Prepared for the G-20 Leaders Summit, September 2013. – 29 p.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/unctad_oecd_wto_2013d1_en.pdf.
17. Fabbe-Costes, N., M. Jahre, and C. Roussat. Supply Chain Integration: The Role of Logistics Service Providers/International Journal of Productivity and Performance Management, (58 : 1), 2009. – P. 71–91.
18. Hertz, S. and M. Alfredsson. Strategic development of third party logistics providers / Industrial Marketing Management, (32), 2003, P. 139–149.
19. Mentzer, J. T., S. Min and M. L. Bobbitt. Toward a unified theory of logistics/ International Journal of Physical Distribution & Logistics Management, (34:7/87), 2004. – P. 606–627.
20. Bowersox, D. J. et al. Estimation of global and national logistics expenditures 2002 dataupdate / Journal of Business Logistics, Vol. 26, No. 2, 2005. – P. 1–15.
21. Rodrigue, J-P. Transportation and the geographical and functional integration of global-production networks / Growth and Change, Vol. 37, No. 4, 2006. – P. 510–525.

References

1. *Wilhelm W, Liang D, Rao B, Warriar D, Zhu X, Bulusu S.* Design of international assembly systems and their supply chains under NAFTA. *Transp Res Part E* 41(6), 2005. – P. 467–493.
2. *Devlin J and Lee P.* Trade Logistics in developing countries: the case of the middle east and north Africa / *World Economy*, № 28, 2005. – P. 417–450.
3. *Arvis J.-F., Y. Duval, B. Shepherd, and C. Utoktham.* Trade Costs in the Developing World: 1995–2010. Policy Research Working Paper 6309, World Bank, 2013. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://elibrary.worldbank.org/docservers/download/6309.pdf>.
4. *Helble, M., C. Mann, and J. Wilson.* Aid-for-trade Facilitation / *Review of World Economics*, 148 (2). – 2012. P. 357–376.
5. OECD. To What Extent Are High-Quality Logistics Services Trade Facilitating? Trade Policy Working Paper 108, OECD. – 2011.
6. OECD. Estimating the Constraints to Agricultural Trade of Developing Countries. Trade Policy Paper 142, OECD. – 2013.
7. *Limao, N. and Venables, A. J.* Infrastructure, Geographical Disadvantage, Transport Costs, and Trade, *The World Economic Review*, Vol. 15, No. 3, 2001. – P. 451–479.
8. *Clark, X., Dollar, D. and Micco A.* Port efficiency, maritime transport Costs and bilateral trade, *NBER Working paper* 10353. – 2004.
9. *Saslavsky, D., and B. Shepherd.* Facilitating International Production Networks: The Role of Trade Logistics. Policy Research Working Paper 6224, World Bank, 2012.
10. *Arvis, J.-F., M. Mustra, L. Ojala, B. Shepherd, and D. Saslavsky.* Connecting to Compete: *Trade Logistics in the Global Economy*. Washington, D.C.: World Bank. 2012.
11. *Moise, E.* Trade facilitation reform in the Service of Development in Overcoming Border Bottlenecks: *The costs and benefits of trade facilitation*. OECD, Paris, 2009.– P.113–140.
12. OECD. Trade Facilitation Indicators: The Potential Impact of Trade Facilitation on Developing Countries' Trade. Trade Policy Paper 144, OECD, Paris, –2013.
13. Logistics Performance Index. [[Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://lpi.worldbank.org/international/global>.
14. World Trade Organisation. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: https://www.wto.org/english/news_e/news17_e/fac_31jan17_e.htm.

15. Gereffi G., and Fernandez-Stark K. The Offshore Services Value Chain: Developing Countries and the Crisis / *World Bank Policy Research Working Paper* 5262, 2010. – P. 335–372.
16. OECD-WTO-UNCTAD. Implications of Global Value Chains for Trade, Investment, Development and Jobs. – Report Prepared for the G-20 Leaders Summit, September 2013. – 29 p. – [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/unctad_oecd_wto_2013d1_en.pdf.
17. Fabbe-Costes, N., M. Jahre, and C. Roussat. Supply Chain Integration: The Role of Logistics Service Providers / *International Journal of Productivity and Performance Management*, (58 : 1), 2009. – P. 71–91.
18. Hertz, S. and M. Alfredsson. Strategic development of third party logistics providers / *Industrial Marketing Management*, (32), 2003, P. 139–149.
19. Mentzer, J. T., S. Min and M. L. Bobbitt. Toward a unified theory of logistics / *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, (34:7/87), 2004. – P. 606–627.
20. Bowersox, D. J. et al. Estimation of global and national logistics expenditures 2002 data update / *Journal of Business Logistics*, Vol. 26, No. 2, 2005. – P. 1–15.
21. Rodrigue, J-P. Transportation and the geographical and functional integration of global-production networks / *Growth and Change*, Vol. 37, No. 4, 2006. – P. 510–525.

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Shynkarenko T. Russia and the Council of Europe: the crisis of relations in the context of inversion in democratic development	4
Zaporozhets O. Framing of Russian Federation's aggression in Ukraine by Russian media in early 2015	15
Крушинський В. Ю., Приймак Б. І. Ставлення Німеччини до євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України	22
Кривонос Р. А. Мультилатералізм як зовнішньополітична стратегія ФРН у європейській системі міжнародних відносин	34

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Holovchenko V. I. The concept of genocide in international law	51
Berezovska I. Impact of the association agreement with the EU on the development of food law in Ukraine	60
Колюх В. В. Інститут суду присяжних в Україні в контексті зарубіжного досвіду	68
Забара І. М. Міжнародний правопорядок: сучасні тенденції у дослідженнях правового явища (теоретичні аспекти)	79

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕН

Golovko A. Endowment fund establishment as a respond to the challenges of the epoch	88
Тарасюк М. В., Кошечев О. О. Інновації в глобальній цифровій фінансовій сфері: оцінка трансформацій	94
Шнирков О. О. Інтеграція України з ЄС в сфері технічного регулювання	111
Заблюцька Р. О., Мамедов Кянан Алескер огли Сприяння ефективних логістичних послуг в міжнародній торгівлі	121

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Збірник наукових праць

ВИПУСК 131

Заснований в 1996 році.

Засновник: Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свідоцтво про державну реєстрацію: К1 № 292 від 05. 11. 1998 р.

Науковий редактор: **Дорошко М. С.**, доктор історичних наук, професор.

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Протокол № 10 від 30 травня 2017 року.**

Підписано до друку 02. 06. 2017 року.
Наклад 100 прим.

Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Тел. +380 44-483-11-25
Сайт: <http://journals.iir.kiev.ua>